

ЧАСОПИС ЦИВІЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Науково-практичний юридичний журнал

Офіційний друкований орган Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних і кримінальних справ

Журнал засновано у 2011 році
Видається шість разів на рік

Засновник: Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
Передплатний індекс УДППЗ «Укрпошта»
89265

Реєстраційне свідоцтво Серія КВ № 17620-6470Р
Видавець: Видавничий Дім «Ін Юре»

Адреса засновника: 01043, м. Київ,
вул. Пилипа Орлика, 4-а
Веб-сайт: <http://sc.gov.ua>
E-mail: inbox@sc.gov.ua
Тел.: 0(44) 363-41-23
Адреса видавця: 04107, м. Київ,
вул. Багговутівська, 17–21
E-mail: info@inyure.kiev.ua
Тел.: 0(44) 537-51-07

© Вищий спеціалізований суд України
з розгляду цивільних і кримінальних справ

2.2011

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ*

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Фесенко Леонід Іванович — Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Пшонка Микола Павлович — заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Міщенко Станіслав Миколайович — заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Вільгушинський Михайло Йосипович — кандидат юридичних наук, заступник Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Андрушко Петро Петрович — кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та кримінології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Безклубий Ігор Анатолійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Британчук Володимир Васильович — суддя судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

Вернидубов Іван Васильович — кандидат юридичних наук, народний депутат України, заслужений юрист України;

Глушков Валерій Олександрович — доктор юридичних наук, професор, завідувач спец. кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України;

Глущенко Світлана Володимирівна — кандидат юридичних наук, начальник управління забезпечення діяльності судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

Городовенко Віктор Валентинович — кандидат юридичних наук, голова Апеляційного суду Запорізької області, заслужений юрист України;

Дзера Олександр Васильович — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік АН вищої школи України, заслужений юрист України;

Долежан Валентин Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія»;

Дьоміна Ольга Олександрівна — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

Капліна Оксана Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;

* Склад редакційної колегії затверджений постановою пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 червня 2011 р. № 3.

-
- Капустинський Віктор Анатолійович** — кандидат юридичних наук, керівник апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Комаров В'ячеслав Васильович** — кандидат юридичних наук, професор, академік НАПрН України, проректор з навчально-методичної роботи Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»;
- Кузнєцова Наталія Семенівна** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, професор кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений діяч науки і техніки України;
- Луспеник Дмитро Дмитрович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Маляренко Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, ректор Національної школи суддів України, заслужений юрист України;
- Музика Анатолій Ананійович** — доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Державного науково-дослідного інституту митної справи;
- Нор Василь Тимофійович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики правничого факультету Львівського національного університету імені Івана Франка;
- Орлова Світлана Олександрівна** — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, секретар судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;
- Святоцький Олександр Дмитрович** — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, головний редактор юридичного журналу «Право України», заслужений юрист України;
- Сердюк Валентин Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Сіроткіна Марія В'ячеславівна** — кандидат юридичних наук, науковий консультант Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Слуцька Тетяна Іванівна** — кандидат юридичних наук, науковий консультант Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Стефанчук Руслан Олексійович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, завідувач кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права;
- Ткачук Олег Степанович** — кандидат юридичних наук, доцент, суддя судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ;
- Шибіко Василь Петрович** — кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений юрист України.

ЗМІСТ

Привітання Голови Конституційного Суду України А. С. Головіна з нагоди заснування «Часопису цивільного і кримінального судочинства»
Congratulations of the Chairman of the Constitutional Court of Ukraine A. S. Golovin on the occasion of establishment of the Journal of Civil and Criminal Proceedings 7

Постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ
Resolutions of the Plenum of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases

Постанова від 24 червня 2011 р. № 1 «Про затвердження Регламенту пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ»
Resolution No. 1 of 24 June 2011 «On approval of Procedural Rules of the Plenum of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases» 8

Постанова від 24 червня 2011 р. № 2 «Про призначення секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ»
Resolution No. 2 of 24 June 2011 «On appointment of Secretary of the Plenum of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases» 15

Постанова від 24 червня 2011 р. № 3 «Про затвердження складу редакційної колегії «Часопису цивільного і кримінального судочинства»
Resolution No. 3 of 24 June 2011 «On approval of editorial board members of the Journal of Civil and Criminal Proceedings» 16

Постанова від 24 червня 2011 р. № 4 «Про звернення до Верховного Суду України про направлення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо офіційного тлумачення положень Кримінально-процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України в контексті зі статтею 55 Конституції України»
Resolution No.4 of 24 June 2011 «On addressing to the Supreme Court of Ukraine for sending to the Constitutional Court of Ukraine the constitutional appeal on official interpretation of disposition of Criminal Procedural Code of Ukraine and Code of Administrative Proceeding of Ukraine in the context of article 55 of Constitution of Ukraine» 16

Постанова від 15 липня 2011 р. № 5 «Про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних

і кримінальних справ у першому півріччі 2011 року та завдання на поточний рік» Resolution No. 5 of 15 July 2011 «On state of administration of justice by the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases»	17
--	----

Судова практика **Court Practice**

Рішення у цивільних справах Decisions in civil cases	20
Рішення у кримінальних справах Decisions in criminal cases	33
Рекомендаційні роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування окремих норм цивільного законодавства Advisory interpretations of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases on application of some norms of civil legislation	45

Узагальнення судової практики **Generalization of Court Practice**

Положення про організацію і методику узагальнення судової практики Regulations on organization and methodology of generalization of court practice	48
---	----

Судова статистика **Court Statistics**

Аналіз стану здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2011 р. Analysis on state of administration of justice by the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases in the 1st half of 2011	61
---	----

Точка зору **Opinion**

Мищенко С. М. Деякі питання звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 309 Кримінального кодексу України Mishchenko S. Some questions of the person's release from criminal responsibility under Part 4 of Article 309 of the Criminal Code of Ukraine	65
Пшонка М. П., Козловська Л. В. Необґрунтованість касаційної скарги як підстава для відмови у відкритті касаційного провадження	

Pshonka M., Kozlovska L. Groundless of cassation appeal as a reason of refusal to open cassation proceedings	71
---	----

Сторінка вченого Page of Scientist

Квасневська Н. Д. Проблемні питання кримінальної відповідальності за вербування дітей для участі в порнографічних виставах: відповідність кримінального законодавства України вимогам Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення Kvasnevska N. Legal responsibility for enrolment criminalization of children for pornographic performances: compliance of the Criminal Law of Ukraine with the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse	80
Луспенник Д. Д. Право на недоторканість приватного життя публічних осіб у контексті дифамаційного спору: практичні рекомендації Luspenyk D. Inviolability of the right to privacy of public figures in the context of defamatory dispute: practical recommendation	92
Ткачук О. С. Перевірка судових рішень судом касаційної інстанції: дискусійні питання Tkachuk O. Examination of judgments by the court of cassation: debating point	106

Міжнародне співробітництво International Cooperation

У Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ відкрито перший у судових установах України call-центр The first call-center in judicial authorities of Ukraine was open in the High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases	114
--	-----

Оголошення Announcement	116
--	-----

Список скорочень List of abbreviations	118
---	-----

ПРИВІТАННЯ ГОЛОВИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
СУДУ УКРАЇНИ А. С. ГОЛОВІНА
З НАГОДИ ЗАСНУВАННЯ
«ЧАСОПISУ ЦИВІЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО
СУДОЧИНСТВА»

А. С. Головін
*Голова Конституційного
Суду України*

Шановний Леоніде Івановичу!

Щиро вітаю Вас і Ваших колег із виходом у світ першого номера «Часопису цивільного і кримінального судочинства»!

Видання журналу — справа цікава й відповідальна водночас, адже саме зі сторінок вашого «Часопису» читацька аудиторія дізнаватиметься про стан цивільного і кримінального судочинства в Україні, матиме змогу отримати об'єктивну, актуальну, неупереджену інформацію про проблеми, перспективи й досягнення у цій сфері права.

Переконаний, що започатковане видання сприятиме авторитету й незалежності Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який покликаний поліпшити якість здійснення правосуддя в державі та разом з іншими судовими органами захищати порушені права і свободи людини, сприяти утвердженню верховенства права.

Упевнений, що ті цілі, які поставила редакційна колегія «Часопису», будуть успішно досягнуті вашим професійним колективом, а юридична спільнота гідно оцінить запропоноване нове науково-практичне видання, потребу в якому відчують усі, хто цікавиться питаннями цивільного та кримінального судочинства.

Бажаю «Часопису цивільного і кримінального судочинства» стрімкого збільшення читацької аудиторії, широкого кола авторів, актуальних статей, а редакційній колегії — цікавої роботи та втілення сміливих творчих проєктів!

З повагою

Голова Конституційного Суду України

А. С. Головін

*ПОСТАНОВИ ПЛЕНУМУ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ*

**ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ РЕГЛАМЕНТУ
ПЛЕНУМУ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО
СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ**

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 24 червня 2011 р. № 1*

Розглянувши проект Регламенту пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ відповідно до статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

Затвердити Регламент пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (додається).

**РЕГЛАМЕНТ ПЛЕНУМУ
ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ
З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ**

РОЗДІЛ I. Загальні положення

1. У Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ відповідно до частини п'ятої статті 31 та статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» діє пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі — Пленум) у складі всіх суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі — склад Пленуму) для вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням єдності судової практики у справах цивільної і кримінальної юрисдикцій та інших питань, віднесених до його повноважень Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

2. Правові засади, організація і порядок діяльності Пленуму визначаються Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», іншими правовими актами та цим Регламентом.

3. До повноважень Пленуму належить:

3.1 призначення за поданням Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з числа суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та звільнення з посади секретаря Пленуму;

3.2 узагальнення практики застосування матеріального і процесуального закону з метою забезпечення однакового застосування норм права під час розгляду справ цивільної та кримінальної юрисдикцій;

3.3 заслуховування інформації про стан правосуддя у судах цивільної і кримінальної юрисдикцій та практику розгляду окремих категорій справ;

3.4 прийняття рішення про звернення до Верховного Суду України про направлення конституційного подання щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної ради Автономної Республіки Крим та щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

3.5 затвердження Регламенту Пленуму та внесення до нього змін і доповнень;

3.6 за результатами узагальнення судової практики — надання роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування судами цивільної та кримінальної юрисдикцій законодавства під час розгляду відповідних справ;

3.7 затвердження положення про Науково-консультативну раду Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та визначення її персонального складу;

3.8 визначення персонального складу редакційної колегії офіційного друкованого органу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Часопис цивільного і кримінального судочинства»;

3.9 розгляд та вирішення інших питань, віднесених законом до його компетенції.

4. Регламент Пленуму встановлює порядок підготовки, скликання і проведення засідань Пленуму, призначення на посаду секретаря Пленуму та звільнення його з посади, порядок ведення діловодства, внесення змін і доповнень до Регламенту Пленуму.

РОЗДІЛ II. Скликання Пленуму

1. Пленум скликається Головою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ в разі потреби або на вимогу не

менш як п'ятої частини від складу суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, але не рідше двох разів на рік.

2. Засідання Пленуму є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин від складу Пленуму. Про день і час скликання Пленуму його учасники повідомляються не пізніше як за десять днів до засідання. У цей же строк надсилаються матеріали щодо питань, які виносяться на розгляд Пленуму, на засідання якого можуть бути запрошені представники органів влади, наукових установ, громадських організацій, засобів масової інформації та інші особи.

3. На засідання Пленуму, на якому обговорюються питання надання роз'яснень щодо застосування судами законодавства під час вирішення цивільних і кримінальних справ, можуть бути запрошені судді судів відповідних юрисдикцій, члени Науково-консультативної ради при Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, інші фахівці у відповідних галузях права.

4. З розглянутих питань Пленум приймає відкритим голосуванням більшістю голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму, постанови, які підписуються головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму (у разі відсутності секретаря Пленуму — суддею, якого Пленум визначив секретарем Пленуму) і публікуються в офіційному друкованому органі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ — «Часопис цивільного і кримінального судочинства».

5. Засідання Пленуму проводяться у приміщенні Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. За рішенням Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ або Пленуму його засідання можуть проводитися в іншому місці. В залі засідання Пленуму повинні знаходитися символи судової влади: зображення Державного герба України та Державний прапор України.

РОЗДІЛ III. Підготовка і порядок проведення засідання Пленуму

1. Порядок денний засідання Пленуму формується секретарем Пленуму за дорученням Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а у разі його відсутності — за дорученням заступника Голови, який виконує його обов'язки. Порядок денний повинен містити дату і час початку засідання Пленуму, перелік питань, які винесено на його розгляд, а також прізвища доповідачів (співдоповідачів).

2. Члени Пленуму мають право внести пропозиції Голові Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про включення питань до порядку денного засідання Пленуму. Зазначені пропозиції викладаються у доповідній записці, в якій зазначаються питання, що

підлягають розгляду на Пленумі, викладається суть і мотиви необхідності їх розгляду та додається проект постанови Пленуму. Якщо запропоноване питання стосується судової практики, проект постанови Пленуму повинен містити роз'яснення з питань застосування законодавства судам цивільної чи кримінальної юрисдикцій. У доповідній записці можуть бути зазначені особи, яких пропонується запросити до участі у засіданні Пленуму.

3. Запропоновані на розгляд Пленуму питання порядку денного не повинні виходити за межі повноважень Пленуму.

4. Матеріали, які підлягають розгляду на засіданні Пленуму, передаються секретарю Пленуму у друкованому вигляді не пізніше як за двадцять робочих днів до засідання. Питання, які виносяться на позачергове засідання Пленуму, подаються не пізніше як за п'ятнадцять робочих днів до засідання.

5. Повідомлення запрошених на засідання Пленуму осіб і представників засобів масової інформації про час його проведення та їх розміщення в залі покладається на відділ (секретаріат) організаційного забезпечення діяльності Пленуму, Науково-консультативної ради, зборів суддів управління організаційного забезпечення керівництва суду та відділ по зв'язкам із громадськістю (прес-службу) управління інформаційного забезпечення апарату.

6. Засідання Пленуму проводиться відкрито та гласно. За рішенням Пленуму при розгляді окремих питань на засіданні можуть бути присутні лише його члени. В окремих випадках за рішенням Пленуму представники засобів масової інформації можуть не допускатися на його засідання.

7. Під час засідання Пленуму з дозволу головуючого може здійснюватися кіно-, відео-, або аудіозапис, фотографування та забороняється використовувати засоби мобільного зв'язку.

8. Реєстрацію членів Пленуму перед засіданням здійснюють працівники відділу (секретаріату) організаційного забезпечення діяльності Пленуму, Науково-консультативної ради, зборів суддів управління організаційного забезпечення керівництва суду, а представників засобів масової інформації – відділу по зв'язкам із громадськістю (прес-служби) управління інформаційного забезпечення. Про підсумки реєстрації суддів та запрошених до початку роботи Пленуму повідомляються Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (головуючий) та секретар Пленуму.

9. Засідання Пленуму відкривається Головою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (головуючим), який відповідно до вимог, зазначених у пункті 2 розділу II цього Регламенту, вирішує питання про можливість роботи Пленуму.

Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ виносить на його розгляд відповідні питання, головує на засіданні, інформує Пленум про стан правосуддя у судах цивільної та

кримінальної юрисдикції та практику вирішення окремих категорій справ. У разі відсутності Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Пленум скликає і веде заступник Голови, який виконує його обов'язки.

Якщо відкриття засідання Пленуму неможливе у зв'язку з відсутністю, за даними реєстрації, необхідної кількості його складу (двох третин), засідання переноситься на іншу дату з урахуванням вимог частини четвертої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

10. Після відкриття засідання Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (головуючий) повідомляє про участь у роботі Пленуму осіб, запрошених на засідання Пленуму, а також про присутність представників засобів масової інформації, оголошує питання, які включені до порядку денного.

11. Порядок денний засідання Пленуму затверджується шляхом відкритого голосування. До порядку денного більшістю голосів членів Пленуму можуть бути включені й інші питання, які в ньому не зазначені. Розгляд цих питань можливий за умови, якщо вони відповідним чином підготовлені.

Черговість розгляду питань на засіданні Пленуму визначається порядком денним. У разі необхідності за рішенням Пленуму черговість розгляду питань може бути змінена. Шляхом відкритого голосування члени Пленуму визначають час, який надається для доповіді, співдоповіді, виступу та повторного виступу в дебатах.

12. За необхідності підрахунку голосів за підсумками розгляду окремих питань порядку денного Пленуму обирається лічильна комісія.

13. Після затвердження порядку денного головуючий у порядку черговості розгляду питань надає слово доповідачу (співдоповідачу). По закінченні доповіді доповідачу (співдоповідачу) можуть бути поставлені усні чи письмові запитання.

14. Після доповіді (співдоповіді) учасникам засідання Пленуму надається слово для її обговорення. В обговоренні питань можуть брати участь особи, яких запрошено на засідання Пленуму. Засідання Пленуму ведеться неупереджено, членам Пленуму та іншим особам створюються рівні можливості для обговорення питань порядку денного, не обмежуються можливості ставити і знімати запитання.

15. Обговорення питань порядку денного може бути припинено лише за пропозицією членів Пленуму шляхом відкритого голосування.

16. Після обговорення питання, яке розглядається, головуючий оголошує і ставить на голосування проект постанови Пленуму в цілому (за основою) чи окремо кожен його пункт. Члени Пленуму не мають права утримуватись від голосування. Постанова чи її пункт вважаються прийнятими, якщо за них подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму. При рівності голосів «за» і «проти» постанова Пленуму вважається непринятною.

У разі необхідності доопрацювання постанови чи деяких її положень вона може бути прийнятою у першому читанні. У цьому випадку може бути створена робоча група (або обрана редакційна комісія) для доопрацювання постанови з урахуванням висловлених на засіданні Пленуму пропозицій. Доопрацьований проект постанови Пленуму виноситься на повторне голосування.

17. Постанови Пленуму, які стосуються діяльності судів цивільної та кримінальної юрисдикції та судової практики, розсилаються у десятиденний строк з дня їх прийняття Апеляційному суду Автономної Республіки Крим, апеляційним судам областей, міст Києва і Севастополя.

18. Забезпечення ведення протоколу, в якому письмово фіксується перебіг засідання Пленуму, і фіксування засідання технічними засобами покладається на відділ (секретаріат) організаційного забезпечення діяльності Пленуму, Науково-консультативної ради, зборів суддів управління організаційного забезпечення керівництва суду та управління інформаційних технологій та автоматизованого документообігу. Протокол остаточно оформлюється секретарем Пленуму протягом десяти днів після закінчення засідання та підписується головою і секретарем Пленуму. До нього додається відповідний носій інформації з даними фіксування засідання технічними засобами (диск, дискета, флеш-накопичувач тощо), а в разі необхідності — повна або часткова його письмова розшифровка.

19. Контроль за виконанням постанов Пленуму здійснює секретар Пленуму, а за рішенням Пленуму — Голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

20. Засідання Пленуму ведеться державною мовою. У разі, коли запрошена на засідання особа не володіє державною мовою, вона має право виступати й давати пояснення рідною або іншою мовою, якою володіє, та користуватися послугами перекладача. Про свій намір висловлюватись іншою мовою, користуватися послугами перекладача особа повинна завчасно повідомити секретаря Пленуму. Забезпечення перекладу її виступу покладається на запрошену особу або відділ міжнародно-правового співробітництва управління організаційного забезпечення керівництва суду.

21. Засідання Пленуму проводиться в діловій, конструктивній обстановці. Члени Пленуму та інші учасники засідання виступають, дають пояснення, ставлять запитання та відповідають на них лише після надання їм слова головою. Учасники засідання Пленуму повинні бути взаємно ввічливими, коректними й додержуватися затвердженого порядку денного та цього Регламенту. Присутні в залі засідань особи зобов'язані шанобливо ставитись до Пленуму та присутніх на засіданні, виконувати розпорядження головаючого щодо додержання порядку.

22. Підготовку інформації про роботу Пленуму для публікації в засобах масової інформації забезпечує відділ (секретаріату) організаційного забез-

печення діяльності Пленуму, Науково-консультативної ради, зборів суддів управління організаційного забезпечення керівництва суду спільно з відділом по зв'язкам із громадськістю (прес-службою) управління інформаційного забезпечення.

РОЗДІЛ IV. Призначення на посаду секретаря Пленуму та звільнення його з посади

1. Секретар Пленуму призначається на посаду строком на п'ять років з числа суддів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ за поданням Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

2. При розгляді питання про призначення секретаря Пленуму його обов'язки в цьому засіданні виконує суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, якого Пленум відкритим голосуванням визначить секретарем Пленуму.

3. Призначеним на посаду секретаря Пленуму вважається суддя, за якого подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму, шляхом відкритого голосування.

4. За поданням Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ секретар Пленуму звільняється із займаної посади шляхом відкритого голосування більшістю голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму.

РОЗДІЛ V. Діловодство Пленуму

1. Секретар Пленуму з питань організації виконання постанов Пленуму та ведення діловодства координує роботу відділу (секретаріату) організаційного забезпечення діяльності Пленуму, Науково-консультативної ради, зборів суддів управління організаційного забезпечення керівництва суду, який за матеріалами Пленуму веде номенклатурну справу. У номенклатурній справі накопичуються документи про перевірку виконання постанов Пленуму, протоколи, постанови, листування Пленуму з Апеляційним судом Автономної Республіки Крим, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, установами та організаціями з питань його основної діяльності, інші документи.

2. Постанови Пленуму накопичуються в окремих нарядах за відповідною номенклатурою і зберігаються у порядку, визначеному Інструкцією з діловодства у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

3. Секретар Пленуму організовує надання (розсилання) копій постанов Пленуму суддям Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційним судом Автономної Республіки Крим, апеляційними судами областей, міст Києва та Севастополя, запроше-

ним особам (за необхідності) та головному редактору офіційного друкованого органу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ — «Часопису цивільного і кримінального судочинства».

РОЗДІЛ VI. Внесення змін і доповнень до Регламенту Пленуму

1. Зміни і доповнення до цього Регламенту можуть бути внесені Пленумом у загальному порядку.

2. Рішення про внесення змін до Регламенту вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість суддів, присутніх на засіданні Пленуму.

3. Усі необхідні документи та проект постанови Пленуму готуються ініціаторами внесення змін і розглядаються за правилами, передбаченими цим Регламентом.

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ СЕКРЕТАРЯ ПЛЕНУМУ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 24 червня 2011 р. № 2*

Відповідно до пункту 7 частини першої статті 34 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» розглянувши і обговоривши подання Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо кандидатури на посаду секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, керуючись пунктом 1 частини другої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

Призначити секретарем пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Луспеніка Дмитра Дмитровича.

ПРО ЗАТВЕРДЖЕННЯ СКЛАДУ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ «ЧАСОПISУ ЦИВІЛЬНОГО І КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА»

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 24 червня 2011 р. № 3*

Керуючись пунктом 8 частини другої статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

Затвердити склад редакційної колегії офіційного друкованого органу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ — науково-практичного журналу «Часопис цивільного і кримінального судочинства».

ПРО ЗВЕРНЕННЯ ДО ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ ПРО НАПРАВЛЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПОДАННЯ ЩОДО ОФІЦІЙНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗІ СТАТТЕЮ 55 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 24 червня 2011 р. № 4*

Обговоривши внесений Головою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ проект звернення до Верховного Суду України про направлення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110,

234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України та статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в контексті зі статтею 55 Конституції України, керуючись статтею 150 Конституції України, статтями 13, 38–41, 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 4 частини 2 статті 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

Звернутися до Верховного Суду України про направлення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України та статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в контексті та поєднанні зі статтею 55 Конституції України.

**ПРО СТАН ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ
ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ
УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ
І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
У ПЕРШОМУ ПІВРІЧЧІ 2011 РОКУ
ТА ЗАВДАННЯ НА ПОТОЧНИЙ РІК**

*Постанова пленуму Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 15 липня 2011 р. № 5*

Заслухавши та обговоривши інформацію Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у першому півріччі 2011 року та завдання на поточний рік, пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ відзначає, що упродовж зазначеного періоду робота вказаного суду із забезпечення належного рівня здійснення правосуддя, захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права здійснювалася на належному рівні.

Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ

п о с т а н о в л я є:

1. Інформацію Голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ про стан здійснення правосуддя Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у першому півріччі 2011 року та завдання на поточний рік взяти до відома.

2. Головам місцевих і апеляційних судів цивільної та кримінальної юрисдикції:

— звернути особливу увагу на якість роботи суддів зі здійснення правосуддя, забезпечивши дотримання закріплених Конституцією та законами України основних засад судочинства;

— постійно контролювати додержання процесуальних норм при розгляді справ;

— сформувані та затвердити на поточний рік план проведення навчання суддів та працівників апарату судів з актуальних питань здійснення правосуддя, у тому числі з питань дотримання приписів Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод і практики Європейського суду з прав людини;

— місцевим судам проаналізувати причини помилок, які допускають судді при відправленні правосуддя, та регулярно обговорювати ці питання на зборах суддів;

— апеляційним судам вивчити причини скасування та зміни судових рішень місцевих і апеляційних судів, періодично обговорювати питання практики застосування законодавства на нарадах суддів, семінарах;

— надати пропозиції щодо роз'яснення Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ проблемних питань забезпечення єдності судової практики у застосуванні норм процесуального та матеріального права;

— підвищити рівень відповідальності та дотримання строків при направленні справ, що витребовуються в процесуальному порядку, до суду касаційної інстанції.

3. Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ:

— узагальнити причини скасування Верховним Судом України судових рішень Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у 2010 році та вжити заходів щодо усунення таких причин;

— Судовій палаті у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ вчинити процесуальні дії, спрямовані на прискорення розгляду як касаційних скарг, заяв, так і витребуваних цивільних справ, не допускати порушення розумних строків їх розгляду;

— визначити категорії справ, які потребують як проведення узагальнення судової практики, так і підготовки відповідних роз'яснень постанов пле-

нуму щодо застосування судами відповідного законодавства для забезпечення єдності судової практики;

— продовжити практику надання методичної та практичної допомоги судам нижчого рівня з робочими виїздами на місця;

— організувати підготовку пропозицій про внесення змін до чинного законодавства України, особливо щодо удосконалення процесуального законодавства;

— проаналізувати причини надходження скарг на дії суддів і працівників апарату суду, вжити відповідних заходів щодо усунення таких причин;

— розробити заходи, спрямовані на формування позитивного іміджу суду у суспільстві шляхом висвітлення діяльності судів цивільної та кримінальної юрисдикції у засобах масової інформації, участі у семінарах, конференціях, круглих столах тощо.

4. Контроль за виконанням цієї постанови покласти на секретаря пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» (далі — Закон) особами, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, вважаються Герої Соціалістичної Праці, Герої України та повні кавалери ордена Трудової Слави.

Статтею 9 Закону встановлено пільги для осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, зокрема звільнення передбачених цією статтею осіб і членів їх сімей, що спільно проживають з ними, від квартирної плати, незалежно від форм власності житлового фонду, оплати комунальних послуг (водопостачання, каналізація, газ, електроенергія, гаряче водопостачання, центральне опалення, а в будинках, що не мають центрального опалення, — надання палива, придбаного у межах норм, встановлених для продажу населенню, та інші види комунальних послуг), від плати за користування домашнім телефоном і позавідомчою охоронною сигналізацією житла незалежно від виду житлового фонду.

На виконання Постанови Верховної Ради України від 16 грудня 1993 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» Кабінетом Міністрів України ухвалено Постанову № 552 від 12 серпня 1994 р. «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», згідно з п. 1 якої особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, пільги, передбачені ст. 9 Закону (щодо комунальних послуг, проїзду в транспорті, користування квартирним телефоном тощо), надаються відповідно до пунктів 1–4 постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у порядку, визначеному зазначеною постановою для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною.

Пунктом 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» встановлено, що передбачені для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, пільги щодо оплати житла та комунальних послуг надаються з урахуванням членів їх сім'ї, які проживають разом із ними, виходячи зі встановле-

них чинним законодавством норм житла та розміру плати за користування ним.

Отже, судам при розгляді справ про надання пільг особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, слід мати на увазі, що Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» визначає загальні засади надання пільг для осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, але зобов'язує при вирішенні питання щодо порядку надання таких пільг керуватись постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 6 липня 2011 р.*

(в и т я г)

У серпні 2010 р. Л. звернулась до суду з позовом до ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз», Кобеляцького управління по експлуатації газового господарства ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз», управління праці та соціального захисту населення Кобеляцької районної державної адміністрації про визнання протиправними дій ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз» та перерахування коштів за використаний природний газ.

Посилалась на те, що є ветераном праці та Героєм Соціалістичної Праці, відповідно до Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» має пільги щодо газопостачання без обмеження норм споживання. Проте відповідач, посилаючись на постанову Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у наданні пільг відмовляє.

Рішенням Кобеляцького районного суду Полтавської області від 4 жовтня 2010 р. позов Л. задоволено частково. Визнано дії ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз» неправомірними та зобов'язано ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз» надавати Л. послуги з газопостачання без обмеження норм споживання та розміру плати за користування ним з 1 січня 2010 р. У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено.

Ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 14 грудня 2010 р. рішення суду першої інстанції залишено без змін.

У касаційній скарзі ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз», посилаючись на невідповідність висновків суду обставинам справи, незастосування закону, який підлягав застосуванню, неправильно застосування

судом норм матеріального права, порушення норм процесуального права, ставило питання про скасування судових рішень та ухвалення нового рішення про відмову у задоволенні позову.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та вивчивши обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції, дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково з таких підстав.

Судами встановлено, що згідно з договором від 5 травня 2010 р. до будинку в с. Орлик Кобеляцького району Полтавської області, за місцем реєстрації та проживання Л., здійснюється постачання природного газу.

22 жовтня 1949 р. Л. присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Задовольняючи частково позов, суди послались на статті 8, 9 Закону, згідно з якими особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, надаються пільги у вигляді звільнення їх та членів їх сімей, що спільно проживають, від квартирної плати, незалежно від форм власності житлового фонду, оплати комунальних послуг (водопостачання, каналізація, газ, електроенергія, гаряче водопостачання, центральне опалення, а в будинках, що не мають центрального опалення, — надання палива, придбаного у межах норм, встановлених для продажу населенню, та інші види комунальних послуг), від плати за користування домашнім телефоном і позавідомчою охоронною сигналізацією житла незалежно від виду житлового фонду. Отже, закон не передбачає обмежень у розмірі пільг особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною.

Проте такі висновки судів є передчасними.

Відповідно до ст. 8 Закону особами, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, вважаються Герої Соціалістичної Праці, Герої України та повні кавалери ордена Трудової Слави.

Статтею 9 Закону встановлені пільги для осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, в тому числі звільнення передбачених цією статтею осіб і членів їх сімей, що спільно проживають з ними, від квартирної плати, незалежно від форм власності житлового фонду, оплати комунальних послуг (водопостачання, каналізація, газ, електроенергія, гаряче водопостачання, центральне опалення, а в будинках, що не мають центрального опалення, — надання палива, придбаного у межах норм, встановлених для продажу населенню, та інші види комунальних послуг), від плати за користування домашнім телефоном і позавідомчою охоронною сигналізацією житла незалежно від виду житлового фонду.

На виконання Постанови Верховної Ради України від 16 грудня 1993 р. «Про порядок введення в дію Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні»

Кабінетом Міністрів України ухвалено Постанову № 552 від 12 серпня 1994 р. «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», згідно з п. 1 якої особам, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, пільги, передбачені ст. 9 Закону (щодо комунальних послуг, проїзду на транспорті, користування квартирним телефоном тощо), надаються відповідно до пунктів 1–4 постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», у порядку, визначеному зазначеною постановою для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною.

Пунктом 1 постанови Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» встановлено, що передбачені для осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, пільги щодо оплати житла та комунальних послуг надаються з урахуванням членів їх сім'ї, які проживають разом із ними, виходячи із встановлених чинним законодавством норм житла та розміру плати за користування ним.

Отже, Закон України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» визначає загальні засади надання пільг для осіб, які мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, але зобов'язує при вирішенні питання щодо порядку надання таких пільг керуватись постановою Кабінету Міністрів України від 16 лютого 1994 р. № 94 «Про порядок надання пільг, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

З огляду на наведене, при розгляді позову про визнання неправомірними дій відповідача та зобов'язання ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз» перерахувати Л. оплату за послуги з газопостачання без обмеження нормами споживання та розміру плати за користування ним, суд повинен був встановити та зазначити в рішенні, які норми житла та розміру плати за користування ним встановлені чинним законодавством, які норми споживання природного газу, у тому числі зрідженого, що використовується для опалення житлових приміщень, підігріву води в будинках, які не мають централізованого гарячого водопостачання.

Таким чином, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ дійшла висновку, що суд при вирішенні позову в цій частині не визначився з характером правовідносин, що виникли між сторонами, правовою нормою, яка підлягає до застосування при вирішенні спору, та ухвалив рішення з порушенням норм матеріального права.

В іншій частині судові рішення колегія суддів визнала законними та обґрунтованими.

Керуючись ч. 5 ст. 332 ЦПК України, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу ВАТ по газопостачанню та газифікації «Полтавагаз» задовольнила частково.

Рішення Кобеляцького районного суду Полтавської області від 4 жовтня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Полтавської області від 14 грудня 2010 р. скасувала.

Справу направила на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо між сторонами укладено договір про передачу спору на вирішення до третейського суду і від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами заперечення проти вирішення спору в суді.

За змістом п. 3 ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди» рішення третейського суду може бути оскаржене та скасоване, зокрема, з підстав визнання третейської угоди недійсною компетентним судом.

Тобто зі змісту цієї норми вбачається, що спір про визнання третейської угоди недійсною не підлягає розгляду у третейському суді, а здійснюється відповідним компетентним судом у порядку, передбаченому процесуальним законом.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 6 липня 2011 р.*

(в и т я г)

У червні 2010 р. Товариство споживачів «Об'єднання громадян «Захист»» (далі — ТС «ОГ «Захист»») звернулося до суду в інтересах Я. з позовом до Товариства з обмеженою відповідальністю «Фалькон-Авто» (далі — ТОВ «Фалькон-Авто»), Відкритого акціонерного товариства (далі — ВАТ) «Таврія-Авто», ВТФ «Севастопольська станція технічного обслуговування» про захист прав споживача.

ТС «ОГ «Захист»» зазначало, що на підставі договору купівлі-продажу від 22 січня 2010 р. Я. придбав у ВАТ «Таврія-Авто» автомобіль. У період гарантійного терміну автомобіль вийшов із ладу. Гарантійний ремонт було проведено ВТФ «Севастопольська станція технічного обслуговування»

ВАТ «Таврія-Авто» з порушенням строків його проведення, за що відповідач має сплатити неустойку, передбачену ч. 9 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів».

Проте розділом 9 договору купівлі-продажу, укладеного між ВАТ «Таврія-Авто» та Я., передбачено, що спори, що випливають з нього, повинні розглядатися у Третейському суді «Захист прав» у м. Києві.

Оскільки це положення договору звужує право Я. як споживача, ТС «ОГ «Захист»» просило суд визнати розділ 9 зазначеного договору купівлі-продажу недійсним та стягнути з відповідача на користь Я. 65 318 грн 40 коп. неустойки.

Ухвалою Ленінського районного суду м. Севастополя від 2 серпня 2010 р., залишеною без змін ухвалою Апеляційного суду м. Севастополя від 14 жовтня 2010 р., позов залишено без розгляду з підстав, передбачених п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України.

В обґрунтування касаційної скарги ТС «ОГ “Захист”» посилялося на порушення судами норм процесуального права, у зв'язку із чим ставило питання про скасування ухвал судів першої й апеляційної інстанцій та передачу справи на розгляд місцевого суду.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Залишаючи позов без розгляду, місцевий суд, з висновками якого погодився й апеляційний суд, керувався тим, що відповідно до умов укладеного між сторонами договору купівлі-продажу усі спори, які можуть виникнути між сторонами з цього договору або у зв'язку із ним, будуть передаватися для остаточного врегулювання на розгляд третейського суду, й від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами заперечення проти вирішення спору в загальному суді.

Однак повністю погодитися з таким висновком судів не можна.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 207 ЦПК України суд постановляє ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо між сторонами укладено договір про передачу спору на вирішення до третейського суду і від відповідача надійшло до початку з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами заперечення проти вирішення спору в суді.

За змістом п. 3 ч. 3 ст. 51 Закону України «Про третейські суди», в редакції Закону, що діяла на час вирішення питання, рішення третейського суду може бути оскаржене та скасоване, зокрема з підстав визнання третейської угоди недійсною компетентним судом.

Тобто зі змісту цієї норми вбачається, що спір про визнання третейської угоди недійсною не підлягає розгляду у третейському суді, а здійснюється

відповідним компетентним судом у порядку, передбаченому процесуальним законом.

Проте місцевий суд на зазначене уваги не звернув та у порушення цих вимог закону залишив без розгляду позов ТС «ОГ “Захист”» в частині визнання недійсним розділу 9 договору купівлі-продажу, укладеного між ВАТ «Таврія-Авто» та Я.

Апеляційний суд у порушення вимог ст. 303 ЦПК України на зазначені обставини уваги не звернув і належним чином не перевірів у цій частині доводів апеляційної скарги ТС «ОГ “Захист”».

З огляду на наведене, постановлені у справі ухвали судів першої та апеляційної інстанцій у частині закриття провадження за вимогою про визнання третейської угоди недійсною не можна визнати законними й обґрунтованими, тому ці ухвали підлягають скасуванню з підстав, передбачених ч. 1 ст. 338 ЦПК України, з направленням справи в цій частині до місцевого суду для продовження її розгляду.

У решті ухвали судів постановленні з додержанням норм процесуального права, наведені в касаційній скарзі доводи висновок судів у цій частині не спростовують.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК України, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу задовольнила частково.

Ухвалу Ленінського районного суду м. Севастополя від 2 серпня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Севастополя від 14 жовтня 2010 р. у частині залишення без розгляду позовної вимоги ТС «ОГ “Захист”» в інтересах Я. про визнання умови договору частково недійсною скасувала, а справу в цій частині направила для продовження розгляду до суду першої інстанції.

У решті ухвали судів залишила без змін.

Відповідно до ст. 1053 ЦК України за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням.

Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики (ст. 1047 цього Кодексу).

Згідно з ч. 2 ст. 604 ЦК України зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація).

Установивши, що договір позики виник із договору купівлі-продажу корпоративних прав, суди першої та апеляційної інстанції не звернули

увагу на ту обставину, що законодавець допускає заміну боргу позиковим зобов'язанням виключно за домовленістю сторін первісного зобов'язання.

*Рішення колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 20 липня 2011 р.*

(в и т я г)

У липні 2010 р. В. звернулася до суду з позовом до Б. про стягнення суми боргу за договором позики з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних за порушення грошового зобов'язання.

В обґрунтування своїх вимог вказувала, що 16 вересня 2008 р. між нею та Б. укладений договір купівлі-продажу корпоративних прав ТОВ «НИВА-сервіс», учасником якого вона була з 2005 р.

Зазначала, що відповідач зобов'язувався виплатити їй 1 362 771 долар США, про що написав розписку.

У зв'язку із неповним розрахунком за договором купівлі-продажу вони домовились про заміну зобов'язань на договір позики, який уклали 24 квітня 2009 р. За умовами цього договору Б. узяв у неї в борг 1 145 000 доларів США, які зобов'язався повернути до 30 серпня 2009 р., проте боржник зобов'язання за вказаним договором не виконав.

З огляду на зазначені обставини просила позов задовольнити.

Рішенням Центрального районного суду м. Миколаєва від 6 вересня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Миколаївської області від 19 січня 2011 р., позов задоволено частково.

Стягнуто з Б. на користь В. суму боргу в розмірі 9 054 889 грн та три проценти річних у розмірі 276 856,33 грн.

Вирішено питання щодо судових витрат.

У касаційній скарзі заявник просить скасувати рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 6 вересня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Миколаївської області від 19 січня 2011 р., посиляючись на порушення судами норм процесуального права і неправильне застосування норм матеріального права, та постановити нове рішення про відмову у позові.

Заслухавши доповідь судді, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ вважає, що скарга підлягає задоволенню.

Відповідно до ст. 214 ЦПК України під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є

інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін впливають зі встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Ухвалюючи рішення про часткове задоволення позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився і суд апеляційної інстанції, керувався тим, що борг, який виник із договору купівлі-продажу корпоративних прав, замінений позиковим зобов'язанням із додержанням вимог про новацію шляхом укладення між сторонами спору 24 квітня 2009 р. договору позики; вважав, що відповідач у зв'язку із порушенням строків виконання зобов'язання має повернути кошти з урахуванням трьох процентів річних за правилами ст. 625 ЦК України.

Однак погодитись із такими висновками не можна.

Згідно зі ст. 213 ЦПК України рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом.

Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Зазначеним вимогам судові рішення не відповідають.

Відповідно до ст. 1053 ЦК України за домовленістю сторін борг, що виник із договорів купівлі-продажу, найму майна або з іншої підстави, може бути замінений позиковим зобов'язанням.

Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики (ст. 1047 цього Кодексу).

Згідно з ч. 2 ст. 604 ЦК зобов'язання припиняється за домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (новація).

Судами встановлено, що учасниками ТОВ «НИВА-сервіс» станом на 16 вересня 2008 р. були В. та П., частки яких відповідно становили 99 % та 1 %, що підтверджується статутом товариства, зареєстрованим 22 вересня 2005 р. Державним реєстратором Братської районної державної адміністрації Миколаївської області.

Рішенням загальних зборів учасників ТОВ «НИВА-сервіс» у присутності ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв» в особі директора Б. (відповідача у справі), який був головою зборів, погоджено відступлення учасниками товариства В. та П. належних їм корпоративних прав, які разом становлять 100 %, на користь ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв»; задоволено їх заяви про вихід із товариства.

Крім того, вирішено викласти статут ТОВ «НИВА-сервіс» у новій редакції, визначивши учасником товариства юридичну особу ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв» в особі директора Б., що діє на підставі статуту; збільшити розмір статутного капіталу ТОВ «НИВА-сервіс» з 18 500 грн до 1 124 935 грн.

Такі рішення зборів учасників ТОВ «НИВА-сервіс» оформлені протоколом № 14 від 16 вересня 2008 р.

Того ж дня Б. написав розписку, відповідно до якої зобов'язувався до 15 жовтня 2008 р. сплатити залишок суми боргу від продажу корпоративних прав ТОВ «НИВА-сервіс» у сумі 1 362 771 долар США.

2 жовтня 2008 р. Братською районною державною адміністрацією Миколаївської області зареєстрована нова редакція статуту ТОВ «НИВА-сервіс», затверджена зазначеними вище зборами учасників, відповідно до п. 1.2.1 якого учасником товариства є ТОВ «Е-КРИМ-Миколаїв».

Залишок суми боргу від продажу товариству з обмеженою відповідальністю «НИВА-сервіс» корпоративних прав В. не отримала і 24 квітня 2009 р. між нею та Б. укладено договір позики.

Відповідно до зазначеного договору позики В. передала у власність Б. 1 145 000 доларів США, які надаються готівкою, про що позичальник надає позикодавцю відповідну розписку, з моменту підписання якої позика вважається наданою (пункти 3.1, 3.2, 3.3 договору). Строк повернення позики сторони встановили до 30 серпня 2009 р. (п. 4.1 договору).

Безгрошовість договору позики від 24 квітня 2009 р. сторони визнають, тому відповідно до вимог ч. 1 ст. 61 ЦПК України ці обставини не підлягають доказуванню.

Установивши, що договір позики виник із договору купівлі-продажу корпоративних прав, суди першої та апеляційної інстанції не звернули увагу на ту обставину, що законодавець допускає заміну боргу позиковим зобов'язанням виключно за домовленістю сторін первісного зобов'язання.

Договором позики від 24 квітня 2009 р., укладеним між В. та Б., зобов'язання за договором купівлі-продажу корпоративних прав, укладеним між В. та ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв», не можуть бути припинені. Законодавець допускає заміну первісного зобов'язання новим виключно між тими ж сторонами (новація), а така умова припинення зобов'язань сторонами не дотримана.

Відступлення В. належних їй корпоративних прав у ТОВ «НИВА-сервіс» на користь ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв» підтверджено змістом рішення загальних зборів учасників ТОВ «НИВА-сервіс» від 16 вересня 2008 р., новою редакцією статуту ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв», зареєстрованого 2 жовтня 2008 р. Братською районною державною адміністрацією Миколаївської області.

Та обставина, що Б. при погодженні загальними зборами учасників ТОВ «НИВА-сервіс» питання відступлення належних В. корпоративних прав на

користь ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв», виходу її зі складу учасників товариства та внесення змін до статуту ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв» щодо визначення останнього учасником товариства з обмеженою відповідальністю «НИВА-сервіс» діяв як представник ТОВ «Е-КРИМ Миколаїв», не створює особисто для нього зобов'язань, що виникли внаслідок набуття товариством «Е-КРИМ Миколаїв» корпоративних прав.

Враховуючи, що фактичні обставини справи встановлені судами правильно, але неправильно застосовані норми матеріального закону, колегія суддів вважає за необхідне відповідно до ст. 341 ЦПК України постановлені судові рішення скасувати і ухвалити нове рішення про відмову В. у задоволенні позовних вимог.

Керуючись статтями 336, 341 ЦПК України, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу Б. задовольнила.

Рішення Центрального районного суду м. Миколаєва від 6 вересня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Миколаївської області від 19 січня 2011 р. скасувала й ухвалила нове рішення, яким В. у задоволенні позову про стягнення з Б. боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції та трьох процентів річних відмовила.

Закриваючи апеляційне провадження, апеляційний суд зазначив, що за змістом п. 20 ч. 1 ст. 293 ЦПК України окремо від рішення суду в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції, зазначені у ст. 293 ЦПК України, відповідно до буквального змісту кожного з пунктів.

Проте такий висновок зроблений без урахування Рішень Конституційного Суду України від 27 січня 2010 р. № 3-рп/2010, від 28 квітня 2010 р. № 12-рп/2010, від 8 липня 2010 р. № 18-рп/2010, якими дано офіційне тлумачення пунктів 2, 12, 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

Так, відповідно до роз'яснень, наданих Конституційним Судом України, положення зазначених пунктів ЦПК України необхідно розуміти як такі, що передбачають право оскаржувати окремо від рішення суду в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції: як про забезпечення позову і щодо скасування забезпечення позову, так і про відмову в забезпеченні позову та скасуванні забезпечення позову; як про роз'яснення рішення, так і про відмову в роз'ясненні рішення; як про видачу дублікату виконавчого листа, так і про відмову в його видачі.

Приймаючи такі рішення, Конституційний Суд України керувався тим, що згідно з п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України апеляційне оскарження судового рішення можливе в усіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження.

Отже, враховуючи логіку тлумачення Конституційним Судом України пунктів 2, 12, 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України, при вирішенні питання про прийняття до розгляду апеляційних скарг і щодо інших пунктів ч. 1 ст. 293 ЦПК України необхідно застосовувати аналогічний підхід.

*Ухвала колегії суддів судової палати у цивільних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 27 липня 2011 р.*

(в и т я г)

Ухвалою Котелевського районного суду Полтавської області від 9 листопада 2010 р. відмовлено у задоволенні заяви П. про відстрочку виконання рішення Котелевського районного суду Полтавської області від 26 квітня 2010 р. про виселення з будинку в с. Котельва Полтавської області.

Ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 9 грудня 2010 р. закрито апеляційне провадження за апеляційною скаргою П. на ухвалу районного суду.

У касаційній скарзі П., посилаючись на порушення судами норм процесуального права, просила скасувати ухвалу Котелевського районного суду від 9 листопада 2010 р., та ухвалу Апеляційного суду Полтавської області від 2 грудня 2010 р. та ухвалити нове судове рішення про задоволення заяви про відстрочку виконання рішення.

Колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та вивчивши обставини, необхідні для ухвалення судового рішення судом касаційної інстанції, вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Так, П. звернулась до суду із заявою про відстрочку виконання рішення Котелевського районного суду Полтавської області від 26 квітня 2010 р., яким їх виселено з будинку.

Ухвалою Котелевського районного суду від 9 листопада 2010 р. у задоволенні заяви про відстрочку виконання рішення відмовлено.

Не погодившись з ухвалою суду першої інстанції, П. оскаржила її в апеляційному порядку.

Ухвалою Апеляційного суду Полтавської області від 9 грудня 2010 р. провадження за апеляційною скаргою закрито з підстав, передбачених п. 20 ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

Закриваючи апеляційне провадження, апеляційний суд зазначив, що за змістом п. 20 ч. 1 ст. 293 ЦПК України окремо від рішення суду в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції, зазначені у ст. 293 ЦПК України, відповідно до буквального змісту кожного з пунктів.

Проте такий висновок зроблений без урахування Рішень Конституційного Суду України від 27 січня 2010 р. № 3-рп/2010, від 28 квітня 2010 р. № 12-рп/2010, від 8 липня 2010 р. № 18-рп/2010, якими дано офіційне тлумачення пунктів 2, 12, 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України.

Так, відповідно до роз'яснень, наданих Конституційним Судом України, положення зазначених пунктів ЦПК України необхідно розуміти як такі, що передбачають право оскаржувати окремо від рішення суду в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції: як про забезпечення позову і щодо скасування забезпечення позову, так і про відмову в забезпеченні позову та скасуванні забезпечення позову; як про роз'яснення рішення, так і про відмову в роз'ясненні рішення; як про видачу дубліката виконавчого листа, так і про відмову в його видачі.

Приймаючи такі рішення, Конституційний Суд України керувався тим, що згідно з п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України апеляційне оскарження судового рішення можливе в усіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження.

Отже, враховуючи логіку тлумачення Конституційним Судом України пунктів 2, 12, 18 ч. 1 ст. 293 ЦПК України, при вирішенні питання про прийняття до розгляду апеляційних скарг і щодо інших пунктів ч. 1 ст. 293 ЦПК України необхідно застосовувати аналогічний підхід.

Керуючись статтями 336, 342 ЦПК України, колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу П. задовольнила частково.

Ухвалу Апеляційного суду Полтавської області від 9 грудня 2010 р. скасувала.

Справу за заявою П. про відстрочку виконання рішення направила до апеляційного суду для вирішення питання про відкриття апеляційного провадження.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Суд у порушення вимог статей 64, 323 КПК України не дослідив належним чином обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, що призвело до передчасного висновку про доведеність вини особи.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 10 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Чорноморського районного суду Автономної Республіки Крим від 21 червня 2010 р. К.В. засуджений: за ч. 2 ст. 240 КК України на два роки обмеження волі; за ч. 2 ст. 364 КК України — на чотири роки позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій строком на два роки.

На підставі ч. 1 ст. 70 КК України за сукупністю злочинів остаточно визначено покарання у виді чотирьох років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих і адміністративно-господарських функцій строком на два роки.

На підставі ст. 75 КК України К.В. звільнений від відбування основного покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки; на нього покладено обов'язки, передбачені пунктами 2–4 ч. 1 ст. 76 КК України.

Вироком суду К.В. визнаний винним у тому, що він, будучи службовою особою — директором бази відпочинку Державної льотної академії України, що розташована в Чорноморському районі Автономної Республіки Крим, умисно, шляхом зловживання своїм службовим становищем здійснив незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, що спричинило тяжкі наслідки за таких обставин.

Так, К.В., наділений організаційно-розпорядчими та адміністративно-господарськими функціями відповідно до посадової інструкції та п. 3 Положення про Базу відпочинку, в порушення вимог ст. 19 Кодексу України «Про надра», п. 9 ст. 44, статей 48, 49 Водного кодексу України, статей 17, 18 Закону України «Про питну воду та питне водопостачання», з корисливих спонукань та в інтересах Державної льотної академії України, з метою ухилення від сплати платежів за спеціальне водокористування і реалізації покладених на нього обов'язків по забезпеченню діяльності бази відпочинку, без отримання у встановленому законом порядку ліцензії на централізоване водопостачання, дозволу на користування надрами і дозволу на спеціальне водокористування в період з 1 липня 2006 р. по 28 серпня 2006 р., з

1 червня 2007 р. по 28 серпня 2007 р., з 1 червня 2008 р. по 9 вересня 2008 р. здійснив незаконне видобування підземної води загальним об'ємом 8 683,2 кубічних метрів зі спеціальної водозабірної споруди — колодязя водопостачання № 5295, обладнаного електричним насосом БЦПЕ № 0,5-25У «Водолей 60/63», з подальшим розподілом видобутої води для потреб бази. Незаконними діями К.В. по видобуванню підземної води інтересам держави спричинено шкоду на загальну суму 194 026,50 грн.

Ухвалою Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 12 серпня 2010 р. вирок районного суду залишено без зміни.

У касаційній скарзі засуджений К.В. ставить питання про скасування судових рішень та закриття справи за відсутністю в діянні складу злочину. Свою позицію обґрунтовує тим, що відповідно до ст. 23 Кодексу України «Про надра» видобування підземної води для власних потреб не підлягає ліцензуванню, а видобута вода не є питною, крім того, база відпочинку та Державна льотна академія не є суб'єктами господарювання, що здійснюють питне водопостачання. При кваліфікації його дій за ч. 2 ст. 240 КК України суд виклав формулювання, яке суперечить точному змісту кримінального закону. Наголошує на тому, що суд допустив неповноту та однобічність судового слідства при визначенні розміру заподіяної шкоди, не дав належної оцінки всім доказам й не призначив судову експертизу. Також посиляється на те, що він, як директор бази відпочинку, не мав повноважень на отримання відповідних ліценцій на водокористування.

Заслухавши доповідача, пояснення прокурора, яка вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню й просить ухвалу апеляційного суду скасувати через порушення ст. 377 КПК України, справу направити на новий апеляційний розгляд, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що вона може бути задоволена частково.

Згідно зі ст. 323 КПК України вирок суду повинен бути законним і обґрунтованим. Відповідно до ст. 64 КПК України при провадженні досудового слідства, дізнання і при розгляді кримінальної справи в суді доказуванню підлягають подія злочину (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину), винність обвинуваченого у вчиненні злочину і мотиви злочину, обставини, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також характер і розмір шкоди, завданої злочиним.

При розгляді цієї кримінальної справи та постановленні вироку суд не дотримався цих вимог кримінально-процесуального закону.

Як впливає з диспозиції ч. 1 ст. 240 КК України (в редакції Закону України від 11 січня 2005 р. № 2308-IV), відповідальність за цим кримінальним законом передбачена за вчинення однієї з двох дій, які полягають: або в порушенні встановлених правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я, людей чи довкілля; або в незаконному видобуванні

корисних копалин загальнодержавного значення. За ті ж самі дії, що спричинили тяжкі наслідки, передбачена відповідальність за ч. 2 цієї статті.

Відповідно до пред'явленого К.В. обвинувачення у провину йому ставилось незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, що спричинило тяжкі наслідки, тобто вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 240 КК України. Дійшовши висновку про доведеність винуватості К.В. у вчиненні злочину, суд кваліфікував його протиправні дії за ч. 2 ст. 240 КК України як порушення встановлених правил охорони надр, тобто, як зазначено у вироку, незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення, що спричинило тяжкі наслідки. При цьому суд не вказав, у чому виражається порушення правил охорони надр й фактично не розмежував винні дії відповідно до диспозиції статті кримінального закону. У цьому випадку суд допустив неправильне тлумачення закону, яке суперечить його точному змісту, отже, неправильно застосував кримінальний закон.

Також судом неповно досліджені обставини, які мають значення для правильного вирішення справи. Зокрема, суд не з'ясував, чи порушують дії К.В. встановлені правила охорони надр, чи потребувало видобування підземної води надання спеціального дозволу, керуючись положеннями статей 19, 23 Кодексу України «Про надра». З урахуванням наведених норм суд мав встановити, з якої глибини розробки відбувалось викачування води, дослідивши при цьому й дані протоколу огляду місця події. Не визначено судом і співвідношення норм Кодексу України «Про надра» та Водного кодексу України.

Крім того, суд засудив К.В. за порушення спеціального водокористування у сфері питної води та питного водопостачання, при цьому залишив поза увагою і не дав відповідної оцінки даним, що наведені у листі КП «Південекогеоцентр» про невідповідність води вимогам ДСТУ «Вода питна».

З огляду на викладене висновок суду про доведеність винуватості К.В. у вчиненні злочинів, передбачених ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 364 КК України, є необґрунтованим і передчасним.

Розглядаючи апеляційні скарги засудженого К.В. та його захисника, апеляційний суд не звернув увагу на вказані порушення й не дотримав вимог ст. 377 КПК України. Зокрема, нерозглянуті доводи засудженого щодо його службового становища та кола його повноважень.

За таких обставин судові рішення не можуть бути визнані законними й обґрунтованими, тому підлягають скасуванню, а справа — направленню на новий судовий розгляд, під час якого слід урахувати наведене в цій ухвалі та інші доводи, викладені в касаційній скарзі засудженого, зокрема, щодо повноважень службової особи й розміру спричиненої шкоди, та прийняти рішення, яке б відповідало вимогам закону.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізова-

ного суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу засудженого К.В. задовольнила частково.

Вирок Чорноморського районного суду Автономної Республіки Крим від 21 червня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Автономної Республіки Крим від 12 серпня 2010 р. щодо К.В. скасувала, справу направила на новий судовий розгляд.

Вирок скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд у зв'язку з недотриманням судом під час складання вироку правил, передбачених статтями 333–335 КПК України

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 28 квітня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Ставищенського районного суду Київської області від 29 жовтня 2010 р. засуджений:

— О.В. за ч. 2 ст. 185 КК України на три роки позбавлення волі; за ст. 304 КК України на чотири роки позбавлення волі. На підставі ст. 70 КК України шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим О.В. остаточно призначено покарання у виді позбавлення волі строком на чотири роки позбавлення волі. Відповідно до 75 КК України О.В. звільнений від відбування покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку два роки та покладенням на нього обов'язків, передбачених пунктами 2, 3 ст. 76 цього Кодексу;

— Ш.В. за ч. 2 ст. 185 КК України на три роки позбавлення волі. На підставі статей 75, 104 КК України Ш.В. звільнений від відбування покарання з випробуванням із встановленням іспитового строку один рік та покладенням на нього обов'язків, передбачених пунктами 2, 3 ст. 76 цього Кодексу.

Згідно з вироком О.В. 18 вересня 2010 р. близько 2 години, перебуваючи із Ш.В. неподалік місцевого будинку культури у с. Гостра Могила Ставищенського району Київської області, достовірно знаючи, що Ш.В. не досяг 18-річного віку та є неповнолітнім, втягнув його у злочинну діяльність: запропонував останньому скоїти крадіжку чужого майна з домогосподарства у с. Гостра Могила, на що Ш.В. погодився, вступивши з О.В. у попередній зговір. Після цього О.В. та Ш.В. з автомобіля Москвич-2140, що знаходився на території зазначеного домогосподарства, з метою обер-

нення на свою користь та особистого збагачення таємно викрали з моторного відділу акумуляторну батарею 6СТ-60 «Источник» вартістю 199 грн, яка належить К.Н.

В апеляційному порядку вирок не переглядався.

У касаційній скарзі прокурор просить вирок щодо О.В. скасувати, а кримінальну справу щодо нього направити на новий судовий розгляд, мотивуючи свої вимоги істотним порушенням кримінально-процесуального закону і неправильним застосуванням кримінального закону. Обґрунтовуючи касаційну скаргу, прокурор зазначає, що, постановляючи вирок щодо засудженого, суд у порушення статей 333–335 КПК України не зазначив частину статті кримінального закону, що передбачає злочин, за вчинення якого засуджено О.В., тобто ч. 1 ст. 304 КК України.

Заслухавши доповідь судді, пояснення прокурора, яка підтримала касаційну скаргу заступника прокурора Київської області, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що касаційна скарга прокурора може бути задоволена з таких підстав.

Відповідно до статей 333, 335 КПК України у вступній та резолютивній частинах вироку має бути зазначено кримінальний закон, що передбачає злочин, у вчиненні якого обвинувачується підсудний, та кримінальний закон, за яким підсудного визнано винним, тощо.

А згідно з ст. 334 КПК України мотивувальна частина обвинувального вироку має містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним.

Відповідно до КК України злочин, передбачений ст. 304 КК України, має дві частини.

Проте, як видно з вироку, порушуючи вимоги зазначених законів, суд, визнавши О.В. винуватим за ст. 304 КК України у втягненні неповнолітнього Ш.В. у злочинну діяльність, допустився помилки у кваліфікації цих дій О.В., а також не вказав, за якою частиною ст. 304 КК України засуджений О.В.

Таким чином суд першої інстанції не вказав в описовій частині вироку кримінальний закон, яким передбачено злочин, у вчиненні якого обвинувачувався О.В., у мотивувальній частині вироку неправильно кваліфікував його дії, а в резолютивній частині вироку не вказав кримінальний закон, за яким О.В. визнано винним. Отже, описова, мотивувальна та резолютивна частини вироку не відповідають вимогам статей 333–335 КПК України.

За таких обставин зазначені порушення відповідно до вимог статей 398, 370, 371 КПК України є підставами для скасування вироку щодо засудженого О.В. через істотне порушення кримінально-процесуального закону, неправильне застосування кримінального закону, й направлення справи на новий судовий розгляд.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізова-

ного суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу прокурора задовольнила.

Вирок Ставищенського районного суду Київської області від 29 жовтня 2010 р. щодо засудженого О.В. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Відповідно до вимог ст. 334 КПК України мотивувальна частина вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини і мотивів злочину. Відсутність у вирокі суду першої інстанції такого формулювання та вказівки на дату закінчення злочину є порушенням вимог зазначеної статті.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 28 квітня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Ленінського районного суду м. Вінниці від 20 грудня 2010 р. засуджений Т.В. за ч. 1 ст. 309 КК України. Йому призначено покарання у виді штрафу в розмірі 100 неоподаткованих мінімумів громадян, що становить 1 700 грн у дохід держави.

Згідно з вирокі Т.В. на початку серпня 2010 р. перебував на риболовлі в с. Якушинці Вінницького району. Помітивши декілька кущів дикорослої коноплі, зірвав їх та поклав на траву, щоб вони висохли. Після цього через декілька днів він помістив висушені кущі коноплі у поліетиленовий пакет та перевіз на громадському транспорті у свій офіс, що знаходиться у м. Вінниці, де незаконно зберігав із метою подальшого власного вживання.

В апеляційному порядку зазначений вирок не переглядався.

У касаційній скарзі прокурор ставить питання про скасування вироку щодо Т.В. у зв'язку з істотним порушенням кримінально-процесуального закону з направленням справи на новий судовий розгляд. Обґрунтовуючи свої вимоги, посилається на те, що суд при постановленні вироку, порушуючи вимоги статей 332–335 КПК України, чітко не визначив предмет злочину: не зазначив розмір та вид наркотичного засобу, який засуджений незаконно придбав та зберігав, а також не вказав дату закінчення злочину.

Заслухавши доповідь судді, пояснення прокурора, яка підтримала касаційну скаргу першого заступника прокурора Вінницької області, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що касаційна скарга може бути задоволена з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 334 КПК України мотивувальна частина обвинувального вироку повинна містити формулювання обвинувачення, визнаного судом доведеним, із зазначенням місця, часу, способу вчинення та наслідків злочину, форми вини й мотивів злочину.

Проте вказані вимоги закону суд першої інстанції належним чином не виконав.

Так, визнавши Т.В. винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України, суд, порушуючи зазначені вимоги закону, не навів у мотивувальній частині вироку формулювання обвинувачення за цим законом із зазначенням розміру та виду наркотичного засобу, який засуджений незаконно придбав, перевіз та зберігав без мети збуту.

Як вказано в касаційній скарзі прокурора, відсутність такого формулювання може впливати на наявність у діях Т.В. складу злочину та правильність кваліфікації дій засудженого.

Разом із тим, як вбачається з матеріалів кримінальної справи, органами досудового слідства вид та розмір наркотичного засобу встановлено, про що зазначено в постанові про притягнення Т.В. як обвинуваченого, так і в обвинувальному висновку.

Крім того, суд у вироку не зазначив дату і час закінчення злочину, оскільки злочин, передбачений ст. 309 КК України за кваліфікуючою ознакою зберігання наркотичних засобів, є триваючим.

За таких обставин зазначені порушення відповідно до вимог статей 398, 370 КПК України є істотними, оскільки перешкодили суду повно та всебічно розглянути справу і постановити законний, обґрунтований і справедливий вирок, а тому вирок підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий судовий розгляд.

Оскільки підлягає скасуванню вирок районного суду, то необхідно скасувати постановлену у справі окрему постанову суду від 20 грудня 2010 р. відповідно до вимог ст. 395 КПК України.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу першого заступника прокурора задовольнила.

Вирок Ленінського районного суду м. Вінниці від 20 грудня 2010 р. щодо засудженого Т.В. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Суд, всупереч вимогам ст. 93 КПК України, постановив стягнути судові витрати з особи, яка звільнена від кримінальної відповідальності.

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 10 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Постановою від 15 жовтня 2010 р. Феодосійський міський суд Автономної Республіки Крим звільнив Б.О. від кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 286 КК України на підставі ст. 46 КК України, а провадження у справі заклав.

Постановив стягнути з Б.О. у дохід держави судові витрати, пов'язані з проведенням автотехнічної експертизи, у розмірі 722 грн.

Органами досудового слідства Б.О. обвинувачувався у тому, що він 23 липня 2010 р. близько 9 год. 20 хв. у селищі Приморському м. Феодосії, керуючи мотоциклом МТ-11, порушуючи вимоги пунктів 1.5, 2.1 (а, б, д), 2.3 (б), 10.1, 12.1, 12.3, 13.1, 13.3 Правил дорожнього руху України не обрав безпечної дистанції та не вжив заходів для зменшення швидкості при об'їзді перешкоди в районі будинку по вул. Морозова, в результаті чого скоїв наїзд на пішохода Х.Є., яка рухалася в попутному напрямку ліворуч по ходу руху мотоцикла і спричинив їй тілесні ушкодження середньої тяжкості.

В апеляційному порядку справа не переглядалася.

У касаційній скарзі прокурор, посилаючись на те, що стягнення судових витрат з особи, яка не є засудженою у справі, суперечить вимогам ст. 93 КПК України, просить постанову суду змінити й виключити з неї рішення суду про стягнення з Б.О. судових витрат.

Заслухавши доповідача, пояснення прокурора на підтримку касаційної скарги, перевіривши матеріали справи та доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що вона підлягає задоволенню.

За змістом ст. 93 КПК України судові витрати покладаються на засуджених.

За цією справою Б.О. не засуджувався, а на підставі ст. 46 КК України звільнений від кримінальної відповідальності.

Кримінально-процесуальний закон не передбачає можливості стягнення судових витрат із особи, щодо якої винесено постанову про звільнення від кримінальної відповідальності із закриттям провадження у справі.

За таких обставин, звільнивши Б.О. від кримінальної відповідальності, суд не мав права стягувати з нього судові витрати, пов'язані з проведенням автотехнічної експертизи, у зв'язку із чим постанову суду необхідно змінити.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу заступника прокурора задовольнила.

Постанову Феодосійського міського суду Автономної Республіки Крим від 15 жовтня 2010 р. щодо Б.О змінила, виключивши з неї рішення суду про стягнення з Б.О. судових витрат у розмірі 722 грн, пов'язаних із проведенням автотехнічної експертизи.

Згідно з ст. 48 КК України особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною. У порушення цієї вимоги суд першої інстанції залишив поза увагою той факт, що винна особа обвинувачувалась у вчиненні двох злочинів, які утворюють реальну сукупність злочинів

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 17 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Постановою від 30 вересня 2010 р. Горохівський районний суд Волинської області звільнив Ф.М. від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 191 та ч. 1 ст. 366 КК України, у зв'язку зі зміною обстановки на підставі ст. 48 КК України, а провадження у справі закryw.

Органами досудового слідства Ф.М. обвинувачувалася у тому, що, перебуваючи на посаді голови ДВК № 6 під час проведення виборів Президента України, будучи матеріально-відповідальною особою, розтратила бюджетні кошти у сумі 2 304 грн 60 коп. та вчинила службове підроблення.

В апеляційному порядку справа не переглядалася.

У касаційній скарзі прокурор порушує питання про скасування постанови суду щодо Ф.М. та направлення справи на новий судовий розгляд у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону. Аргументує тим, що суд не звернув уваги на те, що Ф.М. обвинувачувалася у вчиненні двох злочинів, розділених певним проміжком часу, які утворювали реальну сукупність злочинів, що виключає можливість її звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України.

Заслухавши доповідача, думку прокурора, який підтримав касаційну скаргу, перевіrivши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Викладені у касаційній скарзі доводи прокурора про те, що суд, приймаючи рішення про звільнення Ф.М. від кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 191 та ч. 1 ст. 366 КК України на підставі ст. 48 КК України у зв'язку зі зміною обстановки, не дотримався вимог кримінального закону, колегія суддів вважає обґрунтованими.

Відповідно до ст. 48 КК України особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною. За наявності підстав, зазначених у ст. 48 КК України та згідно з вимогами ч. 3 ст. 7 КПК України у справах, які надійшли до суду з обвинувальним висновком, суд у судовому засіданні виносить постанову про закриття справи.

Проте, як вбачається з матеріалів справи та як правильно вказано у касаційній скарзі, суд не дотримав зазначених вимог закону.

Відповідно до ст. 48 КК України однією з умов звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки є вчинення особою злочину невеликої або середньої тяжкості вперше.

Як видно з матеріалів справи, органами досудового слідства Ф.М. обвинувачувалася у вчиненні двох злочинів, які були розділені певним проміжком часу та які утворювали реальну сукупність злочинів, що виключало можливість звільнення її від кримінальної відповідальності на підставі ст. 48 КК України.

За таких обставин судові рішення щодо Ф.М. підлягає скасуванню на підставі п. 2 ч. 1 ст. 398 КПК України у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону, а справа — направленню на новий судовий розгляд, під час якого суду необхідно постановити законне і обґрунтоване рішення у справі з дотриманням вимог зазначеного закону.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу першого заступника прокурора задовольнила.

Постанову Горохівського районного суду Волинської області від 30 вересня 2010 р. щодо Ф.М. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

Вирок скасовано, а справу направлено на новий судовий розгляд у зв'язку із недотриманням судом під час звільнення особи від покарання вимог ст. 84 КК України

*Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах
Вищого спеціалізованого суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ
від 12 травня 2011 р.*

(в и т я г)

Вироком Конотопського районного суду Сумської області від 22 вересня 2010 р. засуджена Н.Л. ч. 2 ст. 304 КК України на чотири роки позбавлення волі.

На підставі ст. 71 КК України за сукупністю вироків їй остаточно призначено покарання у виді чотирьох років одного місяця позбавлення волі.

На підставі ч. 2 ст. 84 КК України Н.Л. звільнена від покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 304 КК України, у зв'язку з тяжкою хворобою.

Н.Л. визнана винною у тому, що втягнула свого сина Н.М. 1995 р. народження у жебрацтво, а саме — у систематичне випрошування грошей у сторонніх осіб на території смт. Дубов'язівка Конотопського району Сумської області у період з вересня по грудень 2009 р. та у приміських електропоїздах у період з січня по березень 2010 р.

15 березня 2010 р. Н.Л. примусила неповнолітнього сина жебракувати в електропотязі сполученням Х. Михайлівський — Конотоп.

Вирок суду в апеляційному порядку не переглядався.

У касаційній скарзі прокурор, не оспороюючи доведеності вини засудженої у вчиненні інкримінованого злочину і правильності кваліфікації її дій, ставить питання про скасування вироку суду у зв'язку з неправильним застосуванням кримінального закону та направлення справи на новий судовий розгляд. Оспороює звільнення засудженої від покарання у зв'язку із тяжкою хворобою через відсутність даних у матеріалах справи про тяжкість її хвороби, що перешкоджало б відбуванню покарання згідно з ч. 2 ст. 84 КК України.

Заслухавши доповідь судді, думку прокурора, який підтримав касаційну скаргу та просив її задовольнити, перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи касаційної скарги, колегія суддів вважає, що скарга підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 84 КК України особа, яка після вчинення злочину або постановлення вироку захворіла на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, може бути звільнена від покарання або від подальшого його відбування. При вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого злочину, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи.

Згідно з п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 28 вересня 1973 р. «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбуття покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу» та ст. 408 КПК України факт захворювання засудженого на тяжку хворобу сам по собі не передбачає обов'язкового звільнення від відбуття покарання.

Суд, звільняючи Н.Л. від покарання на підставі ст. 84 КК України, послався на лист Сумського слідчого ізолятора від 20 серпня 2010 р., у якому зазначено, що з 27 червня 2010 р. стан здоров'я Н.Л. значно погіршився, у зв'язку із чим 17 серпня 2010 р. та 20 серпня 2010 р. вона була обстежена в Сумській обласній клінічній лікарні і Сумському обласному онкологічному диспансері, де згідно з консультативним висновком спеціаліста-онколога від 20 серпня 2010 р. їй встановлено діагноз: рак носоглотки, група II, стадія III, T3N1M0 та вказано, що вона потребує хіміопроменевого лікування.

Водночас колегія суддів погоджується з доводами касаційного скарги про те, що суд неправильно застосував кримінальний закон, оскільки згідно з Інструкцією про порядок медичного обстеження засуджених, які страждають тяжкими хворобами, та представлення на них матеріалів у суди про звільнення від подальшого відбуття покарання, затверджені Міністерством внутрішніх справ України 13 травня 1992 р., медичне обстеження таких засуджених здійснюють спеціальні лікарські комісії. Огляд хворого та розгляд матеріалів медичного обстеження здійснюється комісією після його обов'язкового лікування і ретельного обстеження в умовах стаціонарних лікувальних установ.

Із матеріалів справи вбачається, що у висновку спеціаліста-онколога тяжкість перебігу захворювання лікарем не визначена, комісійний висновок лікарів щодо наявності у Н.Л. хвороби та її тяжкості відсутній.

Крім того, судом не перевірено, чи належить хвороба засудженої до переліку захворювань, які є підставою для її звільнення від відбуття покарання.

Таким чином, висновок суду про необхідність звільнення засудженої від відбування покарання у зв'язку із хворобою є передчасним, а тому вирок суду необхідно скасувати, матеріали справи направити на новий судовий розгляд, під час якого суду потрібно врахувати наведене та перевірити доводи, викладені у касаційній скарзі прокурора, і прийняти рішення, яке відповідає вимогам кримінального закону.

На підставі наведеного, керуючись статтями 394–396 КПК України, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ касаційну скаргу першого заступника прокурора задовольнила.

Вирок Конотопського районного суду Сумської області від 22 вересня 2010 р. стосовно Н.Л. скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд.

РЕКОМЕНДАЦІЙНІ РОЗ'ЯСНЕННЯ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Відповідно до ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., ст. 360-7 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ підготував* та надіслав судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення щодо застосування окремих норм цивільного законодавства. Зокрема, ВССУ доводить до відома, що за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах Верховним Судом України прийнято ряд постанов та сформульовано обов'язкові для усіх судів України правові позиції.

Зобов'язання, що виникають із договорів та інших правочинів

1. Правовідносини з постачання фізичним особам електричної енергії регулюються ст. 714 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), статтями 24–27 Закону України «Про електроенергетику», Правилами користування електричною енергією для населення. Зазначені правовідносини є договірними.

Підстави та порядок складання акта про порушення споживачем правил користування електричною енергією, у тому числі актів, що засвідчують факти її розкрадання, врегульовано, зокрема, п. 53 зазначених вище Правил.

З урахуванням положень статей 15, 16 ЦК України не є належним способом захисту судом цивільних прав та інтересів особи пред'явлення позову про визнання акта про порушення правил користування електричною енергією недійсним. Це стосується і справ про стягнення збитків, завданих позаобліковим споживанням електричної енергії. Складений працівниками обленерго акт є лише фіксацією порушення, яке було виявлено під час проведення постачальником енергії перевірки дотримання наведених вище Правил. Згідно зі ст. 57 ЦПК України такий акт є лише доказом, який у разі виникнення спору повинен оцінюватися судом відповідно до вимог ст. 212 ЦПК України (постанова від 6 червня 2011 р. № 6-4 цс 11).

2. Зі змісту виданої позивачем довіреності чітко вбачається, що вона видана тільки для правовідносин із питань користування та розпорядження

* Рекомендаційні роз'яснення підготували заступник Голови ВССУ М. П. Пшонка та суддя ВССУ О. С. Ткачук.

належними йому земельними ділянками, і лише для цих відносин представник був наділений правом укладати певні правочини (договори). Отже, вчинення представником на підставі цієї довіреності третейського застереження (третейської угоди) у договорі купівлі-продажу належних позивачеві земельних ділянок, є виходом представника за межі наданих йому повноважень та порушенням положення ч. 2 ст. 203 ЦК України, в якій зазначено, що особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

Крім того, згідно зі статтями 2, 5, 12 Закону України «Про третейські суди» сторони можуть укласти третейську угоду у вигляді третейського застереження та передати спір на розгляд третейському суду. Проте вчинення такого правочину не аналогічне повноваженню, яке видане позивачем у своїй довіреності, оскільки укладання третейської угоди, а в подальшому участь у третейському розгляді, передбачає домовленість сторін як на визначення спору, який розглядатиметься у цьому суді, так і на визначення конкретного чи постійно діючого третейського суду, місця розгляду справи, а також його регламенту (постанова від 30 травня 2011 р. № 6-13 цс 11).

3. За змістом ст. 21 Закону України «Про оренду землі» розмір та умови орендної плати, що зазначені в договорі оренди, не можуть суперечити чинному на час укладання договору законодавству.

Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» від 19 серпня 2008 р. № 725/2008 встановлено розмір орендної плати не менше 3 % визначеної відповідно до законодавства вартості земельної ділянки. Цей Указ набрав чинності з дня його опублікування, та в його тексті відсутнє посилення про поширення його дії на договори, укладені до набрання ним чинності. Оскільки зазначений Указ має рекомендаційний характер, і, крім того, він набрав чинності після укладання договору оренди між сторонами, тому змінити розмір орендної плати можна лише за згодою сторін (постанова від 25 червня 2011 р. № 6-17 цс 11).

4. Задовольняючи позов у частині розірвання договору оренди земельної ділянки, суди правильно встановили та керувалися тим, що відповідач (ТОВ СП) систематично не виконував обов'язків, передбачених статтями 24, 25 Закону України «Про оренду землі» та умовами договору; не сплачував орендної плати за 2008–2009 рр. у встановлений договором строк, а виплатив указану суму лише після звернення позивача до суду (постанова від 25 червня 2011 р. № 6-17 цс 11).

Справи про відшкодування шкоди

1. При вирішенні позову про стягнення збитків у вигляді неодержаних доходів через несвоєчасне виконання банком кредитних зобов'язань (неперерахування кредитного траншу) суди мають враховувати зміст статей 611,

623 ЦК України, згідно з якими у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема відшкодування збитків; боржник, який порушив зобов'язання, має відшкодувати кредиторів завдані цим збитки. Розмір збитків, завданих порушенням зобов'язання, доказується кредитором.

З урахуванням наведеного та згідно зі ст. 22 ЦК України для застосування такої міри відповідальності як стягнення збитків потрібна наявність всіх чотирьох елементів складу цивільного правопорушення: протиправної поведінки, збитків, причинного зв'язку між протиправною поведінкою боржника та збитками, вини. За відсутності хоча б одного з цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає. Оскільки на підставі умов кредитного договору судами встановлено правомірність дій банку при відмові у наданні чергового кредитного траншу, то цивільно-правова відповідальність для банку настати не може (постанова від 4 липня 2011 р. № 3-59 гс 11).

Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність до судових рішень Верховного Суду України.

УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням зборів суддів
Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ
від 24 червня 2011 року № 8

ПОЛОЖЕННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ І МЕТОДИКУ УЗАГАЛЬНЕННЯ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

(в и т я г)

Головні аспекти організації узагальнення судової практики

Відповідно до положень статті 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вищий спеціалізований суд аналізує судову статистику, вивчає та узагальнює судову практику; надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції.

Крім того, статтею 36 зазначеного Закону передбачено, що пленум вищого спеціалізованого суду діє у складі всіх суддів вищого спеціалізованого суду для вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням єдності судової практики у справах відповідної судової юрисдикції, та інших питань, віднесених до його повноважень. Пленум вищого спеціалізованого суду узагальнює з метою забезпечення однакового застосування норм права при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції практику застосування матеріального і процесуального законів; заслуховує інформацію про стан правосуддя у відповідній судовій юрисдикції та практику вирішення окремих категорій справ; за результатами узагальнення судової практики дає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізо-

ваними судами законодавства при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції.

Узагальнення судової практики й аналіз судової статистики — дві взаємодоповнюючі сторони аналітичної роботи, без якої неможливе правильне формування судової практики і належне функціонування судів.

За допомогою професійно виконаних узагальнень судової практики та аналізу судової статистики з'ясовується реальний стан здійснення правосуддя загальними судами, додержання цими судами вимог Конституції та чинного законодавства України.

Правильно організований і проведений аналіз судової практики дозволяє перевірити дотримання норм матеріального та процесуального закону при розгляді справ і виконанні судових рішень; з'ясувати спірні, проблемні питання, які виникають під час розгляду різних категорій цивільних та кримінальних справ, виконання вимог закону щодо виявлення причин злочинів і правопорушень, умов, які сприяли їх вчиненню, внесення подань про усунення зазначених причин та умов. Одержані в ході вивчення та узагальнення судової практики матеріали мають бути основою для підготовки рекомендацій щодо правильного застосування судами законодавства при вирішенні справ, усунення порушень законності у діяльності судів та органів досудового слідства, підвищення кваліфікації і професійного рівня суддів, поширення досвіду, підготовки пропозицій про внесення змін і доповнень до постанов пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Аналітична робота

Судова статистика має прикладний характер. Вона дозволяє виявити закономірності та характерні тенденції, які складаються у діяльності судів щодо вирішення по суті справ певної категорії.

При опрацюванні статистичних даних за відповідний період доцільно порівнювати їх зі статистичними даними за аналогічний період минулих років. Цю інформацію бажано формувати у вигляді порівняльних таблиць.

Велику роль у належній організації аналітичної роботи відіграє її попереднє планування.

У планах роботи, які складаються на певний період, необхідно вказувати конкретну тему узагальнення, строк виконання узагальнення щодо кожного пункту плану і конкретних виконавців. При плануванні аналітичної роботи слід враховувати статистичні дані щодо розгляду справ, відомості про помилки, допущені при їх розгляді та виявлені при перегляді судових рішень в апеляційному та касаційному порядку, при ознайомленні з роботою суддів на місцях, при розгляді заяв і скарг громадян, що свідчать про недоліки в роботі судів.

Крім плану роботи щодо кожного узагальнення судової практики, також слід складати організаційний план і програму. В плані необхідно зазначати

основні етапи роботи з вивчення певного питання, а також терміни виконання та конкретних виконавців. Результативність проведених узагальнень судової практики переважно залежить від правильного вибору їх тематики. Тому програма повинна містити питання, вивчення яких дозволить повно і всебічно дослідити практику застосування судами відповідних норм законодавства, виявити можливі помилки та недоліки в їх застосуванні, підготувати рекомендації щодо удосконалення здійснення судочинства. У програмі проведення узагальнення слід чітко сформулювати завдання, поставлені перед виконавцями, та мету його проведення. Програма складається на основі глибокого вивчення законодавства й інших нормативно-правових актів, які стосуються теми узагальнення судової практики, а також даних судової та іншої статистичної звітності, публікацій у пресі, в тому числі й юридичній, конкретних пропозицій наукових установ тощо. Крім того, слід зазначити, що кожне узагальнення має свою специфіку, яку також необхідно враховувати при роботі над програмою.

До підготовки програм і проведення узагальнень доцільно залучати вчених, а також працівників, які мають практичний досвід, — спеціалістів із відповідної проблематики.

При аналізі судової статистики бажано скоординувати роботу апеляційних судів із Державною судовою адміністрацією (далі — ДСА України) та її територіальними управліннями з метою уникнення дублювання статистичних даних, а також для запобігання наданню неузгоджених і суперечливих висновків. Узагальнення судової статистики бажано проводити спільно. При проведенні такої роботи варто розробляти єдину програму, визначати виконавців від судів і ДСА України, погоджувати коло питань, за вирішення яких відповідатимуть конкретні виконавці.

Одержані в результаті аналізу судової статистики та узагальнення судової практики дані мають стати підґрунтям для виправлення помилок, допущених при розгляді справ, зразком правильного й однакового застосування судами чинного законодавства України, а також (за необхідності) — підставою для внесення до нього змін.

Основні положення методики узагальнення судової практики

Для одержання об'єктивних даних про практику застосування судами законодавства, крім безпосереднього вивчення справ певної категорії, слід використовувати й інші канали надходження різної інформації з досліджуваної теми.

Так, для одержання об'єктивних даних слід витребувати у судів нижчого рівня довідки за підсумками раніше проведених узагальнень із відповідної теми, а також направити таким судам завдання у зв'язку з вивченням судової практики. Такі завдання необхідно спрямовувати в ті суди, чия практика

із досліджуваних питань найбільш велика, або в регіони, в яких припускають найбільше помилок у застосуванні законодавства.

Завдання направляєтся одночасно з розробленою програмою узагальнення судової практики, де повинні бути визначені конкретні цілі й завдання останнього, терміни виконання, зазначені категорії справ, які підлягають вивченню, чітко сформульовані питання, що потребують вирішення. Програма обов'язково повинна містити пропозиції судам висловити свою думку з приводу досліджуваної теми: зазначити спірні питання судової практики, внести свої пропозиції щодо удосконалення законодавства, роз'яснення чинних правових норм тощо. Як правило, до програм додаються аналітичні таблиці, за допомогою яких мають групуватися статистичні дані при проведенні узагальнень.

Для правильного визначення цілей і завдань узагальнення, досягнення належної глибини аналізу застосування судами законодавства й одержання повної та достовірної інформації про стан здійснення правосуддя необхідно забезпечити системний і науковий підходи до дослідження визначеної теми, а також максимальне використання наявних матеріалів при розробленні основних положень програми.

При проведенні узагальнення судової практики у кримінальних справах бажано одержувати від науково-дослідних установ пропозиції щодо вдосконалення законодавства, судової практики з досліджуваного питання, витребувати з правоохоронних та інших зацікавлених установ і відомств матеріали, які доцільно використати при проведенні узагальнення, вивчати справи в судах нижчого рівня, проводити анкетування та опитування суддів.

Одержані при проведенні узагальнення дані необхідно правильно систематизувати та аналізувати.

Під систематизацією розуміється таке розміщення або групування даних, що дозволяє встановити характерні ознаки досліджуваних явищ. Отриманий матеріал може бути систематизований за питаннями програми узагальнення, за допомогою анкет, таблиць, діаграм, опитувальних листів тощо.

При проведенні узагальнення досліджується, насамперед, те, як суди застосовують законодавство на практиці. Для цього відбираються та вивчаються аналогічні справи, що дозволяє виявити як правильне застосування конкретних правових норм при розгляді справ, так і наявні помилки й недоліки. Окремо має бути викладено всі випадки неоднакового підходу до вирішення того або іншого питання застосування правової норми.

Важливе значення має впорядкування підсумкових документів.

Зібраний у процесі вивчення матеріал і результати його аналізу викладаються в довідці за підсумками узагальнення судової практики. Її структура повинна відповідати основним розділам та питанням програми узагальнення судової практики, що дозволяє послідовно і повно, відповідно до визначеної системи, охопити весь вивчений матеріал.

Положення та висновки, викладені в довідці, необхідно підтверджувати відповідними прикладами судової практики, статистичними довідками, а за необхідності іншим інформаційним матеріалом (таблицями, діаграмами, анкетами тощо). У довідці слід наводити виявлені помилки, допущені судами при розгляді конкретних справ, а також вказувати заходи щодо їх виправлення, вжиті в процесі вивчення судової практики.

Не рекомендується перевантажувати підсумковий документ цифровими показниками, а також другорядними питаннями, що не мають суттєвого практичного значення. Завершуватися такий документ повинен окремим розділом, який міститиме висновки і пропозиції щодо порядку реалізації узагальнення судової практики, а також вказівки на вжиття конкретних заходів з усунення виявлених недоліків та поширення позитивного досвіду.

Узагальнення судової практики у кримінальних справах

При визначенні категорії кримінальних справ, які підлягають вивченню у ході узагальнення судової практики, необхідно виходити із завдань, поставлених перед конкретним дослідженням. У ході роботи з узагальнення судової практики у кримінальних справах, крім вивчення практики застосування кримінального, кримінально-процесуального або інших законів, можуть вивчатися загальні питання діяльності судів. При цьому можливе вивчення практики застосування як окремих норм права, так і групи таких норм. Тому при проведенні узагальнення, залежно від його конкретних цілей і завдань, може вивчатися практика застосування окремих статей Кримінального кодексу України (далі — КК України) або Кримінально-процесуального кодексу України, норм, об'єднаних в окремі глави цих кодексів; сукупності норм Загальної та Особливої частин КК України тощо.

Якість проведених узагальнень і обґрунтованість зроблених за їх результатами висновків залежить від правильного визначення не тільки категорії справ, які підлягають вивченню, але й визначення їх кількості, що забезпечує максимальний ступінь достовірності одержаних даних.

Вивчення кримінальних справ може бути повним і вибіркоvim.

При повному вивченні досліджуються всі без винятку кримінальні справи вибраної категорії. Такий метод добору справ доцільно використовувати, наприклад, при вивченні судової практики за окремий період, або у зв'язку з нетривалим терміном дії правової норми, або у зв'язку з незначною поширеністю злочину, тощо.

Вибірковий метод вивчення кримінальних справ є найбільш поширеним, оскільки за умови правильного використання він дає можливість одержати достовірні дані, при цьому не досліджуючи справи, зазначеної в програмі категорії в повному обсязі. Вибірка справ може бути зроблена за територіальною, виробничо-відомчою або іншими ознаками.

Як засвідчує досвід проведених узагальнень судової практики, для правильної організації вибіркового дослідження необхідно дотримуватися певних умов. Для вивчення справ певної категорії, злочини з якої відносно поширені, береться не менше 50–100 справ. Окремі справи повинні вибиратися з урахуванням всіх категорій злочинів, що досліджуються, та всіх можливих випадків застосування норм закону.

При проведенні конкретного узагальнення в його основу має бути покладено: аналіз даних про кількість вчинених злочинів і засуджених осіб за певний період, кількість розглянутих справ за певний період порівняно з кількістю розглянутих справ за аналогічний період минулих років, частка засуджених осіб у кількості населення визначеного регіону та її зміни протягом останніх років.

Найбільш часто суди узагальнюють практику призначення покарання, практику розгляду справ про тяжкі злочини, практику розгляду справ апеляційними судами, профілактичну діяльність судів.

Практику призначення покарання варто аналізувати за певними категоріями справ з урахуванням кваліфікації злочину, видами призначеного покарання та його строками. Якщо вивчаються справи про злочини, що кваліфікуються за декількома статтями, то аналіз призначення покарання варто проводити зазначеним способом за кожною статтею окремо. Систематично необхідно аналізувати правильність призначення судами окремих видів покарання (позбавлення волі, виправних робіт, арешту, обмеження волі), звільнення від відбування покарання з випробуванням, закриття кримінальних справ із nereабілітуючих підстав, а також практику умовно-дострокового звільнення. Дуже важливо перевіряти правильність призначення судом покарання з урахуванням особи винного і тяжкості вчиненого злочину, обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання. Рекомендується вивчати і таке питання, як призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Крім того, слід вивчати практику звільнення від кримінальної відповідальності.

Вивчення практики розгляду кримінальних справ судами апеляційної інстанції проводиться залежно від поставлених завдань (або усіх кримінальних справ, розглянутих протягом певного періоду, або справ певної категорії). При цьому слід звертати увагу на правильність і своєчасність координації судами апеляційної інстанції діяльності судів нижчого рівня, яким чином вони реагують на допущені цими судами помилки і порушення вимог закону при розгляді справ. Також варто перевіряти, чи мали місце помилки і порушення вимог закону при розгляді справ та матеріалів самими апеляційними судами.

При вивченні судової практики розгляду кримінальних справ необхідно з'ясувати, на вирок яких судів надходить більше всього скарг, в яких судах спостерігається зростання їх кількості порівняно з відповідним періодом

минулих років, причини скасування і зміни вироків та ухвал, характер допущених помилок та порушень закону при розгляді справ судами першої інстанції.

До числа питань, які підлягають аналізу при вивченні й узагальненні роботи суду із запобігання вчиненню злочинів та інших правопорушень, варто включати й пов'язані з плануванням заходів щодо профілактики правопорушень, організацією підготовки проведення судових засідань, висвітленням ходу судових засідань у пресі, на радіо і телебаченні, крім того, пов'язані з координацією роботи судів, правоохоронних органів, інших відомств. Одним із завдань діяльності судів є виявлення та усунення причин скоєння злочинів і правопорушень, а також умов, що сприяли їх вчиненню. При з'ясуванні цих питань варто звертатися до рекомендацій щодо винесення окремих ухвал (постанов) і організації контролю за їх виконанням.

При вивченні кримінальних справ про викрадення чужого майна (індивідуального, державного та колективного) рекомендується звернути увагу на такі обставини.

На підставі статистичних даних доцільно визначити, які зміни відбуваються, які стійкі тенденції мають місце в структурі злочинності й судимості за викрадення цього майна, в яких господарських товариствах, підприємствах та інших об'єктах ці злочини вчиняються найчастіше. Необхідно також з'ясувати, як організована робота судів із виявлення й усунення причин і умов, що сприяли скоєнню злочинів. За поданнями слідчих органів, окремими ухвалами суддів, актами ревізій, висновками експертиз та інших документів, що містяться в матеріалах справ, необхідно виявити, в яких відомствах, на яких об'єктах і наскільки поширені недоліки в організаційно-господарській діяльності, що сприяють вчиненню розкрадань, зокрема: незабезпеченість складськими приміщеннями і сховищами, незадовільна їх охорона, неналежний контроль за зберіганням матеріальних цінностей із боку державних контролюючих органів, слабкий відомчий контроль, незадовільний облік надходження і зберігання матеріальних цінностей, порушення правил транспортування тощо.

При вивченні справ про розкрадання державного майна специфічними є питання про виконання вимог кримінально-процесуального законодавства щодо вжиття всіх можливих заходів для забезпечення відшкодування заподіяної злочинами матеріальної шкоди (у тому числі при підготовці справи до судового розгляду). При проведенні узагальнення судової практики у справах цієї категорії варто вивчити й інші специфічні для цих справ питання, а також питання, пов'язані з призначенням покарання, обґрунтованістю й законністю вироків, ухвал тощо.

При вивченні судової практики у справах про злочини, скоєні неповнолітніми, необхідно звернути увагу на стан злочинності та судимості серед підлітків у певному регіоні (районі, місті тощо). При цьому варто провести

порівняльний аналіз із попереднім періодом, а також установити, в яких колективах найбільше поширені злочини і правопорушення серед неповнолітніх (у школах, професійно-технічних училищах, конкретних підприємствах). Поряд з іншими питаннями необхідно з'ясувати характер скоєного злочину, умови життя й виховання неповнолітніх правопорушників, дані про їх особу, а також з'ясувати наявність фактів встановлення органами досудового слідства і судом дорослих осіб, які втягнули неповнолітніх у злочинну діяльність, наркоманію, пияцтво тощо. Слід з'ясувати, чи було дотримано судом вимог процесуального закону при розгляді справ про злочини, скоєні неповнолітніми, чи правильно було призначено покарання, чи було судом вжито заходів до виявлення причин вчинення підлітками злочинів і умов, які цьому сприяли, та їх усунення.

Бажано також звернути увагу на стан роботи суду стосовно організації контролю за виконанням вироків щодо неповнолітніх, яким призначено покарання без позбавлення волі (оперативність направлення вироків до органів внутрішніх справ, організація обліку осіб, яким було призначено покарання, не пов'язане з позбавленням волі, своєчасність розгляду подань відповідних органів щодо цих осіб тощо).

Слід також аналізувати стан злочинності й судимості неповнолітніх осіб, які вчинили злочини та правопорушення у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, в динаміці. Необхідно з'ясувати, наскільки повно суди дотримуються вимог матеріального і процесуального права при розгляді справ вказаної категорії, а також чи вживають суди заходів щодо виявлення та усунення обставин, що сприяли вчиненню злочинів і правопорушень, у тому числі на ґрунті пияцтва та вживання наркотиків.

Метою узагальнення судової практики щодо осіб, засуджених повторно, є як вивчення практики застосування судами законодавства про боротьбу з рецидивною злочинністю, так і розробка заходів щодо запобігання їй. Необхідно проаналізувати дані про стан злочинності, у тому числі рецидивної, за останні декілька років (у місті, районі тощо) в кримінальних справах усіх категорій або за окремими видами злочинів. Слід звернути увагу на те, чи дотримуються суди вимог закону при розгляді справ щодо осіб, які неодноразово вчиняли злочини, чи досить повною і всебічною є підготовка до судового засідання; чи збираються в справах всі необхідні дані, що характеризують особу підсудного; чи встановлюються судами причини вчинення повторних злочинів та умови, що цьому сприяють.

Під час вивчення матеріалів про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання слід звертати увагу на факти формального підходу судів до їх розгляду.

У зв'язку з зростанням кількості злочинів, пов'язаних із протиправним використанням наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, бажано систематично глибоко аналізувати та узагальнювати практику роз-

гляду справ цієї категорії. При проведенні такого узагальнення доцільно використовувати дані, які можна отримати від органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки та митних органів, порівнюючи одержані результати з відповідними даними за минулі роки. При цьому необхідно вивчати, наскільки повно та об'єктивно проводилося досудове слідство і судовий розгляд кримінальних справ цієї категорії, перевіряти, чи вжито працівниками органів дізнання, слідства, судами передбачених законом заходів до всебічного дослідження обставин справи, виявлення причин скоєння злочинів та умов, які сприяли їх вчиненню, а також конкретних заходів щодо встановлення всіх учасників злочину, особливо організаторів злочинних угруповань, каналів надходження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. На основі статистичних та інших даних органів внутрішніх справ і статистичної звітності судів необхідно проаналізувати стан боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин. Багато також з'ясувати динаміку притягнення осіб, які вчинили протиправні дії, до адміністративної відповідальності. Одночасне вивчення кримінальних справ цієї категорії та справ про адміністративне правопорушення дасть більш повне уявлення про стан цієї проблеми.

Вивчення рецидиву злочинів цієї категорії справ, встановлення кількості засуджених, у тому числі у групі й повторно, з'ясування місць збуту наркотичних засобів, перевірка своєчасності порушення кримінальних справ, правильності кваліфікації злочинів, додержання строків проведення досудового слідства та розгляду справ у судах, обґрунтованості постанов та вироків — усе це буде основою належного проведення узагальнення з досліджуваної проблеми і дасть можливість зробити належні висновки та висловити пропозиції щодо правильного застосування судами чинного законодавства України, а також поліпшити ситуацію щодо запобігання та боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

При вивченні й узагальненні судової практики у справах про хуліганство важливо встановити, чи не допускається судами розширене тлумачення хуліганства за ознаками особливої зухвалості або виняткового цинізму, застосування зброї; наскільки правильно суди відмежовують хуліганство від злочинів проти особи. Крім інших питань, при узагальненні практики розгляду справ цієї категорії необхідно з'ясувати, чи дотримувались судами строки розгляду справ, як виконувались судами вимоги закону про покладення на осіб, засуджених за хуліганство, обов'язку виплатити суму коштів, витрачену на стаціонарне лікування потерпілих, і виплату останнім допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю.

Питання запобігання хуліганським проявам можуть бути найбільш повно розкриті при одночасному узагальненні кримінальних справ про хуліганство і матеріалів про адміністративну відповідальність за дрібне

хуліганство, що дає змогу з'ясувати, чи приділяють суди увагу стану виховної роботи на підприємствах і в організаціях, члени трудових колективів яких притягалися до кримінальної або адміністративної відповідальності, а також установити, як реагують суди на інші причини хуліганських проявів та умови, що їм сприяли.

Узагальнення судової практики у справах про адміністративні правопорушення

Судам варто періодично вивчати та узагальнювати практику застосування норм права при розгляді справ про адміністративні правопорушення, що мають найбільшу актуальність або поширеність у конкретному регіоні (області, районі, місті тощо).

До кола таких правопорушень можна віднести ті, що посягають на власність, громадський порядок і громадську безпеку, про порушення митних правил, порушення правил дорожнього руху тощо. При проведенні узагальнення судової практики слід звертати особливу увагу на види адміністративних стягнень, у тому числі штраф, конфіскацію предметів, які стали знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, тощо.

Названі та інші категорії справ про адміністративні правопорушення можуть узагальнюватись як окремо, так і разом із відповідною категорією кримінальних справ (наприклад: справи про дрібне хуліганство разом із кримінальними справами про хуліганство). Залежно від цілей і завдань, сформульованих у програмі узагальнення, одночасно можуть вивчатися справи про різноманітні адміністративні правопорушення. Для досягнення правильних і обґрунтованих висновків у різних випадках варто використовувати повний або вибіркового методи вивчення справ про ці правопорушення.

При вивченні справ про адміністративні правопорушення важливо перевірити, наскільки своєчасно, всебічно, повно та об'єктивно досліджуються судьями обставини кожної справи, чи в точній відповідності до норм закону вони вирішуються; вивчити практику накладення адміністративних стягнень; з'ясувати, як забезпечується виконання ухваленої у справі постанови, чи виявлено причини вчинення адміністративних правопорушень та умови, що цьому сприяли, і чи вжито заходів до їх усунення, яких саме.

Узагальнення судової практики у цивільних справах

Вибір теми узагальнення судової практики у цивільних справах здійснюється з урахуванням загальних методичних рекомендацій на основі аналізу даних, що визначають принципові напрями діяльності судів з утвердження та охорони принципів законності й справедливості у цій сфері,

насамперед, гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини й громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави.

Виходячи із загальних завдань судів, деякі теми рекомендується вивчати систематично (наприклад: застосування норм цивільного матеріального і процесуального законодавства, апеляційну та касаційну практику).

При підготовці до узагальнення судової практики в цивільних справах обов'язково складають організаційний план і програму узагальнення. У плані доцільно передбачити ознайомлення з відповідними матеріалами не тільки в судах, а й у тих органах, до компетенції яких також належить вирішення досліджуваних при узагальненні питань (комісії з трудових спорів, профспілкові комітети, нотаріальні контори, органи реєстрації актів громадянського стану та інші).

При узагальненні судової практики у цивільних справах можна застосувати вибірковий метод вивчення. Оскільки основна мета узагальнення полягає в одержанні якісних даних про застосування судами закону, кількість відібраних для вивчення справ має бути не менше 50.

При узагальненні справ багатьох категорій часто виникає необхідність у вивченні провадження у справі до судового розгляду, особливо якщо підготовка справи до такого розгляду пов'язана з витребуванням судом певних документів (у справах про відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю, про право власності на житлові будинки, про поновлення на роботі, стягнення заробітної плати тощо).

У справах окремих категорій, наприклад, про відшкодування майнової шкоди, заподіяної державним і громадським організаціям, важливо перевіряти стан виконання судових рішень (як проводиться стягнення сум у рахунок відшкодування шкоди, заподіяної розкраданням, нестачею, псуванням і втратою державного та колективного майна тощо).

З урахуванням характеру і специфіки досліджуваної категорії справ рекомендується передбачати у програмі узагальнення вивчення наступних питань.

У справах про матеріальну відповідальність робітників та службовців необхідно, зокрема, встановити кількість пред'явлених позовів і розмір збитків, умови, що сприяли заподіянню збитків, чи виносять суди окремі ухвали, з метою усунення недоліків у роботі організацій та підприємств з обліку, збереження, видачі, транспортування матеріальних цінностей.

У справах про розірвання шлюбу доцільно з'ясувати, зокрема, скільки осіб звернулося з позовом; їх вік, скільки років вони прожили у шлюбі; причини його розірвання, зазначені в позовній заяві та встановлені судом; яких заходів вжив суд для примирення подружжя; а також строки розгляду справ.

У справах, що виникають із житлових правовідносин, варто встановлювати, які спірні питання виникали при розгляді справ, пов'язаних із висе-

ленням, визнанням ордера недійсним, визнання особи такою, яка втратила право користування житловим приміщенням тощо.

Аналізуючи питання застосування судами норм цивільного процесуального законодавства, необхідно звертати увагу, насамперед, на дотримання принципів судочинства, гарантованих законом прав осіб, які беруть участь у справі; виконання вимог закону щодо дотримання строків розгляду справ, законності і обґрунтованості рішення (ухвали) суду, фіксування судового процесу технічними засобами.

До програми узагальнення, залежно від його конкретних завдань, можуть включатися й інші питання, їх варто групувати за передбаченими законом стадіями цивільного процесу або за окремими проблемами судочинства (наприклад: розгляд справ по першій інстанції; апеляційна практика, судові витрати, своєчасність виконання рішень; тощо).

У справах про поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу важливо виявити причини порушення трудового законодавства, установити, як виконувалися правові норми про притягнення посадових осіб, винних у незаконному звільненні, до матеріальної відповідальності за збитки, заподіяні організації виплатою заробітної плати за час вимушеного прогулу та чи розглянуті такі справи у передбачений законом строк.

Завдання щодо підвищення ефективності судового захисту трудових прав громадян, зміцнення трудової дисципліни вимагають проводити глибокий і всебічний аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ з трудових правовідносин.

Цей аналіз базується, насамперед, на системі показників статистичної звітності про роботу судів, а також на відомостях, що отримуються безпосередньо із матеріалів судових справ.

З метою глибокого вивчення справ потрібно широко використовувати статистичні дані (демографічної ситуації в країні, стану економіки тощо), які можуть бути отримані в органах Державного комітету статистики України.

Ця методика може бути використана для напрацювання пропозицій щодо запобігання порушенням законодавства про працю, підвищення якості здійснення правосуддя при розгляді трудових спорів, а також вирішення інших завдань у галузі правового регулювання трудових правовідносин.

Аналіз розгляду судами цих справ необхідно розпочати з визначення їх місця серед усіх справ позовного провадження, для чого рекомендується скласти таблицю, де навести структуру цих справ і питому вагу кожної з їх основних категорій.

Після цього необхідно з'ясувати структуру справ із трудових правовідносин, розбивши всю їх сукупність на групи відповідно до системи показників статистичної звітності про розгляд судами цивільних справ.

Завдяки співставленню даних можна простежити кількісні зміни в надходженні до суду різних справ у часі. Динамічний ряд таких справ потрібно дослідити за достатній період років, аналізуючи, нарівні із абсолютними й відносні показники.

Для одержання більш повної характеристики надходження справ із трудових правовідносин потрібно проаналізувати показники динаміки, отримані за допомогою методу постійної бази та ланцюгового методу.

Метод постійної бази дає можливість проаналізувати динаміку протягом значного періоду. Його застосовують у разі необхідності дослідження динаміки надходження трудових спорів порівняно з певним періодом.

Ланцюговий метод доцільно застосовувати, якщо треба виявити не тільки загальну тенденцію, а й характер, зміни, темпи зростання або зменшення кількості трудових спорів. Наприклад, якщо остання в районі або області скоротилася в 2009 році порівняно з 2006 роком на 4 %, а в 2010 році порівняно з показниками 2007 року на 6 %, можна зробити висновок про зростання темпів зменшення трудових спорів.

Дуже важливо виявити динаміку надходження цих спорів у конкретному регіоні та порівняти з динамікою у масштабі країни або області в цілому. Ці відомості можна доповнити показниками про надходження до судів справ зазначеної категорії з розрахунку на 1 тис. або на 10 тис. робітників і службовців.

Після аналізу структури й динаміки надходження всього масиву трудових спорів можна перейти до дослідження окремих категорій трудових спорів.

За даними звіту потрібно проаналізувати результати розгляду судами справ про поновлення на роботі, стягнення заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Доцільно систематично аналізувати також судову практику у справах про порушення правил охорони праці та відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю громадянина, пов'язаних із виконанням ним трудових обов'язків.

За необхідності можна провести аналіз показників, що характеризують справи про відшкодування шкоди, зокрема, заподіяної робітниками і службовцями. Дослідження починають із вивчення динаміки надходження цих спорів. З'ясувавши її тенденції, потрібно визначити темпи зростання або зниження кількості спорів, для чого використовуються форми таблиць звітності про роботу судів за певний період. Порівняти інтенсивність надходження до суду справ зазначеної категорії в різні періоди можна за допомогою відповідного коефіцієнта, який обчислюється з розрахунку їх кількості на 1 тис. або 10 тис. робітників і службовців.

АНАЛІЗ СТАНУ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ВИЩИМ СПЕЦІАЛІЗОВАНИМ СУДОМ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ У І ПІВРІЧЧІ 2011 р.

На виконання передбаченого Конституцією та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. № 2454-VI обов'язку Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі – ВССУ) у I півріччі 2011 р. здійснював правосуддя та вживав організаційних заходів щодо забезпечення його належного рівня та якості.

ВССУ приділяє значну увагу своєчасності й ефективності захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави судами загальної юрисдикції. З цією метою ВССУ спільно з Радою суддів загальних судів вживає заходів щодо вивчення та удосконалення організації роботи місцевих і апеляційних загальних судів.

Так, у I півріччі 2011 р. судді ВССУ надавали методичну та практичну допомогу суддям апеляційних судів Хмельницької, Луганської областей та Апеляційного суду міста Севастополя; було вивчено стан організації роботи і здійснення судочинства загальними судами Вінницької області. Крім того, з метою забезпечення належного рівня судочинства судді ВССУ брали участь у семінарських навчаннях, науково-практичних конференціях та нарадах із суддями апеляційних і місцевих судів Донецької, Івано-Франківської, Луганської, Дніпропетровської, Полтавської, Одеської, Миколаївської, Херсонської, Кіровоградської, Харківської, Житомирської, Рівненської, Волинської, Запорізької областей та Автономної Республіки Крим.

Відповідно до рішення зборів суддів від 26 жовтня 2010 р. № 2 «Про утворення та склад судових палат Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ» у ВССУ утворено судові палати у цивільних та у кримінальних справах, затверджено їх кількісний склад (70 та 50 суддів відповідно).

Упродовж I півріччя 2011 р. до ВССУ надійшло понад 40 тис. касаційних скарг, справ та заяв. Із урахуванням загальної кількості суддів ВССУ за штатним розписом (120 осіб) середній статистичний показник щомісячного надходження на одного суддю становить 60,8 таких матеріалів (зокрема із розрахунку на кожен штатну одиницю судді до судової палати у цивільних справах у середньому щомісяця надходило по 84,1 скарг, справ та заяв і по 28,2 — до судової палати у кримінальних справах).

У I півріччі 2011 р. у ВССУ закінчено провадження у 28,3 тис. касаційних скарг, справ та заяв (із урахуванням повернутих); у середньому кожний працюючий суддя щомісяця розглядав по 61,3 касаційних скарг, справ та заяв (для судової палати у цивільних справах цей показник становив 76,9; для судової палати у кримінальних справах — 39,5).

Упродовж I півріччя 2011 р. у складі судової палати у цивільних справах фактично здійснювали правосуддя 49 суддів. Середньомісячне надходження на кожного працюючого суддю цієї палати становило 120,1 касаційних скарг, справ та заяв.

У порядку цивільного судочинства у провадженні ВССУ перебувало майже 35,8 тис. матеріалів (з урахуванням нерозглянутих у 2010 р.). Закінчено провадження у 20,7 тис. касаційних скарг, справ та заяв (з урахуванням повернутих) або 57,9 % від кількості тих, що знаходились на розгляді.

За касаційними скаргами попередній розгляд проведено у 3,2 тис. цивільних справ, зокрема відхилено касаційні скарги із залишенням рішення без змін у 1,8 тис. справ, до судового розгляду призначено 1,4 тис. справ або 44 % від тих, у яких проведено попередній розгляд.

ВССУ розглянуто 1,1 тис. цивільних справ за касаційними скаргами, із них у 950 випадках (87,9 %) касаційні скарги задоволено — скасовано або змінено судові рішення з урахуванням попереднього розгляду касаційних скарг. У тому числі скасовано 593 рішення, із яких 144 передано на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. Найчастіше за касаційними скаргами скасовувалися рішення, ухвалені судами таких областей: Київської — 9,6 %; Дніпропетровської — 5,7 %; Донецької — 5,6 %, а також судами м. Києва — 13,5 % та Автономної Республіки Крим — 6,2 %.

ВССУ скасовано 354 ухвали у цивільних справах, у тому числі 323 як такі, що перешкоджають подальшому провадженню, а справи направлено для продовження розгляду до апеляційних судів. Найчастіше за касаційними скаргами скасовувалися ухвали, постановлені судами таких областей: Київської — 8,8 %; Дніпропетровської — 6,5 %; Вінницької — 6,2 %, а також судами м. Києва — 18,6 % та Автономної Республіки Крим — 5,9 %.

Серед розглянутих цивільних справ переважну більшість становлять справи позовного провадження: спори, що виникають із договорів (262) та спори про відшкодування шкоди (94).

Залишилися нерозглянутими 6,2 тис. касаційних скарг (із них 3,6 тис. залишено без руху, надано термін для усунення недоліків) та 2,3 тис. справ, попередній розгляд яких не було проведено.

На розгляді ВССУ перебувало 50 заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з нововиявленими обставинами. Відмовлено у прийнятті 10 заяв, 8 заяв на кінець звітного періоду залишились нерозглянутими.

Протягом I півріччя 2011 р. до ВССУ надійшло 644 заяви про перегляд судового рішення у цивільних справах Верховним Судом України. За результатами розгляду 231 заяву повернено, за 164 заявами прийнято ухвали про відмову у допуску до провадження, 4 заяви залишено без розгляду, щодо 2 — відмовлено в задоволенні клопотання про поновлення строку, відмовлено у прийнятті 3 заяв, за 29 заявами прийнято ухвали про допуск справи до провадження. Залишилися нерозглянутими 257 заяв, із них 135 залишено без руху у зв'язку з наданням строку для усунення недоліків.

У I півріччі 2011 р. у складі судової палати у кримінальних справах фактично здійснювали правосуддя 35 суддів. Середньомісячне надходження на кожного працюючого суддю цієї палати становило 40,3 матеріалів.

На розгляді ВССУ перебувало 8,3 тис. кримінальних справ, касаційних скарг та заяв, із них закінчено провадження у 7,6 тис. (із урахуванням повернених), що становить 92 % від загальної кількості.

У I півріччі 2011 р. до ВССУ надійшло 1,7 тис. кримінальних справ, із них 143 справи за скаргами на вироки, постанови (ухвали) апеляційних судів, постановлені ними як судами першої інстанції (до внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК України) Законом України від 7 липня 2010 р. № 2454-VI), та 194 справи за скаргами на вироки, постанови (ухвали) апеляційних судів, постановлені ними в апеляційному порядку (частини 1, 2 ст. 383 КПК України).

У касаційному порядку перевірено 1,6 тис. кримінальних справ за касаційними скаргами на судові рішення апеляційних судів щодо 2,1 тис. осіб, із них 265 справ — стосовно 368 осіб за скаргами на вироки та 29 справ — стосовно 51 особи на постанови (ухвали) апеляційних судів.

За результатами перевірки кримінальних справ ВССУ залишено без змін 834 судових рішення. Скасовано та змінено 734 судових рішення або 46,8 % від загальної кількості перевірених, задоволено касаційні скарги стосовно 898 осіб, 21 кримінальну справу повернено у зв'язку з відкликанням касаційної скарги.

ВССУ скасував і змінив вироки щодо 681 особи, зокрема скасував — щодо 538 осіб. Найчастіше за касаційними скаргами скасовувалися вироки, постановлені судами таких областей: Донецької — 10,8 %, Вінницької — 6,7 %, Івано-Франківської — 6,2 %, Луганської — 6 %, а також судами м. Києва — 6,7 %.

У касаційному порядку із направленням справи на нове розслідування через неповноту досудового слідства, зокрема порушення права на захист, недотримання принципу всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин вчинення злочину, скасовано вироки стосовно 25 осіб (4,6 % від загальної кількості осіб, щодо яких вироки скасовано).

Судовою палатою у кримінальних справах перевірено вироки у кримінальних справах стосовно 21 особи, засудженої до довічного позбавлення волі за умисне вбивство за обтяжуючих обставин. Стосовно 14 засуджених вироки залишено без змін, скасовано — щодо 4 осіб. Довічне позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк без перекваліфікації злочину 2 особам, із перекваліфікацією злочину — 1 особі.

У I півріччі 2011 р. у провадженні ВССУ перебувало 6,5 тис. касаційних скарг на судові рішення, зазначені у ч. 2 ст. 383 КПК України. Із них 4,8 тис. — на вироки місцевих загальних судів, 1,1 тис. — на постанови (ухвали) місцевих загальних судів, 543 — на ухвали апеляційного суду, постановлені щодо вироків місцевих загальних судів, та 154 — на ухвали апеляційного суду, винесені щодо постанов (ухвал) місцевих загальних судів.

Судьями судової палати у кримінальних справах розглянуто 5,9 тис. касаційних скарг, за результатами розгляду винесено 2,3 тис. (38,7 %) постанов про витребування кримінальної справи та 3,6 тис. постанов про відмову у такому витребуванні.

Залишилися нерозглянутими 604 касаційних скарги із вирішенням питання про витребування справ, у яких оскаржуються судові рішення (9,2 % від загальної кількості касаційних скарг).

Упродовж I півріччя 2011 р. до ВССУ надійшла 51 заява про перегляд судових рішень у кримінальних справах Верховним Судом України, за 7 із них постановлено ухвали про допуск справ до провадження.

Отже, із матеріалів аналізу вбачається, що незважаючи на значне навантаження на суддів обох палат (пов'язане з великою кількістю касаційних скарг, справ та заяв, які надходять на розгляд, та неукомплектованістю штату), ВССУ у I півріччі 2011 р. забезпечував належний рівень здійснення судочинства у цивільних і кримінальних справах та якісну перевірку переважної більшості судових рішень у розумні строки.

С. М. Міщенко

*заступник Голови Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ,
заслужений юрист України*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ОСОБИ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІДПОВІДНО ДО Ч. 4 СТ. 309 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Одним із пріоритетних завдань української держави є охорона прав та інтересів особи, соціальний мир і спокій у суспільстві. Реалізація цих завдань зумовлює розробку і здійснення більш ефективних методів протидії злочинності, серед яких поряд із притягненням до кримінальної відповідальності і призначенням особі покарання значну роль відіграє інститут звільнення від кримінальної відповідальності.

Передбачивши зміну вектора карального правосуддя до впровадження відновлювального підходу у вирішенні питань притягнення до кримінальної відповідальності, законодавець, крім загальних випадків звільнення особи від кримінальної відповідальності, в Особливій частині Кримінального кодексу України (далі — КК України) розмістив спеціальні їх види. Зокрема, можливість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, передбачена ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309 та ч. 4 ст. 311 КК України [3, с. 122–124]. Разом із тим при застосуванні відповідних норм у практичній діяльності виникає значна кількість питань, які не врегульовує чинне законодавство України. Так, при застосуванні ч. 4 ст. 309 КК України виникають труднощі у розумінні та тлумаченні законодавчого формулювання «звернення до лікувального закладу» та «початку лікування від наркоманії», також чітко не визначений порядок такого звільнення. Тому актуальним є дослідження питань передумов, підстав та порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 309 КК України.

Слід зазначити, що деякі теоретичні аспекти звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів, досліджували такі вчені, як Ю. В. Баулін, В. О. Глушков, С. П. Дідківська, О. О. Дудоров, О. О. Житній, О. Ф. Ковітіді, І. П. Лановенко, А. Н. Миколенко, Н. А. Мірошніченко, А. А. Музика, О. В. Наден, І. Г. Поплавський, М. П. Селіванов, П. Л. Фріс, Л. А. Хруслова та інші. Проте комплексного дослідження питання звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 309 КК України проведено не було. Таким чином, враховуючи викладене вище, основною метою цієї статті є дослідження та вирішення питань, які найчастіше виникають у судовій практиці при звільненні особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК України.

Слід зазначити, що передумовою будь-якого звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею певного злочину, оскільки звільнити особи від кримінальної відповідальності можна лише у випадку, якщо є підстава для такої відповідальності. Так, передумовою звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого ч. 4 ст. 309 КК України, є вчинення особою, відповідно до ч. 1 цієї статті незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту [3, с. 122].

При цьому постає питання, чи може встановлюватися винність особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, у відповідному судовому рішенні (постанові чи ухвалі), чи тільки в обвинувальному вироку суду, з точки зору конституційно закріпленого принципу «презумпції невинуватості».

Не вдаючись до полеміки з приводу цього питання, зауважимо, що ми цілком поділяємо думку Ю. В. Бауліна, який зазначає, що Конституція України вирішує одне дуже принципове питання. Воно полягає у тому, що лише обвинувальним вироком суду особа може бути визнана винуватою у вчиненні злочину. При цьому, як зазначає автор, це конституційне положення не виключає того, що визнана такою, що вчинила злочин, і звільненою від кримінальної відповідальності особа може бути судом, але в іншому процесуальному порядку [1, с. 55]. Саме такий порядок і передбачено у чинному КПК України — звільнення від кримінальної відповідальності судом шляхом винесення ухвали або постанови про закриття справи. А тому вважаємо, що не є порушенням принципу презумпції невинуватості закриття кримінальної справи у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК України, оскільки вина особи доводиться у визначеному законом порядку і встановлюється відповідним рішенням суду.

Згідно з положеннями ч. 4 ст. 309 КК України підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних

засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту є добровільне звернення цієї особи до лікувального закладу і початок її лікування від наркоманії.

Тому суд, вирішуючи питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, повинен з'ясувати: 1) чи вчинила особа злочин, передбачений ч. 1 ст. 309 КК України; 2) чи звернулася вона до лікувального закладу добровільно, а не вимушено, тобто чи ставила вона за метувилікуватися від наркоманії, а не ухилитись у такий спосіб від кримінальної відповідальності за вчинений злочин; 3) чи розпочала лікування. Відсутність хоча б однієї із цих умов, а також незгода винної особи на закриття кримінальної справи з відповідної підстави унеможливорює звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 309 КК України.

Слід зазначити, що Пленум Верховного Суду України (далі — Пленум ВСУ) у постанові від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» вказує на необхідність з'ясування судом питання, чи дійсно особа страждала на наркоманію і потребувала лікування від неї [8]. Вважаємо, що вказівка на необхідність з'ясування цього питання зумовлена тим, що вчинення особою дій, передбачених ч. 1 ст. 309 КК України, не обумовлює безпосереднє вживання нею наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, у зв'язку з чим потреба в лікуванні такої особи буде відсутня.

При цьому відповідно до положень ст. 22 КПК України спростування наданих винним матеріалів (наприклад, довідки з лікувального закладу, лікарняного листка тощо), доведення того, що особа звернулася до лікувального закладу вимушено, щоб ухилитись у такий спосіб від кримінальної відповідальності, лежить насамперед на обвинувачеві (якщо клопотання подано винним під час судового розгляду) чи особі, у провадженні якої перебуває кримінальна справа (якщо клопотання подано під час досудового розслідування цієї справи). За відсутності означених доводів та власних сумнівів, з'ясувавши наявність необхідних умов, суд зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК України.

Варто звернути увагу, що в судовій практиці трапляються випадки, коли суд, звільняючи особу від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 309 КК України, додатково посилається ще й на ст. 48 КК України, що вказує на необхідність дослідження цього питання.

Як вже зазначалося, підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності, відповідно до положень ч. 4 ст. 309 КК України, є спеціальною, оскільки законодавець передбачив її безпосередньо в нормі Особливої частини КК України. При цьому вона, так би мовити, є похідною від загальної підстави — звільнення особи від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки (ст. 48 КК України), що зумовлює хибну думку у необхідності їх поєднання.

Вважаємо, що посилення суду при звільненні особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 309 КК України ще й на ст. 48 КК України є неправильним, оскільки звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України) через законодавчо закріплене формулювання «може бути звільнено» [3, с. 16] вказує на те, що таке звільнення від кримінальної відповідальності є правом суду. Водночас у ч. 4 ст. 309 КК України передбачено спеціальну підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності, яка зобов'язує суд здійснити таке звільнення за умови наявності всіх означених конкретною нормою обставин [3, с. 122]. На це вказує і Пленум ВСУ в постанові від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» [7]. Такої ж позиції дотримуються й інші вчені [2, с. 33; 9, с. 260; 5, с. 231]. Крім того, підстави спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності завжди пов'язані з позитивною післязлочинною поведінкою особи, тоді як умови загальних видів звільнення можуть залежати від обставин об'єктивного характеру.

Також таким, що викликає серйозні сумніви та суперечки у практичній діяльності, а отже — потребує розгляду в цій статті, є звільнення особи від кримінальної відповідальності з аналізованої підстави на стадії попереднього розгляду справи.

У кримінально-процесуальному законі спеціальна норма, яка передбачала б порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 309 КК України, відсутня. У зв'язку з цим можна дійти висновку, що вирішувати питання з приводу такого звільнення суд має в порядку ст. 7 КПК України. Такої ж думки дотримується і Пленум ВСУ у постанові від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» та постанові від 23 грудня 2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» [7; 8].

У свою чергу, ст. 7 КПК України, на відміну від ст. 6 КПК України, не містить будь-яких обмежень із приводу моменту розгляду судом клопотання винного, незважаючи на те, чи справа надійшла з поданням, чи з обвинувальним висновком. Водночас ст. 237 КПК України регламентує, що серед питань, які з'ясовуються суддею при попередньому розгляді справи, є питання з приводу наявності (відсутності) підстав для її закриття. Учасники, які з'явилися на попереднє судове засідання, мають право відповідно до ч. 2 ст. 240 КПК України висловлювати свої думки щодо питань, зазначених у ст. 237 КПК України, тобто і стосовно підстав для закриття кримінальної справи. При цьому прокурор не позбавлений права висловлювати свою думку з приводу заявлених клопотань учасників, піддавати сумніву наявність підстав для закриття справи тощо. Разом із тим суддя за наявності

обставин, передбачених ст. 6, ч. 1 ст. 7, статтями 7-1, 7-2, 8, 9, 10 і 11-1 КПК України, відповідно до положень ч. 1 ст. 248 КПК України своєю мотивованою постановою закриває справу [4, с. 132].

Іншими словами, при попередньому розгляді справи звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК України можливе, але при цьому слід враховувати таке:

1) якщо кримінальна справа надійшла з поданням органу досудового слідства щодо звільнення особи на цій підставі, суд, розглядаючи матеріали справи, встановив, що зазначені вище умови звільнення наявні, а доводи щодо їх спростування відсутні (подані документи не викликають сумніву), приймає рішення щодо відповідного звільнення особи та закриття кримінальної справи;

2) якщо кримінальна справа надійшла до суду з обвинувальним висновком і на попередньому розгляді справи заявлено клопотання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК України, визначені кримінальним законом умови виконано та їх правдивість ні в кого не викликає сумнівів, суд повинен звільнити особу від кримінальної відповідальності та закрити кримінальну справу. Такі ж правила слід застосовувати і при внесенні означеного клопотання під час судового розгляду справи;

3) якщо кримінальна справа надійшла до суду з обвинувальним висновком і на попередньому її розгляді заявлено клопотання щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 309 КК України, суд з'ясував, що визначені кримінальним законом умови виконано, але прокурор піддає сумніву їх правдивість та наполягає на більш детальному їх вивченні, то в такому випадку суд повинен забезпечити реалізацію права прокурора на перевірку відповідних документів під час судового розгляду справи.

При цьому варто зазначити, що суд, приймаючи рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 309 КК України та закриття кримінальної справи при попередньому розгляді справи, має керуватися ст. 44, ч. 4 ст. 309 КК України та статтями 244, 248 КПК України, а під час судового розгляду — ст. 44, ч. 4 ст. 309 КК України та ст. 282 КПК України.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна дійти висновку про доцільність підготовки та прийняття відповідних постанов пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що слугуватимуть орієнтиром для правильного застосування норм кримінального та кримінально-процесуального законодавства судами нижчих інстанцій.

Список використаних джерел

1. *Баулін Ю. В.* Звільнення від кримінальної відповідальності : моногр. / Ю. В. Баулін. — К. : Атіка, 2004. — 296 с.

2. *Ковітіді О. Ф.* Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України : навч. посіб. / О. Ф. Ковітіді. — Сімферополь : ВД «Квадранал», 2005. — 224 с.
3. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство із змінами та допов. на 14 лютого 2011 року: (відповідає офіц. текстові) — К. : Алерта, ЦУЛ. — 174 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2011. — 232 с.
5. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і ф-тів / П. С. Матишевський. — К. : А.С.К, 2001. — 352 с.
6. *Наден О. В.* Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : моногр. / О. В. Наден. — Х. : Право, 2003. — 224 с.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0012700-05>
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0004700-02
9. *Фріс П. Л.* Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. Л. Фріс. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 362 с.

С. М. Міщенко. Деякі питання звільнення особи від кримінальної відповідальності відповідно до ч. 4 ст. 309 Кримінального кодексу України

Анотація. У статті розглядаються передумови, підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Звертається увага на проблемні та суперечливі питання, які виникають у судовій практиці з цього приводу.

Ключові слова: звільнення від кримінальної відповідальності, наркотичні засоби, передумова, підстави, порядок.

С. Н. Мищенко. Некоторые вопросы освобождения лица от уголовной ответственности на основании ч. 4 ст. 309 Уголовного кодекса Украины

Аннотация. В статье рассматриваются предпосылки, основания и порядок освобождения от уголовной ответственности лиц, которые совершили преступления в сфере оборота наркотических средств. Обращается внимание на проблемные и дискуссионные вопросы, которые возникают в судебной практике по этому поводу.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, наркотические средства, предпосылки, основания, порядок.

S. Mishchenko. Some questions of the person's release from criminal responsibility under Part 4 of Article 309 of the Criminal Code of Ukraine

Summary. The article examines the background, reasons and procedure for exemption from criminal liability of persons who have committed crimes in the area of drug trafficking. The attention to the problematic and controversial issues arising in judicial practice in this regard.

Key words: dismissal of criminal charges, drugs, prerequisite, grounds, procedure.

М. П. Пшонка

*заступник Голови Вищого
спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних
і кримінальних справ,
заслужений юрист України*

Л. В. Козловська

*кандидат юридичних наук,
доцент, науковий консультант
Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних
і кримінальних справ*

НЕОБҐРУНТОВАНІСТЬ КАСАЦІЙНОЇ СКАРГИ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДМОВИ У ВІДКРИТТІ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту прав, свобод та інтересів учасників правовідносин. Успішне завершення судової реформи залежить від багатьох чинників, одним із яких є вирішення гострої проблеми — зростання навантаження на суддів. У 2011 р. збереглася тенденція, яка зафіксована у даних судової статистики за 2010 р., — збільшення кількості як касаційних скарг, так і заяв, звернень та клопотань, з якими громадяни звертаються до суду касаційної інстанції [1, с. 17–33].

Загалом лише за I півріччя 2011 р. загальна кількість матеріалів, яка надійшла до судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі — ВССУ), становить 58 974 матеріали, із них касаційних скарг — 26 401, заяв про перегляд судових рішень Верховним Судом України — 644, заяв про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами — 48, клопотань про визначення підсудності — 58, інших заяв, звернень, клопотань — 26 541.

Навантаження на суддів усіх інстанцій є взаємозалежним: необґрунтоване збільшення навантаження на суддів судів нижчих інстанцій безпосередньо впливає на якість судових рішень. Це призводить до зростання кількості судових рішень, що набули законної сили та оскаржуються до суду касаційної інстанції. Водночас рішення суду касаційної інстанції відрізняється рівнем складності та формулюванням правової позиції, яка має бути взірцем і орієнтиром для судів нижчих інстанцій. Відповідно навантаження

на суддю судової палати у цивільних справах касаційної інстанції зумовлюється ще й підвищеною складністю цивільних справ, при розгляді яких слід визначити правову позицію, а також особливостями відкриття касаційного провадження у справі, попереднього розгляду справи, колегіальним порядком розгляду справ тощо.

Надмірне навантаження на суддів — це не лише проблема організації роботи суду. Це перш за все проблема ефективності й доступності правосуддя. Адже відсутність фізичної, реальної можливості розглянути цивільну справу в установленій законом строк є ні чим іншим, як перешкодою у доступі до правосуддя.

Перегляд судових рішень судом касаційної інстанції є однією із найважливіших гарантій забезпечення конституційного права особи на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Це конституційне право знаходить свій розвиток в інших правових принципах, що можуть мати як загальний, так і галузевий характер. Одним із найважливіших серед них є принцип доступу до правосуддя.

Важливим елементом правової характеристики суб'єктивного права доступу до правосуддя науковці називають процесуальну складову, що регулює порядок реалізації цього права та порядок реалізації відповідних йому правових обов'язків [3, с. 45].

У контексті забезпечення права особи на судовий захист і права на доступ до правосуддя постає необхідність розглянути деякі проблемні аспекти правового регулювання відкриття касаційного провадження у цивільній справі та застосування відповідних цивільних процесуальних норм.

На сьогодні у Верховній Раді України триває законодавча робота, яка може істотно вплинути на діяльність судової палати у цивільних справах ВССУ зокрема й на формування вітчизняної моделі касаційного оскарження судових рішень загалом. Йдеться про Постанову Верховної Ради України від 19 травня 2011 р. «Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 328 Цивільного процесуального кодексу України щодо забезпечення права на касаційне оскарження», якою пропонується виключити п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України.

Відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України суддя-доповідач відмовляє у відкритті касаційного провадження у справі, якщо касаційна скарга є необґрунтованою і викладені у ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи.

Високі показники відмови у відкритті касаційного провадження на підставі п. 5. ч. 3 ст. 328 ЦПК України, зафіксовані в даних судової статистики, зумовлені, зокрема, відсутністю у вітчизняному цивільному процесуальному законодавстві обмежень щодо подання касаційних скарг у справах із незначною ціною позову та необґрунтованих касаційних скарг, які є в зако-

нодавстві багатьох зарубіжних держав. Процесуальні обмеження допуску до касації, що існують у деяких країнах, забезпечують баланс між приватними та публічними інтересами, гарантують своєчасність усунення судових помилок, на що неодноразово вказувалось у наукових дослідженнях з питань касаційного оскарження судових рішень [5, с. 102–103].

Тому на стадії відкриття касаційного провадження відмова у його відкритті, зокрема й на підставі п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України, відіграє роль своєрідного «фільтру», що дає змогу більш ефективно здійснювати касаційний перегляд судових рішень.

На стадії відкриття касаційного провадження у цивільній справі суддею-доповідачем, тобто одноособово, вирішується питання про відкриття або відмову у відкритті касаційного провадження (ст. 328 ЦПК України). Важливість процесуальних рішень, які приймаються на цій стадії, важко переоцінити, адже від вирішення зазначеного питання залежить можливість подальшого розгляду справи по суті колегією суддів.

Підстави відмови у відкритті касаційного провадження передбачено ч. 3 ст. 328 ЦПК України. Незважаючи на цілісну структуру зазначеної норми, підстави для відмови у відкритті касаційного провадження, вказані у ній, є диференційованими за своїм змістом та характером. Важливим чинником, який мав би бути врахований при визначенні зазначених правових норм, є те, що підстави відмови у відкритті касаційного провадження, передбачені пунктами 1–4 ч. 3 ст. 328 ЦПК України, мають суто процесуальний зміст, що унеможливує вплив суб'єктивного розсуду судді та, внаслідок цього, — вірогідну суддівську помилку.

Особливий характер властивий підставі, зазначеній у п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України. Вирішення питання про відмову у відкритті касаційного провадження на підставі цієї норми передбачає оцінку обґрунтованості касаційної скарги та відмову у відкритті касаційного провадження, якщо касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи.

Потрібно вважати, що така попередня процедура, на яку не поширюються деякі обов'язкові для інших судових процедур процесуальні правила — повідомлення та виклик сторін, проведення судового засідання тощо, — покликана забезпечити баланс публічного і приватного інтересів, не допустити перетворення суду касаційної інстанції в звичайну (ординарну) судову інстанцію та виключити необґрунтовані звернення. Вона кореспондує прецедентній практиці Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), яка визначає можливість обмеження права на доступ до суду, зокрема у зв'язку з визнанням неприйнятності скарги, за умови, що це право не буде обмежено таким чином і до такого рівня, що зачіпалася б сама його суть. Крім того, допустимі обмеження цього права повинні мати законну мету, а між процесуальними засобами, що використовуються, і поставленою метою повинна

бути розумна співмірність (Рішення ЄСПЛ у справі «Жофр де ля Праделль проти Франції» від 16 грудня 1992 р.).

Введення попередньої процедури розгляду касаційної скарги, в межах якої визначаються правові підстави для подальшого руху справи (відкриття касаційного провадження, витребування справи, передача справи на розгляд по суті тощо), виходячи із доводів, викладених у скарзі, зі змісту оскаржених рішень, відповідає правовій природі та призначенню касаційного провадження і не може розцінюватися як несумісне з правом кожного на судовий захист, справедливий судовий розгляд, при тому, що при розгляді справи по суті судом касаційної інстанції забезпечується дотримання основних принципів і гарантій стосовно осіб, які беруть участь у справі. Крім того, і при відмові у відкритті касаційного провадження, і при відкритті касаційного провадження вказане вище забезпечується постановленням мотивованої ухвали.

Одноособовий фактичний розгляд суддею касаційної скарги (п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України) також не суперечить конституційним принципам правосуддя, не обмежує і не порушує конституційне право на судовий захист, оскільки на цій стадії розгляду суддею скарги будь-яке нове рішення, яке б по іншому визначало права й обов'язки сторін, не ухвалюється.

Зазначене додатково підтверджує, що з метою забезпечення касаційного перегляду судових рішень необхідно вирішити питання про наявність чи відсутність підстав для відкриття касаційного провадження у процесуальній формі постановлення ухвали суддею-доповідачем [5, с. 105–106].

Поняття обґрунтованості касаційної скарги нормами ЦПК України не встановлюється, що узгоджується із завданнями та призначенням касаційного провадження у цивільних справах. На стадії касаційного провадження судом касаційної інстанції здійснюється виключно оцінка правильності застосування судом першої та апеляційної інстанції норм матеріального та процесуального права.

Вирішення питання щодо обґрунтованості касаційної скарги, яке здійснюється на стадії відкриття провадження у справі, є процесуальним обов'язком суду касаційної інстанції, який за вимогами співмірності (кореспондуючої відповідності) процесуальних прав і обов'язків учасників цивільного процесу та суду відповідає праву особи подати обґрунтовану касаційну скаргу.

Навіть не вдаючись до подробиць актуальної наукової дискусії з приводу того, чи перевіряє суд касаційної інстанції обґрунтованість рішення суду, яка нині триває на сторінках юридичних видань [4, с. 29–33], необхідно констатувати, що обов'язком суду касаційної інстанції є надання висновку щодо обґрунтованості або необґрунтованості касаційної скарги на стадії відкриття касаційного провадження у контексті дотримання норм процесуального права.

Зважаючи на те, що відмова у відкритті касаційного провадження на підставі п. 5 ч. 2 ст. 238 ЦПК України є найбільш поширеною, зростає необ-

хідність вирішення проблеми оцінки обґрунтованості касаційної скарги. Відповідно, вирішуватися вона буде у двох взаємопов'язаних напрямках: оцінка обґрунтованості касаційної скарги, яка здійснюється суддею-доповідачем одноособово, та перевірка судом касаційної інстанції обґрунтованості судового рішення у його взаємозв'язку із законністю судового рішення.

Отже, виникає питання щодо критеріїв оцінювання обґрунтованості касаційної скарги [6, с. 22]. Очевидно, що критерії обґрунтованості касаційної скарги, в основу якої покладений зміст судових рішень попередніх судових інстанцій, можуть наразі встановлюватись не інакше, як тлумаченням ч. 3 ст. 213 ЦПК України та у системному зв'язку з п. 5 ч. 2 ст. 295 ЦПК України, якою передбачено критерії незаконності та (або) необґрунтованості рішення або ухвали суду. Незважаючи на суттєві відмінності та призначення апеляційного і касаційного перегляду судових рішень, допустимість такої процесуальної аналогії є об'єктивно необхідною.

Необґрунтованість рішення (ухвали) пов'язується із неповнотою встановлення обставин, які мають значення для справи, внаслідок необґрунтованої відмови у прийнятті доказів, неправильного їх дослідження або оцінки, неподання доказів з поважних причин та (або) неправильного визначення відповідно до встановлених судом обставин правовідносин.

Поняття обґрунтованості рішення суду закріплено в ч. 3 ст. 213 ЦПК України та додатково тлумачиться в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі». Обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, що були досліджені в судовому засіданні і відповідають вимогам закону про їх належність та допустимість, або обставин, що не підлягають доказуванню, а також якщо рішення містить вичерпні висновки суду, що відповідають встановленим на підставі достовірних доказів обставин, які мають значення для вирішення справи.

Щодо характеристики обґрунтованості судового рішення в науково-практичній літературі зазначається, що обґрунтованим є таке рішення, в якому відображено повне, всебічне й об'єктивне з'ясування дійсних обставин справи, їх доведеність та досягнення істинності висновків суду — відповідність їх фактичній стороні справи і вимогам закону [2, с. 511].

Саме остання зазначена характеристика зумовлює найбільш безпосередній взаємозв'язок законності та обґрунтованості судового рішення. Адже дотримання норм процесуального права під час розгляду справи та правильне застосування норм матеріального права відбувається в якості юридичної кваліфікації правовідносин сторін-учасників судового розгляду, що відображає єдність фактичного та юридичного змісту справи (спору).

Взаємозв'язок законності та обґрунтованості судового рішення в більшості випадків знаходить своє відображення в касаційній скарзі. Можливо,

що саме неоднозначність цього об'єктивно існуючого взаємозв'язку зумовлює складність відповідної юридичної кваліфікації та винесення судом в окремих випадках ухвали про відмову у відкритті касаційного провадження з підстав, передбачених п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України, незважаючи на доводи скаргника щодо неправильного застосування норм матеріального чи процесуального права, які наводяться в касаційній скарзі.

Межі розгляду справи судом касаційної інстанції встановлені у ст. 335 ЦПК України, відповідно до якої судом касаційної інстанції перевіряється законність судових рішень. Частиною 1 ст. 335 ЦПК України передбачено, що під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Аналізуючи межі розгляду справи судом касаційної інстанції, Д. Д. Луспеник зазначає, що дійсно для суду касаційної інстанції переоцінка доказів не передбачена. Разом із тим, як і суди нижчих інстанцій, суд касаційної інстанції ухвалює судові рішення на основі свого внутрішнього переконання. Без цього він не у змозі буде реалізувати передбачені законом повноваження щодо перевірки законності судового рішення, зокрема, при скасуванні рішення з ухваленням нового, не передаючи справу на новий розгляд, при якому суду необхідно перевірити правильність вибору норми матеріального права до фактичних обставин справи [4, с. 29–30].

Тому слід розмежовувати такі поняття, як перевірка фактичних обставин справи, переоцінка доказів судом касаційної інстанції та оцінка обґрунтованості касаційної скарги. Безумовно, перевірка фактичних обставин справи в порядку перегляду судового рішення з метою ухвалення обґрунтованого судового рішення є виключно прерогативою суду апеляційної інстанції. А перевірка фактичних обставин справи є обов'язком суду першої та апеляційної інстанції, судом касаційної інстанції у прямому розумінні цього словосполучення вона не здійснюється.

Тобто судом касаційної інстанції оцінюється правильність застосування норм матеріального та процесуального права з метою доведення наявності чи відсутності суддівської помилки при ухваленні судового рішення [4, с. 27]. Проте, як ми вже зазначали, на стадії відкриття касаційного провадження здійснюється оцінювання обґрунтованості касаційної скарги.

Саме оцінювання касаційної скарги щодо її обґрунтованості суддею-доповідачем одноособово і прийняття відповідного процесуального судового рішення у вигляді ухвали про відкриття касаційного провадження чи відмову у відкритті касаційного провадження викликає найбільшу кількість

питань, які стосуються предмета оцінювання та особливостей суб'єктивного пізнавального процесу оцінювання.

Отже, оцінювання касаційної скарги на предмет допустимості відкриття касаційного провадження у справі відбувається як пізнавальний процес і суб'єктивне оцінювання суддею-доповідачем як доводів скаржника щодо обставин справи, неправильна оцінка яких судами першої та апеляційної інстанції, на думку скаржника, призвели до ухвалення помилкового судового рішення, тобто обґрунтованості касаційної скарги, так і правильності застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права (п. 5 ч. 3 та ч. 4 ст. 328 ЦПК України). Тому можна дійти висновку, що предметом оцінювання судді-доповідача є обґрунтованість касаційної скарги та законність судових рішень попередніх інстанцій. Критерієм допустимості або недопустимості вирішення питання про обґрунтованість касаційної скарги суддею одноособово за процедурою відкриття провадження у справі може бути вирішення питання по суті скарги, яке зачіпає сутність права, судові рішення щодо якого підлягають перевірці за касаційною скаргою.

Якщо суддя-доповідач допускає помилку при вирішенні питання щодо необґрунтованості касаційної скарги, це безпосередньо визначає неможливість особи захистити своє право в порядку касаційного оскарження судових рішень. Із урахуванням зазначених вище вимог співмірності процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу та суду, висновок щодо обґрунтованості або необґрунтованості касаційної скарги має бути в будь-якому випадку мотивованим суддею-доповідачем.

Ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження на підставі п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України має містити обґрунтування (мотивацію) відмови у відкритті касаційного провадження. Очевидно, що посилання на норму п. 5 ч. 2 ст. 328 ЦПК України є недостатнім для пояснення особі, яка подала касаційну скаргу, чому суд, а точніше — суддя-доповідач саме таким чином вирішив питання про відмову у відкритті касаційного провадження.

Щоб унеможливити або мінімізувати можливість суддівської помилки, питання про обґрунтованість або необґрунтованість касаційної скарги можна вирішувати за процедурою попереднього розгляду касаційної скарги, тобто колегією у складі трьох суддів (ст. 332 ЦПК України), і за результатами якого може бути постановлена ухвала про відхилення касаційної скарги, а не про відмову у відкритті касаційного провадження (очевидно, саме так автори вже згадуваного законопроекту про внесення змін до ст. 328 ЦПК України планують забезпечити право на касаційне оскарження).

Проте такі зміни до законодавства мають бути зважені та прораховані. Насамперед свою думку має висловити Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ як суд касаційної інстанції у цивільних справах та вітчизняні науковці, адже на цьому етапі внесення змін до ЦПК України призведе до значного збільшення навантаження на

суддів, а отже, в умовах їх існуючої перевантаженості істотно вплине на розгляд цивільних справ, у яких відкривається касаційне провадження. Це призведе до істотного порушення строків розгляду справ.

Внесення змін до цивільного процесуального законодавства, навіть із задекларованою метою забезпечити право на касаційне оскарження, без врахування реалій вітчизняного цивільного судочинства призведе до протилежного результату — порушення строків розгляду справ, зростання навантаження на суддів у зв'язку зі збільшенням кількості цивільних справ, що розглядаються, а також заяв, звернень і клопотань, на які надаються відповіді на виконання Закону України «Про звернення громадян».

Надання суду касаційної інстанції певної свободи розсуду при вирішенні питань про наявність чи відсутність підстав для відкриття касаційного провадження — за умови однакового тлумачення цього поняття у процесі правозастосування — не суперечить засадам доступності правосуддя та відповідає ролі, місцю і повноваженням касаційного суду як незалежного органу правосуддя.

Список використаних джерел

1. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2010 р. (за даними судової статистики) // Вісник Верховного Суду України. — 2011. — № 5. — С.17–33.
2. *Кравчук В. М., Угриновська О. І.* Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. — 2-ге вид., переробл. і допов. — Х. : Фактор, 2010. — 786 с.
3. *Лужанський А. В.* Конституційна природа права на доступ до правосуддя в Україні // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 10. — С. 45–48.
4. *Луспенік Д. Д.* Межі розгляду цивільної справи судом касаційної інстанції : деякі спірні питання // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 9 — С. 27–33.
5. *Луспенік Д., Сакара Н.* Українська модель касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах : проблеми та перспективи удосконалення (спрощення) // Право України. — 2008. — № 7. — С. 99–107.
6. *Пшонка М. П., Ткачук О. С.* Касаційне провадження у сучасному цивільному судочинстві України // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2011. — № 1. — С. 17–26.

М. П. Пшонка, Л. В. Козловська. Необґрунтованість касаційної скарги як підстава для відмови у відкритті касаційного провадження

Анотація. У статті розглядаються проблемні питання застосування цивільних процесуальних норм щодо відмови у відкритті касаційного провадження з підстав необґрунтованості касаційної скарги. Визначається, що на сучасному етапі розвитку вітчизняного судочинства вирішення питання про наявність чи відсутність підстав для відкриття касаційного провадження у процесуальній формі постановлення ухвали суддею-доповідачем є об'єктивно необхідною умовою реалізації призначення касаційного перегляду судових рішень.

Ключові слова: касаційний перегляд судових рішень, касаційна скарга, відкриття касаційного провадження, відмова у відкритті касаційного провадження.

Н. П. Пшонка, Л. В. Козловская. Необоснованность кассационной жалобы как условие для отказа в открытии кассационного производства

Аннотация. В статье рассматриваются проблемные вопросы применения гражданских процессуальных норм об отказе в открытии кассационного производства по основаниям необоснованности кассационной жалобы. Определяется, что на современном этапе развития отечественного судопроизводства решения вопроса о наличии или отсутствии оснований для открытия кассационного производства в процессуальной форме вынесения постановления судьей-докладчиком является объективно необходимым условием реализации назначения кассационного пересмотра судебных решений.

Ключевые слова: кассационный пересмотр судебных решений, кассационная жалоба, открытие кассационного производства, отказ в открытии кассационного производства.

M. Pshonka, L. Kozlovska. Groundless of cassation appeal as a reason of refusal to open cassation proceedings

Summary. The article examines problematic issues regarding application of civil procedure norms that concern the refusal to open cassation proceedings based on groundless of the cassation appeal. At the present stage of the domestic judiciary development, the settlement of question on presence or absence of grounds for opening the cassation proceedings in view of procedural form of the ruling issued by the judge-rapporteur is determined as objectively necessary condition for the cassation review of judicial decisions.

Key words: cassation review, cassation appeal, opening of cassation proceedings, refusal to open cassation proceedings.

Н. Д. Квасневська

*кандидат юридичних наук,
суддя Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних
і кримінальних справ*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЕРБУВАННЯ ДІТЕЙ ДЛЯ УЧАСТІ В ПОРНОГРАФІЧНИХ ВИСТАВАХ: ВІДПОВІДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ВИМОГАМ КОНВЕНЦІЇ РАДИ ЄВРОПИ ПРО ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД СЕКСУАЛЬНОЇ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТА СЕКСУАЛЬНОГО РОЗБЕЩЕННЯ

Українська держава головним своїм пріоритетом, найвищою соціальною цінністю визнала людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Ратифікувавши у 1991 р. Конвенцію ООН про права дитини і проголосувавши за Всесвітню декларацію про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей, Україна прийняла на себе міжнародно-правові зобов'язання по здійсненню міжнародних стандартів прав дитини, відповідно до яких вона повинна забезпечити добробут, охорону здоров'я, житло, освіту для кожної дитини без жодної дискримінації, а також гарантувати надійний захист від будь-яких форм насильства та експлуатації. Заборона насильства над дитиною та її експлуатації задекларована у нормах Основного Закону України (ч. 2 ст. 52 Конституції України).

В останні роки в різних країнах спостерігається тенденція зміщення розвитку законодавчої політики щодо диференціації жертв насильства на жертв сексуального зґвалтування, жертв насильства в сім'ї, жертв насильства в ставленні до дітей, жінок тощо. Захист дітей від насильства є одним із пріоритетних завдань Ради Європи протягом багатьох років. Найскладнішою

проблемою в цьому сенсі є питання удосконалення правового регулювання захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення.

Зміни в сексуальній моралі та поведінці ставлять перед сучасним суспільством безліч нових і надають гостроти старим проблемам. Орієнтація на ринкову економіку сприяла комерціалізації багатьох аспектів життя людей, серед яких опинилися і сексуальні відносини. Все частіше комерційні цілі та гарантований прибуток виправдовують аморальні, а інколи і злочинні дії. Сексуальна експлуатація у комерційних цілях є однією із найжорстокіших форм насильства щодо дітей. Діти, які стали її жертвами, зазнають фізичних, психосоціальних та емоційних страждань, наслідки яких відчуються протягом усього життя і навіть йому загрожують. Вони піддаються ризику ранньої вагітності, смерті під час пологів і зараження хворобами, які передаються статевим шляхом. Багато таких дітей надалі не спроможні долучитися до нормального життя або повернутися до нього. Частина із них вмирає, не досягнувши зрілості. Підвищена суспільна небезпека статевих злочинів щодо дітей зумовлюється перш за все об'єктом цих злочинів — статевою недоторканістю неповнолітніх, а в разі застосування насильства — то і здоров'ям цієї найбільш незахищеної частини населення. Внаслідок вчинення цих злочинів нерідко порушується подальший нормальний і психічний розвиток потерпілих, у них можуть формуватись неправильні, з моральної точки зору, уявлення про статеві стосунки, що призводитимуть до деформації їх особистості.

Проблема протидії злочинному впливу на дітей ускладнюється низкою факторів, зокрема розширенням інформаційного простору та інформаційного обміну з іншими державами, появою супутникового телебачення, розвитком комп'ютерних інформаційних систем, що супроводжуються не лише зростанням культурно-комунікативних можливостей, а й поширенням серед населення через ці засоби масової інформації ідей та явищ, які негативно впливають на свідомість людей, а інколи безпосередньо зумовлюють вчинення злочинів.

Проблеми протидії дитячій порнографії, злочинному впливу на дітей досліджувалися такими вченими, як І. О. Бандурка, Л. В. Борницька, В. В. Вітвіцька, В. О. Іващенко, О. В. Коломонець та ін. [1].

Опубліковані праці покладені автором в основу відсутнього сьогодні комплексного дослідження обраної теми в якості вихідних науково-теоретичних засновків.

Метою цієї статті є аналіз питання відповідності національного законодавства України положенням Конвенції Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення від 25 жовтня 2007 р. (далі — Конвенція), визначення та розкриття окремих термінів та їх співвідношення у сфері криміналізації вербування дітей для участі в порнографічних виставах — «неповноліття», «продукція порнографічного характеру» та

«порнографічна вистава», аналіз проблем їх застосування у чинному законодавстві України, а також окреслення шляхів запровадження у національне законодавство України відповідальності за свідоме відвідування порнографічних вистав за участю дитини.

З урахуванням економічної нестабільності, падіння моралі, загострення суперечностей у різних сферах соціального життя в Україні питання протидії злочинному впливу на дітей набуває особливої гостроти, а необхідність вжити термінових заходів щодо попередження і протидії цим злочинам — особливої нагальності.

Саме тому наступним дієвим кроком української держави в напрямі захисту неповнолітніх від злочинних посягань має стати ратифікація Конвенції. Основною вимогою ратифікації Конвенції є відповідність національного законодавства України, зокрема кримінального, конвенційним положенням, окремі з яких, а саме ст. 21, ми проаналізуємо.

Так, ст. 21 Конвенції передбачено необхідність криміналізації трьох різновидів умисної поведінки: 1) вербування або спонукання дітей для участі в порнографічних виставах; 2) примушування дитини до участі в порнографічних виставах або отримання користі від використання дитини з цією метою; 3) свідоме відвідування порнографічних вистав за участю дітей [2].

Національне законодавство України у сфері криміналізації умисної поведінки представлено єдиним кодифікованим нормативним актом — Кримінальним кодексом України (далі — КК України), який набрав чинності 1 вересня 2001 р.

Вчинення будь-якого злочину щодо малолітньої особи (у віці до 14 років) відповідно до положень Загальної частини КК України (ст. 67) є обставиною, яка обтяжує покарання.

Разом із тим певну проблему становить відсутність чіткого визначення змісту терміна «неповноліття», який у кримінальному законі України вживається в ряді норм по-різному із застосуванням різних назв та вікових меж, що зумовлює певні складнощі у правозастосовній діяльності правоохоронних органів. Так, термін «дитина» вжито у ст. 117 КК України, ч. 2 ст. 135 КК України (новонароджена), у ст. 150 КК України (до 16 років), у ч. 3 ст. 149 КК України (до 14 років); «малолітня дитина» — у п. 2 ст. 115 КК України; «малолітній» — у ч. 4 ст. 152 КК України (до 14 років); «неповнолітній» — у ч. 3 ст. 152 КК України (від 14 до 18 років), у ч. 1 ст. 156 КК (від 14 до 16 років), у статтях 301, 304 КК України (до 18 років) [3].

Зазначені формулювання норм Особливої частини КК України дещо звужують межі кримінально-правової охорони конституційних прав дітей через суперечність з міжнародно-правовими нормами та положеннями Основного Закону України. Так, відповідно до ст. 1 Конвенції ООН «Про права дитини», яка набула чинності для України 27 вересня 1991 р., дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за

законом, застосовуваним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше [4]. У нормах Конституції також вжито термін «діти», зміст якого повністю аналогічний змісту зазначеного міжнародно-правового документа [5]. У Законі України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-І поняття «дитина» практично повністю збігається із положеннями Конвенції ООН «Про права дитини». Так, згідно ст. 1 дитина — особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [6].

Очевидно, що терміни «дитина» та «неповнолітній» є аналогічними за змістом, оскільки збігаються за віковими межами, і тому, на наш погляд, з метою підвищення ефективності дії кримінального закону доцільно дотримуватись єдиної термінології, а саме вживати термін «неповнолітній» із зазначенням конкретних вікових меж у нормах, де необхідно диференціювати потерпілих.

Однією з новел чинного кримінального законодавства є встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти моральності, відповідальність за які передбачено низкою норм, серед яких ст. 301 «Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів», ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» КК України. Виникнення нових норм у зв'язку із криміналізацією деяких протиправних діянь поряд із вже існуючими свідчить про те, що захист моральності в суспільстві є вкрай необхідним.

Так, ст. 301 КК України передбачено відповідальність за ввезення в Україну творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою, або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні (ч. 1); за ті самі дії, вчинені щодо кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру, а також збут неповнолітнім чи розповсюдження серед них творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру (ч. 2); за ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі (ч. 3); за дії, передбачені частинами першою або другою, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру (ч. 4); за дії, передбачені частиною четвертою статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі (сума у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) (ч. 5) [2].

Варто зауважити, що наведена редакція ст. 301 була змінена Законом України № 1520-VI від 20 січня 2010 р., яким удосконалено правове регулю-

вання кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних із розповсюдженням дитячої порнографії та втягненням неповнолітніх у процес виготовлення порнографічної продукції.

Захисту інтересів дитини стосуються положення частин 4 та 5 ст. 301 КК України, а тому об'єктом описаних у них злочинів є не лише моральні засади суспільства у сфері розповсюдження інформації про статеві відносини між людьми, а й нормальний психічний, фізичний і моральний розвиток неповнолітнього.

Диспозиції названих норм є бланкетними, тобто для з'ясування їх змісту необхідно звернутись до положень інших нормативних актів, які не є кримінальним законом. Зокрема, законодавче тлумачення основних дефініцій, що стосуються суспільно небезпечних діянь у сфері порнографії, міститься у Законі України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. № 1296-VI:

– продукція порнографічного характеру – будь-які матеріальні об'єкти, предмети, друкована, аудіо-, відеопродукція, в тому числі реклама, повідомлення та матеріали, продукція засобів масової інформації, електронних засобів масової інформації, змістом яких є детальне зображення анатомічних чи фізіологічних деталей сексуальних дій чи які містять інформацію порнографічного характеру;

– дитяча порнографія – зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, задіяної у реальній або змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях;

– видовищний захід сексуального чи еротичного характеру – публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального чи еротичного характеру або сценічних дій (вистава, концерт, хореографічне, еротичне шоу тощо), що відображають сексуальний потяг чи імітують сексуальні дії;

– втягнення дитини в обіг продукції чи організацію та (або) проведення видовищного заходу – використання праці дитини під час виготовлення, ввезення, перевезення або іншого переміщення, демонстрації, реклами, трансляції, ретрансляції, збуту і розповсюдженні такої продукції, під час організації і (або) проведенні видовищного заходу та під час виготовлення, розміщення чи розповсюдження реклами такої продукції чи видовищного заходу, а також залучення дитини в якості глядача чи виконавця твору чи сценічних дій під час виготовлення такої продукції чи організації та (або) проведення видовищного заходу, а також використання образів дитини чи окремих її анатомічних частин тіла у такій продукції або у рекламі цієї продукції чи видовищного заходу [7].

Наведені тлумачення через використання законодавцем різноманітної термінології не повною мірою дають визначення поняття «порнографічна вистава».

Якщо дефініцію «порнографічна вистава» тлумачити в широкому розумінні та оцінювати як різновид порнографічної продукції (а положення Закону України «Про захист суспільної моралі» дозволяють це робити), то можна стверджувати, що національним законодавством передбачено кримінальну відповідальність для організаторів (тих, хто вербує, спонукає, примушує дітей) порнографічних вистав (ч. 4 ст. 301 КК України: «Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо творів, зображень або інших предметів порнографічного характеру, що містять дитячу порнографію, або примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, зображень або кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру — караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією порнографічних предметів, кіно- та відеопродукції, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, засобів їх виготовлення, розповсюдження і демонстрування»).

Відповідно до ст. 21 Закону України «Про охорону дитинства» дії, що полягають у використанні, вербуванні або пропонуванні дитини для зайняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав, належать до найгірших форм дитячої праці [3].

Щодо криміналізації вербування дітей для участі в порнографічних виставах (п. а ст. 21 Конвенції) варто пам'ятати, що дитина, внаслідок фізичної та розумової незрілості, не спроможна адекватно оцінювати всі можливі способи психічного впливу на неї, зокрема коли має місце вмовляння, обіцянка, тощо. Тобто у всіх випадках вербування йдеться про психічне насильство, спрямоване на пригнічення та обмеження свободи волевиявлення дитини, свідомість якої ще не повністю сформована.

Найчастіше дії з вербування дитини можуть полягати у задобрюванні, обіцянках, постановці в матеріальну залежність.

Таким чином, під вербуванням у контексті ст. 21 Конвенції слід розуміти будь-які умисні дії, спрямовані на збудження бажання у дитини неодноразово брати участь у порнографічних виставах.

Спонукування полягає в умисних діях, метою яких є добитися від дитини згоди хоча б один раз взяти участь у порнографічній виставі. У науці кримінального права спонукування розглядається як більш вужче поняття, ніж примушування, з меншим ступенем суспільної небезпеки, оскільки позбавлене фізичного впливу, і вчиняється, як правило, шляхом обману, вмовляння, використання довірливих відносин тощо.

Примушування означає умисний вплив на дитину шляхом застосування фізичного або психічного впливу з метою домогтися її участі у порнографічній виставі.

Дослідження змісту статей Глави 6 «Матеріальне кримінальне право» Конвенції засвідчує досить широке (поширювальне) тлумачення усіх сус-

пільно небезпечних проявів сексуального впливу на дітей, які Конвенцією віднесено до категорії злочинів.

Так, у ст. 18 йдеться про декілька форм сексуального розбещення, поєднаних з обтяжуючими обставинами, у ст. 22 — про розбещення лише у формі умисного спонукання дитини спостерігати за сексуальним розбещенням тощо.

Подібним чином деталізовано і злочинні діяння у сфері дитячої порнографії (статті 20, 21 Конвенції), які у національному законодавстві України не настільки конкретизовані.

Щодо відповідальності за діяння, описані у пунктах а, б ст. 21 Конвенції, то особи, які вербували або спонукали дітей до участі в порнографічних виставах, а також примушували їх до участі у такій виставі або отримали користь від використання дитини з цією метою, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за ст. 304 КК України «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» за ознакою — втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, оскільки порнографічна вистава по суті може вважатися твором порнографічного характеру, виготовлення, розповсюдження якого є злочином (ст. 301 КК України).

Відповідно до положень постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. № 2 [8] судам треба мати на увазі, що відповідальність дорослих осіб за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність встановлена не тільки ст. 304 КК України, а й іншими статтями цього Кодексу (ч. 3 ст. 300, ч. 3 ст. 301, ч. 3 ст. 302, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 309, ч. 2 ст. 315, ч. 2 ст. 317, статтями 323 і 324), котрі є щодо неї спеціальними нормами. Тобто у разі вчинення злочину, передбаченого спеціальною нормою (у нашому випадку це ч. 4. ст. 301 КК України), кваліфікувати дії винної особи ще й за ст. 304 КК України не потрібно.

До кримінальної відповідальності за втягнення неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність можуть бути притягнені особи, які на час вчинення цих дій досягли 18-річного віку.

Зважаючи на те, що такі злочини можуть бути вчинені тільки з прямим умислом, суди повинні з'ясовувати, чи усвідомлювала доросла особа, що своїми діями втягує неповнолітнього у вчинення злочину або в іншу антигромадську діяльність. Однак необхідно враховувати, що кримінальна відповідальність за зазначені дії настає як у випадку, коли доросла особа не знала про неповнолітній вік особи, так і тоді, коли вона за обставинами справи повинна була або могла про це знати.

За змістом закону під втягненням неповнолітнього у злочинну чи іншу антигромадську діяльність треба розуміти певні дії дорослої особи, вчинені з будь-яких мотивів і пов'язані з безпосереднім впливом на неповнолітнього з метою викликати у нього рішучість взяти участь в одному чи декількох

злочинах або займатись іншою антигромадською діяльністю. Втягнення завжди передбачає наявність причинного зв'язку між діями дорослої особи і виникненням у неповнолітнього бажання вчинити протиправні дії.

Зазначений наслідок може досягатися за допомогою всіх видів фізичного насильства (заподіяння тілесних ушкоджень, мордування, катування тощо) і психічного впливу (погроза застосувати насильство, завдати матеріальних збитків, зганьбити в очах однолітків та товаришів, позбавити повсякденного спілкування; переконання, залякування, обман, шантаж, підкуп, розпалювання почуття помсти, заздрості або інших низьких почуттів; давання порад про місце й способи вчинення злочину або приховання його слідів, обіцянка приховати сліди злочину, забезпечити грошима, подарунками, розвагами тощо).

Крім того, з огляду на особливості конструкції правової норми злочин, передбачений ст. 304 КК України, вважається закінченим з моменту здійснення дорослою особою (18 років) дій, спрямованих на втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність (вчинення злочину або інших антигромадських дій), незалежно від того, вчинив неповнолітній певні дії чи ні.

Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність сприяє формуванню небажаної (небезпечної) для суспільства поведінки неповнолітньої особи, яка ґрунтується на набутих цією особою деформованих навичках, поглядах, причиною чого є негативний вплив соціального середовища, в якому вона проживає чи деякий час перебуває.

Загалом, соціалізація — це процес втягнення індивіда в систему суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення і розвиток як цільної особистості; вона передбачає взаємодію людини з соціальним оточенням, яка корінним чином впливає на формування певних соціальних якостей і ознак, на активне засвоєння та відтворення нею системи суспільних зв'язків. Саме тому об'єктом злочину, передбаченого ст. 304 КК України, слід вважати встановлений порядок відносин у суспільстві у сфері соціалізації неповнолітніх.

Найбільшу проблему в частині відповідності національного законодавства положенням ст. 21 Конвенції становить відсутність правових підстав щодо притягнення до відповідальності особи за умисне відвідування порнографічних вистав за участю дитини.

У зв'язку з цим привертають увагу актуальні питання реформування законодавства про кримінальну відповідальність щодо запровадження в Україні інституту кримінального проступку (задекларовано у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008).

Криміналізація, як одна з головних складових кримінально-правової політики, означає певні правила (порядок, підстави тощо) визнання суспільно небезпечних діянь злочинами.

У кримінально-правовій науці до підстав кримінально-правової заборони належать: 1) суспільна небезпека (неможливо встановити універсальний критерій, за яким можна було б визначити достатній для криміналізації ступінь суспільної небезпеки). Суспільною небезпекою охоплюється наявність досить серйозної матеріальної або моральної шкоди, заподіюваної потерпілим, що впливає на пеналізацію і не є самостійною підставою криміналізації; 2) типовість і достатня поширеність антигромадської поведінки, але з урахуванням ступеня суспільної небезпеки та страху населення перед злочинністю; 3) динаміка суспільно небезпечних діянь із урахуванням причин і умов, що їх породжують; 4) необхідність впливу кримінально-правовими заходами, при цьому було б бажаним враховувати, що кримінальна репресія — крайня форма протидії найнебезпечнішим формам девіантної поведінки; 5) врахування можливостей системи кримінальної юстиції в протидії тим або іншим формам антигромадської поведінки, і як їхня складова — наявність матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони; 6) співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації.

Крім того, виокремлюється група соціально-психологічних підстав криміналізації, куди належать рівень суспільної правосвідомості й психології та історичні традиції. Вона посідає особливе місце в механізмі кримінальної законотворчості у зв'язку з тим, що прямо вказує законодавцеві на обмеження, пов'язані з використанням криміналізації при здійсненні кримінальної політики (якість криміналізації).

У зв'язку із цим кримінальне покарання слід розглядати не як єдиний і головний засіб протидії злочинності, а як надзвичайний захід, до якого держава повинна звертатися з великою обережністю, і шукати інші (крім кримінально-правових) заходи, створюючи єдину систему доцільних мір соціального захисту від злочинності й попередження цього явища. Крім того, покарання слід застосовувати залежно не стільки від тяжкості діяння, скільки від особливостей особи, яка його скоїла, заради досягнення, насамперед, мети спеціальної превенції.

З огляду на задекларовані завдання реформи органів кримінальної юстиції, зокрема у Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (Указ Президента України від 24 травня 2011 р.) [9], а також з урахуванням підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь, відповідальність за свідоме (умисне) відвідування порнографічних вистав за участю дитини у національне законодавство України доцільно запровадити у вигляді кримінального проступку.

Аргументами на користь необхідності саме такого законодавчого врегулювання є, по-перше, проголошена в суспільстві гуманізація кримінального закону, яка передбачає трансформацію окремих злочинів у кримінальні проступки, а також обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі. Тому зміна кримінального закону в бік розширення

сфери його дії чи посилення відповідальності має здійснюватися за принципом крайньої необхідності (коли без цього дійсно не можна обійтися) й обґрунтованості.

Крім того, варто зауважити, що кримінальне покарання є лише одним із цілої низки кримінально-правових засобів попередження злочинності. Попереджувальний потенціал мають також інші форми примусового кримінально-правового впливу: зокрема обмеження, що покладаються на засуджених з випробуванням, інститути та норми кримінального права заохочувального характеру: норми про добровільну відмову, необхідну оборону, затримання злочинця, умовні випадки звільнення від кримінальної відповідальності тощо.

Сам по собі механізм притягнення до кримінальної відповідальності та її реалізація в межах системи виконання покарання у вигляді позбавлення волі є одночасно засобом культивування злочинності.

По-друге, дотримання кримінально-правових принципів економії кримінальної репресії та справедливості санкцій кримінально-правових норм, які повинні будуватися на підставі загальних уявлень про справедливість, відповідати вимогам закону та забезпечувати дотримання рівності осіб перед законом, диференціювати кримінальну відповідальність, а також враховувати зміст практики застосування покарань за відповідні та суміжні злочини. Адекватність санкцій означає їх відповідність характерові й ступеню суспільної небезпеки злочину, а також узгодженість одна з одною як усередині розділу Особливої частини КК, так і між різними розділами.

Окремо слід зазначити, що принципи кримінальної відповідальності доцільно було б закріпити на законодавчому рівні, що дало б змогу одночасно вирішити дві вкрай гострі проблеми як теорії, так і практики: по-перше, спростити процедуру застосування законодавства про кримінальну відповідальність; по-друге, підвищити якість застосування закону про кримінальну відповідальність (прийняття законодавчого акта, який передбачатиме кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних проступків, дозволить повернутися до преюдиції).

Крім того, прийняття закону про кримінальні проступки також необхідне для виконання Україною вимог міжнародних конвенцій та угод, які були ратифіковані Верховною Радою України, щодо гуманізації кримінальної відповідальності, забезпечення прав і свобод громадянина в разі притягнення його до кримінальної відповідальності, а також відповідальності юридичних осіб тощо.

Таким чином, запровадження положень ст. 21 Конвенції у вітчизняний кримінальний кодекс щонайменше потребує узгодження таких питань:

1) щодо чіткого визначення поняття порнографічної вистави у законодавстві України;

2) щодо вікових меж криміналізації вербування, спонукання, примушування дитини до участі у порнографічних виставах, а також завідомо свідомого відвідування таких вистав;

3) щодо підстав та форми криміналізації завідомо свідомого відвідування порнографічних вистав, у яких залучені діти;

4) щодо виду та розміру покарання за вчинення названих діянь.

Разом із тим варто пам'ятати, що недоліки кримінально-правової законотворчості, надлишки криміналізації можуть призвести до двох протилежних, але однаково небажаних наслідків: наявності прогалін у кримінальній караності або, навпаки, до її надмірності.

Проте важливу роль у напрямі ратифікації Конвенції відіграє саме удосконалення і розвиток українського законодавства з метою найкращого забезпечення інтересів і прав дитини, особливої уваги до дитини, яка перебуває в тяжких обставинах. Звичайно, лише юридичні заходи не можуть вирішити проблеми захисту дитини від сексуальних посягань, але є ефективним засобом проведення у життя державної соціальної політики. Після ратифікації Конвенції Верховною Радою в Україні буде створено ефективний міжнародно-правовий механізм протидії, спрямований на припинення та запобігання сексуальній експлуатації дітей.

Список використаних джерел

1. *Бандурка І. О.* Деякі питання вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з наданням сексуальних послуг // *Форум права* – 2008. – № 2. – С. 11–14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2.htm>; *Бортницька Л. В.* Перспективи вдосконалення національного законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та дітьми, дитячої проституції і порнографії : порівняльноправовий аналіз законопроектів / Л. В. Бортницька // *Вісник Вищої ради юстиції* – 2011. – № 1 (5) – С. 135–148; *Вітвіцька В. В.* Кримінологічні проблеми попередження злочинних посягань на моральний і фізичний розвиток неповнолітніх : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Вітвіцька. – К., 2002. – 20 с.; *Іващенко В. О.* Торговля жінками та дітьми : Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби / В. О. Іващенко. – К. : Атіка, 2004. – 110 с.; *Коломоєць О. Д.* Щодо проблеми визначення деяких термінів у сфері попередження насильства у сім'ї [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlduvs/2010_1/10_1_3_6.pdf; *Пудовочкин Ю. Е.* Сексуальна експлуатація дітей : оценка состояния и проблемы противодействия / Ю. Е. Пудовочкин // *Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности* : сб. науч. тр. – Саратов : Сателлит, 2006. – С. 454–466; *Соловей О. О.* Стан та тенденції злочинів, пов'язаних із дитячою порнографією в Україні / О. О. Соловей // *Митна справа*. – 2011. – № 2 (74). Ч. 2. – С. 371–377.

2. Конвенція Ради Європи «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення» від 25 жовтня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>

3. Кримінальний кодекс України : офіц. текст. – К. : Атіка, 2010. – 251 с.

4. Про охорону дитинства : Закон України № 2402-III від 26 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>

5. Конституція України з порівняльним викладом статей, змінених конституційною реформою / упоряд. Є. О. Ковальчук. – Х. : Бурун Книга, 2006. – 72 с.

6. Конвенція ООН Про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021

7. Про захист суспільної моралі : Закон України № 1296 – VI від 20 листопада 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1296-15>

8. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 р. № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0002700-04>

9. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні : схвалено Указом Президента України від 24 травня 2011 р. № 597/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=597%2F2011>

Н. Д. Квасневська. Проблемні питання кримінальної відповідальності за вербування дітей для участі в порнографічних виставах: відповідність кримінального законодавства України вимогам Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення

Анотація. Проаналізовано положення Кримінального кодексу України щодо відповідності ст. 21 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення. Окреслено шляхи узгодження національного законодавства з міжнародними нормами у цій сфері.

Ключові слова: кримінальний закон, захист дітей, сексуальна експлуатація.

Н. Д. Квасневская. Проблемные вопросы криминальной ответственности за вербовку детей для участия в порнографических представлениях: соответствие уголовного законодательства Украины требованиям Конвенции Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального развращения

Аннотация. Проанализированы положения Уголовного кодекса Украины относительно их соответствия ст. 21 Конвенции Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального развращения. Очерчено пути согласования национального законодательства с международными нормами в этой сфере.

Ключевые слова: уголовный закон, защита детей, сексуальная эксплуатация.

N. Kvasnevskaya. Legal responsibility for enrolment criminalization of children for pornographic performances: compliance of the Criminal Law of Ukraine with the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse

Summary. The article provides analysis concerning compliance of the provisions of the Criminal Code of Ukraine with the Art. 21 of the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, and describes the ways of how to harmonize national legislation with international norms in this area.

Key words: criminal law, protection of children, sexual exploitation.

Д. Д. Лущеник

*кандидат юридичних наук, доцент,
секретар пленуму Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ,
заслужений юрист України*

ПРАВО НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ПУБЛІЧНИХ ОСІБ У КОНТЕКСТІ ДИФАМАЦІЙНОГО СПОРУ: ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Стаття 12 Загальної декларації прав людини проголошує, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його життя, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Особисте життя будь-якої людини, навіть тісно пов'язане з громадським, все ж у ньому не розчиняється і має свої межі. Якими є межі сфери приватного життя публічної особи? Чи охороняється недоторканність такого життя законом, зважаючи на те, що правовий інститут публічних осіб у чинному законодавстві України на сьогодні не закріплений? Які особливості прояву приватного життя?

З прийняттям нового Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) у виданнях юридичного спрямування почали з'являтися публікації щодо недоторканності приватного життя як особистого немайнового права фізичної особи, проте в основному лише в загальних аспектах [1, с. 68–72]. Що ж до права на особисте, сімейне життя, права на збереження таємниці конфіденційної інформації публічних осіб у контексті дифамаційного спору* наукові публікації (не кажучи вже про наукові системні дослідження) практично відсутні. Цю прогалину юридичної науки гостро відчуває судова практика, оскільки при розгляді та вирішенні подібних цивільних справ постають різні запитання, зокрема: кого можна віднести до публічних осіб; які законодавчі шляхи взаємодії публічних осіб із представниками засобів

* Дифамація – це загальноприйнятий у більшості країн світу юридичний термін, під яким розуміють правопорушення у вигляді поширення (вимовляння слів чи публікації) відомостей, що не відповідають дійсності, які порочать честь, гідність та ділову репутацію потерпілого.

масової інформації та обов'язки і відповідальність кожного з них у цій сфері тощо? Як відмежувати поширення відомостей про приватне життя публічних осіб в якості потреби сенсації для ЗМІ від поширення таких відомостей у зв'язку із суспільним інтересом до публічної діяльності такої особи? Відповідь на деякі зазначені запитання, що виникли у судовій практиці, та надання практичних рекомендацій є метою цього дослідження.

Як відомо, одним із головних елементів характеристики держави як демократичної та правової є закріплення принципу гласності в діяльності державних органів. Так громадяни отримують можливість здійснювати постійний контроль за посадовими особами. Їх діяльність у правовій державі підпорядковується праву, волі народу, адже у ст. 5 Конституції України зазначено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Саме тому він має право постійно контролювати таку діяльність і ставити запитання, наскільки дії посадових осіб спрямовані на виконання його волі, наскільки вони добросовісно і чесно виконують свої обов'язки?

Разом із тим будь-яка особа, яка безпосередньо виконує функції від імені держави, має право розраховувати на особливий захист зі сторони держави, волю якої впроваджує в життя. До того ж така особа, як і всі громадяни, наділена правами та свободами, закріпленими у Конституції України. У зв'язку із цим суди повинні враховувати, що публічність громадян, керуючись рівністю всіх перед законом (ст. 24 Конституції України), не повинна впливати на підхід суду при вирішенні питань про права, обов'язки і відповідальність, закріплені у нормативно-правових актах України. Необхідно знаходити баланс між інтересами поінформованості населення, з одного боку, і захистом права на недоторканність приватного життя публічних осіб, з другого, з урахуванням обставин кожної справи та належним з'ясуванням щонайменше двох аспектів: підпорядкування приватного життя публічної особи суспільним інтересам, коли сама держава може контролювати її спеціальними способами, і ступінь висвітлення приватного життя зазначених осіб засобами масової інформації.

У ст. 34 Конституції України закріплено, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Разом із тим свобода слова не дає права на поширення недостовірної інформації, такої, що порочить честь, гідність та ділову репутацію. Постає запитання, яким чином свобода слова поширюється на інформацію про приватне життя громадянина, зокрема публічної особи, без її згоди?

Саме тому ст. 32 Конституції України передбачено, що кожному гарантується судовий захист права спростувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте

і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Відповідні конституційні приписи знайшли своє відтворення та деталізацію і в цивільному законодавстві України (статті 270, 277, 278, 286, 296, 297, 299, 301, 302, 303 ЦК України та інші), а також у ряді інших галузевих інститутів, відповідних нормативно-правових актах. Особливо важливим у цьому контексті є положення ст. 29 Закону України «Про інформацію», в якому зазначено, що інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно значимою, тобто є предметом суспільного інтересу, і якщо право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо.

На жаль, судова практика дуже рідко застосовує таке визначальне для цієї категорії справ законодавче положення.

Крім того, 9 листопада 1995 р. Україна стала членом Ради Європи, Законом України від 17 липня 1997 р. ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) і Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції, тобто визнала її чинність у національній правовій системі та обов'язковість рішень Європейського суду з прав людини, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції. Закон України про ратифікацію Конвенції був підписаний 11 вересня 1997 р., і з того часу для громадян України та інших осіб відкрито доступ до європейської системи захисту прав і свобод.

Проблеми забезпечення відповідності національного законодавства європейським стандартам набули особливої актуальності, оскільки зі вступом до Ради Європи Україна взяла на себе певні міжнародно-правові зобов'язання, у тому числі й ті, що пов'язані з реалізацією положень ст. 10 Конвенції щодо свободи вираження поглядів як однієї з основних опор демократичного суспільства, однієї з основоположних умов для прогресу та розвитку кожної людини.

Зазначена стаття передбачає, що кожна людина має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання держави й незалежно від кордонів. Разом із тим у ч. 2 цієї статті зазначено, що здійснення вказаних свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може бути предметом таких формальностей, умов, обмежень або

санкцій, що встановлені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням або злочинам, для охорони здоров'я і моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Слід зазначити, що у дифамаційному праві* цивільно-правовий судовий захист таких нематеріальних благ як честь, гідність чи ділова репутація можливий лише за умови одночасного захисту права на свободу слова і масової інформації. Тобто значення будь-якого дифамаційного спору полягає у вирішенні колізії між правом на захист честі, гідності та ділової репутації, з одного боку, і правом на свободу слова і масової інформації — з другого. Правильне вирішення зазначеного спору є дуже важливим, враховуючи, що на основі регулятивних та охоронних норм дифамаційного права створюються й оформлюються відносини між особистістю і засобами масової інформації [2, с. 62–66].

Також Пленум Верховного Суду України у п. 1 постанови від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» роз'яснив, що суди при вирішенні справ про захист гідності, честі та ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, конституційними гарантіями невтручання в особисте і сімейне життя, судовим захистом права на спростування недостовірної інформації про особу, з другого боку.

Таким чином, надаючи широкі можливості для реалізації свободи слова і поширення інформації, Конвенція закріпила положення про те, що свобода слова одночасно передбачає певні обов'язки і відповідальність. Головним обмеженням у регулюванні цього питання виступає право на недоторканність приватного життя.

У будь-якій державі завжди приділяється особлива увага приватному життю осіб, які перебувають на публічній службі.

Відповідно до п. 15 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України публічна служба — діяльність на державних політичних посадах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, дипломатична служба, інша державна служба, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування.

Проте у своєму винятковому визначенні ця норма закону може застосовуватися лише щодо публічно-правових спорів, а не у цивільному судочин-

* В Україні таке словосполучення, на жаль, не використовується.

стві, у порядку якого вирішуються спори про захист приватного життя публічних осіб. Тому до цієї категорії громадян належать представники держави, суспільства, соціальних груп, публічних корпорацій, які виражають публічний інтерес, опосередковуючи не волю певної особистості, а волю, що стосується всієї держави, усіх її громадян, усього суспільства.

У зв'язку із цим при розгляді подібних справ суди повинні врахувати положення Декларації про свободу політичної дискусії в засобах масової інформації* (далі – Декларація), яка прийнята 12 лютого 2004 р. на 872-му засіданні Комітету міністрів Ради Європи, а також важливі рекомендації Резолюції 1165 (1998) Парламентської Асамблеї Ради Європи про право на недоторканність приватного життя.

Зокрема, зазначена Резолюція вказує, що публічними фігурами є ті особи, які обіймають державну посаду і (або) користуються державними ресурсами, а також всі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті, чи то в галузі політики, економіки, мистецтва, соціальній сфері, спорті, чи то в будь-якій іншій галузі.

Це означає, що говорячи про недоторканність приватного життя публічних осіб**, слід мати на увазі, що це стосується як політиків, високопосадовців, так і публічних осіб у галузі спорту, мистецтва, культури, науки тощо.

Разом із тим слід зазначити, що недоторканність приватного життя притаманна лише індивідууму, таке право не може належати юридичній особі, незважаючи на те, що у ст. 94 ЦК України зазначено, що особисті немайнові права юридичної особи захищаються у такий саме спосіб, як і аналогічні права фізичної особи. Це пов'язано з тим, що юридична особа є штучною конструкцією і, враховуючи природу колективного утворення, вона не може мати свого приватного життя, не може хвилюватися, нервувати тощо. Право на недоторканність приватного життя відображає один з елементів людської сутності і формується з огляду на індивідуальні особливості природи людини. Тому згадану ст. 94 ЦК України слід розуміти таким чином, що юридичній особі притаманні такі особисті немайнові права, які можуть їй належати і за своєю природою до неї можуть бути застосовані. Це – недоторканність ділової репутації, таємниця кореспонденції, комерційна таємниця тощо.

Які ж аспекти приватного життя, зокрема публічних осіб, знаходяться під захистом недоторканності?

Статтями 3, 32 Конституції України передбачено, що честь, гідність і недоторканність людини визнаються в Україні найвищою соціальною цін-

* Інші переклади містять таку назву: Декларація про свободу політичних дебатів у засобах масової інформації (такий переклад, зокрема, здійснений в Україні аналітичним центром – Лабораторією законодавчих ініціатив).

** На жаль, як Закон України «Про доступ до публічної інформації», так і нова редакція Закону України «Про інформацію» не містять визначення поняття «публічна особа».

ністю, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією*.

В юридичній та філософській літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «приватне життя». Одні вчені спираються на деталізацію всіх елементів приватного життя, даючи його розгорнуте поняття (дефініцію). Інші — на те, що все, що не належить до публічної діяльності, є приватним життям (так званий негативний елемент) [3, с. 60].

М. В. Баглай** зазначав: «Приватне життя становлять ті сторони особистого життя людини, які вона в силу своєї свободи не бажає робити надбанням інших. Це — своєрідний суверенітет особистості, що означає недоторканність його «середовища перебування». Таємниця — це не прикриття чогось протиправного чи антисоціального, вона відображає природне бажання кожної людини мати власний світ інтимних і ділових інтересів, прихований від чужих очей» [4, с. 181].

Л. О. Красавчикова наводила 10 сторін прояву приватного життя. Це — «суто особиста, інтимна сторона» (проявляється в індивідуальності, зокрема у звичках), «сімейна сторона» (проявляється в сім'ї), «організаційна сторона» (проявляється у встановленні розпорядку дня, обрання місця навчання чи роботи тощо), «оздоровча сторона» (виражається в діях, спрямованих на підтримання здоров'я), «сторона дозвілля» (відпочинок і розваги), «комунікаційна сторона» (неформальні зв'язки з друзями, знайомими тощо), «культурна сторона» (оволодіння людиною досягнень культури), а також деякі інші [5, с. 15–16].

Є багато інших характеристик приватного життя. Це свідчить лише про те, що дати вичерпну характеристику приватного життя, його елементів неможливо [6, с. 11]. У межах нашого дослідження можна дійти висновку, що сторони приватного життя, недоторканність яких захищається законом, це ті його сторони, які охороняються державою, закріплені в Конституції України та в низці актів галузевого законодавства. Наприклад, згідно зі ст. 21 Закону України «Про інформацію» конфіденційна інформація про особу є одним із специфічних видів інформації з обмеженим доступом. Її правові ознаки визначаються Конституцією України, вказаним Законом України, а офіційне тлумачення викладене у Рішенні Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 р. № 5-зп/1997 (справа К. Г. Устименка). У висновках Конституційного Суду зазначено, що ч. 4 ст. 23 Закону України «Про інформацію» треба розуміти так, що забороняється не лише збирання,

* Слід звернути увагу на правову конструкцію ч. 1 ст. 32 Конституції України, що свідчить про те, що будь-які обмеження з права на особисте та сімейне життя можуть бути встановлені лише Конституцією, а не іншими законами чи нормативно-правовими актами.

** Голова Конституційного Суду Російської Федерації у відставці.

а й зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її попередньої згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав та свобод людини. До конфіденційної інформації, зокрема, належать свідчення про особу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дата і місце народження, майновий стан та інші персональні дані).

Крім того, законодавець, визначаючи в галузевих інститутах окремі механізми реалізації права на недоторканність приватного життя, використовує такий термін як таємниця, що повною мірою повинен бути застосований і до публічних осіб. У цьому випадку це такий об'єкт, який захищений від розкриття зі сторони інших суб'єктів, яким вони не володіють. У контексті захисту приватного життя публічних осіб національне законодавство виокремлює такі таємниці: таємниця про стан здоров'я (ст. 286 ЦК України) та лікарська таємниця (ст. 40 Закону України «Основи законодавства про охорону здоров'я»); таємниця кореспонденції, тобто листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції (ст. 31 Конституції України, ст. 306 ЦК України); банківська таємниця (ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність»); таємниця усиновлення (статті 226–228 СК України); таємниця нотаріальних дій (статті 5, 8 Закону України «Про нотаріат»); адвокатська таємниця (ст. 9 Закону України «Про адвокатуру»); свобода віросповідання і таємниця сповіді (ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Як відомо, навколо публічних осіб завжди виникають найбільші дискусії про захист приватного життя*. Їх посилюють періодичні скандали, оскільки приватне життя публічних осіб часто зазнає посягань, стає вигідним товаром для певних категорій засобів масової інформації.

При розгляді зазначеної категорії справ для судів важливими є деякі положення згаданої вище Декларації. Так, у статтях 3, 4 Декларації зазначено, що оскільки політичні діячі вирішили апелювати до довіри громадянськості та погодились «виставити» себе на публічне політичне обговорювання, вони підлягають ретельному громадському контролю та потенційно можуть зазнати гострої та сильної критики у ЗМІ з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції.

* Досить згадати про жваві дискусії у ЗМІ, особливо в мережі Інтернет, при внесенні змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та до Кримінального кодексу України щодо захисту особистих прав і свобод людини і громадянина. Як правило, це стосувалося ст. 182 КК України про кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі за порушення недоторканності приватного життя. При цьому Інститут Медіа Права наголошував, що такі зміни є недоречними та шкідливими для свободи слова, і вважав, що основним засобом захисту інтересів людини має стати грошова компенсація в межах цивільного процесу. Чинна редакція ст. 182 КК передбачає лише штраф, виправні роботи, арешт або обмеження волі на строк до трьох років за порушення недоторканності приватного життя.

Посадові особи повинні погодитись із тим, що вони підлягатимуть громадському контролю та критиці, особливо у ЗМІ, з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції, тієї мірою, якою це є необхідним для забезпечення прозорості та відповідального виконання їх обов'язків*.

При цьому в ст. 7 Декларації передбачено, що приватне та сімейне життя політичних діячів і посадових осіб має бути захищеним від висвітлення у ЗМІ відповідно до ст. 8 Конвенції. Однак інформація про їх приватне життя може бути поширена тоді, коли це становить прямий суспільний інтерес щодо того, як ці особи виконували або виконують свої функції. Разом із тим слід брати до уваги необхідність уникнення спричинення зайвої шкоди третім особам. Якщо політичні діячі та посадові особи привертають громадську увагу до сфер свого приватного життя, ЗМІ мають право контролювати ці сфери.

Зазначимо, що ст. 8 Конвенції передбачає такі основні права: на повагу до приватного життя, сімейного життя, на недоторканність житла та таємницю кореспонденції. Обсяг відповідних прав при цьому не визначається, чіткі межі понять приватного та сімейного життя також не встановлені. Відповідні тлумачення та прецедентне застосування цієї норми наведені у численних рішеннях Європейського суду з прав людини. Судом розширене поняття приватного життя людини, виведене за межі лише особистого життя. Воно охоплює захищеність персональних даних, право на усамітнення, підтримання стосунків з іншими людьми, право особи на моральну та фізичну цілісність, включаючи сексуальне життя, право особи на доступ до інформації, пов'язаної з її усиновленням, право на встановлення батьківства тощо.

У цьому аспекті прецедентним є Рішення Європейського суду з прав людини від 24 червня 2004 р. у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини», яким визнано, що німецькі суди, в тому числі й Конституційний Суд Німеччини, не встановили справедливого балансу між захистом приватного життя публічної особи та свободою висловлення думки, чим було порушено ст. 8 Конвенції. Суть спору, зокрема, в тому, що принцеса Керолайн фон Ганновер звернулася в суд з вимогою, щоб фотографії її приватного життя, на яких вона зображена як з дітьми, так і без них, зникли з різноманітних «жовтих» видань, посилаючись на те, що такі публікації порушують її право на захист приватного життя та її право контролювати та використовувати власний імідж. Суди Німеччини їй відмовили, посилаючись на те, що принцеса є «постійною публічною особою» і має змиритися з публікацією фотографій, оскільки це є свободою преси і виправдано громадським інтересом до її поведінки у громадських місцях.

Європейський суд не погодився з таким висновком національних судів Німеччини і зазначив, що публікація фотографій заявниці у приватному

* Останнє положення є відтворенням ст. 15 Декларації прав людини і громадянина, прийнятої ще 26 серпня 1789 р.

житті (на самоті або з іншими особами) є втручанням у її приватне життя, і необхідно з'ясувати, наскільки узгоджувався захист її приватного життя зі свободою висловлення думки, яку гарантує ст. 10 Конвенції. Суд вказав, що, незважаючи на те, що свобода висловлення думки поширюється на публікацію фотографій, проте остання є тією сферою, у якій захист прав та репутації інших осіб є особливо важливим, оскільки вона стосується не поширення ідей, а зображень, що несуть дуже особисту або навіть інтимну інформацію про особу. Суд вважає, що визначальним фактором у балансі між захистом приватного життя публічної особи та свободою висловлення думки має бути той внесок, що його зробили опубліковані фотографії та статті в обговорення предмета громадського інтересу. Суд звернув увагу на те, що фотографії зображували принцесу в епізодах повсякденного життя, зайняту діяльністю суто приватного характеру і зроблені без її згоди чи відома, а в деяких випадках — таємно. Тому такі знімки не додали нічого до дебатів стосовно громадського інтересу.

У своєму висновку Європейський суд також нагадав про важливість захисту приватного життя з точки зору кожної особистості і вказав, що будь-хто, включаючи людей, добре відомих громадськості, повинен мати «виправдане очікування», що його приватне життя буде захищене. Сам по собі критерій, узятий судами Німеччини, свідчить лише про те, що ними враховано тільки відмінність пересічної особи від публічної, проте цього недостатньо для забезпечення ефективного захисту приватного життя публічної особи, якою є принцеса, а вона за обставинами справи мала «виправдане очікування», що її приватне життя буде захищеним [7, с. 9].

З урахуванням наведеної правової позиції суди й повинні застосовувати положення статей 303, 308 ЦК України, в яких зазначено, що ознайомлення, використання, опублікування особистих паперів, до яких віднесені й фотографії, допускається лише за згодою фізичної особи, а після її смерті — за згодою дітей, вдови (вдівця), а якщо їх немає — батьків, братів та сестер. Те ж саме стосується й кіно-, теле- та відеозйомок.

Попри це, здійснення такого особистого права на опублікування фотографій може бути обмежене, а згода не потрібна в разі, наприклад, якщо: а) використання зображення здійснюється в державних, громадських чи інших публічних інтересах або це викликано необхідністю захисту її інтересів чи інтересів інших осіб (ч. 3 ст. 308 ЦК України); б) зображення особи отримано при зйомках відкрито на вулиці, зборах, конференціях, мітингах та інших заходах публічного характеру (ч. 1 ст. 307 ЦК України), за винятком випадку, якщо таке знімання стосується її особистого життя (ч. 2 ст. 307 ЦК України); в) особа позувала авторові фотографії за плату (ч. 2 ст. 308 ЦК України).

Зазначені положення національного законодавства відповідають положенням ст. 8 Європейської конвенції та правовій позиції Європейського

суду з прав людини: концепція приватного життя поширюється на аспекти, які належать до встановлення особистості, зокрема на ім'я особи, її фізичну і психологічну недоторканність, на зображення обличчя (наприклад, Рішення Європейського суду у справах «Бургхартц проти Швейцарії» від 22 лютого 1994 р., «Шюссель проти Австрії» від 21 лютого 2002 р., а також згадана вище справа «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини» та інші).

У зв'язку з порушенням зазначених правових норм та правових позицій Європейського суду з прав людини Верховним Судом України 6 лютого 2008 р. були скасовані рішення Ворошиловського районного суду м. Донецька від 19 червня 2007 р. та ухвала Апеляційного суду Донецької області від 28 серпня 2007 р. про відмову в задоволенні позову одного відомого політика про визнання інформації недостовірною й такою, що принижує честь, гідність і ділову репутацію, відшкодування моральної шкоди. Судами було встановлено, що фотографія позивача була зображена на великій консольній конструкції стаціонарної установки, його обличчя зображено у військовій формі. Разом із тим позивач не давав згоди на опублікування його фотографії, а також на зміну фотографічного образу, який є принизливим і порочить його честь, гідність та ділову репутацію, що також є порушенням ст. 8 Закону України «Про рекламу», і не було з'ясовано мету такого зображення [8].

В іншій справі, що також стосується захисту приватного життя публічної особи, рішенням Печерського районного суду м. Києва від 14 листопада 2007 р., залишеного без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 28 лютого 2008 р., відмовлено в задоволенні позову посадової особи — керівника однієї з обласних державних установ про захист честі, гідності та ділової репутації до одного з банків, голова правління якого направила керівнику центральної організації в м. Києві листа, в якому, зокрема, повідомила інформацію про те, що позивач є близьким родичем директора господарського товариства, стосовно якого триває судовий процес про банкрутство, і зазначена посадова особа втручається в хід судового розгляду. Верховний Суд України 9 липня 2008 р. своєю ухвалою відхилив касаційну скаргу позивача та залишив без змін ухвалені судові рішення, керуючись тим, що, по-перше, листа було направлено органу, який законом уповноважений на перевірку цього звернення про можливість зловживань своєю посадою з боку посадової особи, а, по-друге, інформація про приватне життя була поширена не з умислом опорочити позивача і стосувалася суспільного інтересу про стан судових справ та системи судочинства, в інтересах належного відправлення судочинства [9].

Як уже зазначалось, дати вичерпну характеристику всіх сторін приватного життя, у тому числі й публічних осіб, неможливо, а це, у свою чергу, призводить до проблеми визначення критеріїв можливих обмежень права на недоторканність приватного життя [10, с. 184]. Така мета обмеження визначається лише Конституцією України. Це, зокрема, інтереси національ-

ної безпеки, економічний добробут та права людини, захист репутації та прав інших людей, підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Разом із цим, аналізуючи наведене вище Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини», слід зазначити про такий підхід суддів цього суду до обмежень права на недоторканність приватного життя, як «виправдане очікування недоторканності приватного життя». Це означає, що, по-перше, особа має право проявити дійсне очікування дотримання права на приватне життя, а, по-друге, це очікування повинне бути таким, щоб суспільство могло його визнати обґрунтованим з урахуванням громадського інтересу.

На нашу думку, суди можуть і повинні використовувати у своїй практиці цей критерій при визначенні обґрунтованості обмежень приватного життя публічної особи.

Крім наведеного, слід згадати відомі в основному з прецедентної практики Європейського суду принципи обмеження прав та свобод, що можуть бути використані при розгляді справ про захист приватного життя публічної особи:

- обмеження повинно вводитися лише законом і відповідно до Конституції;
- воно не повинно стосуватися суті права;
- обмеження допускається лише в чітко визначених легітимних цілях;
- обмеження повинно мати виправданий характер;
- обмеження мають бути необхідними у демократичному суспільстві;
- закон у цьому випадку повинен бути ясным, чітким і зрозумілим, а також не допускати неоднозначного тлумачення;
- обмеження не повинно мати дискримінаційного характеру;
- такий закон повинен мати визначені межі;
- природа можливих обмежень повинна витікати з природи права, яке підлягає обмеженню [11, с. 223–226].

Судова практика з цієї категорії справ показує, що професійні адвокати, які готують позовні заяви, а також суди при вирішенні спорів зазначеної категорії не завжди звертають увагу на необхідність чіткого формулювання предмета позовних вимог і не розмежовують справи про захист честі, гідності та ділової репутації від справ про захист інших нематеріальних благ, до яких належить право на недоторканність приватного життя публічних осіб.

Так, для захисту особистих немайнових прав, які перелічені у ст. 270 ЦК України, зокрема щодо поширення про особу інформації, недоторканність якої спеціально охороняється Конституцією України та законами, якщо цим поширенням особі завдано моральної шкоди, незважаючи на те, що ця інформація відповідала дійсності, позов про захист честі, гідності та ділової репутації і спростування недостовірної інформації є безпідставним, оскільки вона є достовірною. Зазначені правовідносини мають інший характер.

Встановивши при вирішенні таких спорів факт поширення інформації про приватне життя позивача, що відповідає дійсності, і яка не порочить його честь, гідність чи ділову репутацію, а також факт відсутності згоди на поширення такої інформації, суд повинен захистити право на таємницю приватного життя та відшкодувати моральну шкоду. При цьому слід довести розголошення ЗМІ інформації про приватне життя громадянина без його згоди, якщо ця інформація не є суспільно необхідною, оскільки зазначене є порушенням, зокрема, Закону України «Про телебачення і радіомовлення», Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», Закону України «Про інформацію».

Крім того, Резолюція ПАРЕ 1003/1993 «Про етичні принципи журналістики» рекомендує журналістам при здійсненні своєї професійної діяльності поважати права, законні інтереси, честь і гідність фізичних та юридичних осіб, не подавати чутки, поважати презумпцію невинуватості, право людини на приватне життя тощо. У п. 23 цієї Резолюції зазначено, що необхідно поважати права людини на приватне життя. Особи, які перебувають на державній службі, мають право на захист свого приватного життя, за винятком випадків, коли воно може впливати на публічне життя. Той факт, що людина обіймає державну посаду, не позбавляє її права на повагу до її приватного життя.

Найбільша складність для судової практики полягає у правильному визначенні поняття «суспільно необхідна інформація», «суспільний інтерес», оскільки закони чи будь-який інший нормативний акт не дають вичерпного переліку суспільних інтересів, які здебільшого визначаються розумністю і людяністю. Правові позиції з цього питання містяться у прецедентних рішеннях Європейського суду з прав людини, які відповідно до ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права і повинні застосовуватися судами [12]. Тому лише суд у кожному конкретному випадку уповноважений визначитись: чи є поширена інформація про приватне чи сімейне життя публічної особи предметом суспільного, громадського інтересу, чи переважає право громадськості знати цю інформацію над правом її власника на її захист. Приватне життя багатогранне, чітке визначення його меж, як і меж між приватним життям і життям, яке має публічний характер, неможливе. Саме це покладає на законодавця, органи, які застосовують право, а також на всіх громадян додаткову відповідальність за належне виконання конституційного припису про недоторканність приватного життя.

Список використаних джерел

1. *Стефанчук Р. О.* До питання забезпечення цивільно-правової охорони приватного життя фізичної особи : досвід України та Німеччини // Університетські наукові записки. — 2005. — № 4 (16); *Яременко О. І.* Право на таємницю приватного життя

людини в умовах становлення в Україні інформаційного суспільства [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lawyer.org.ua/?w=r&i=10&d=362>

2. *Луспенник Д.* Інститут дифамації і українське законодавство щодо захисту честі, гідності та ділової репутації (співвідношення та вибір пріоритету в судовій практиці) // *Право України.* – 2006. – № 2.
3. *Романовский Г. Б.* Право на неприкосновенность частной жизни / Г. Б. Романовский. – М. : МЗ-Пресс, 2001. – 312 с.
4. *Баглай М. В.* Конституционное право Российской Федерации : учеб. для юрид. вузов и ф-тов. / М. В. Баглай. – М. : Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1998. – 752 с.
5. *Красавчиков Л. О.* Личная жизнь граждан под охраной закона / Л. О. Красавчиков. – М. : Юрид. лит., 1983. – 160 с.
6. *Петрухин И. Л.* Личные тайны (человек и власть) / И. Л. Петрухин. – М. : Ин-т государства и права Рос. акад. наук, 1998. – 232 с.
7. Закон і бізнес. – 2004. – № 30.
8. Ухвала Верховного Суду України в справі за № 6 – 22866 св 07 від 6 лютого 2008 р.
9. Ухвала Верховного Суду України в справі за № 6-10640 св 08 від 9 липня 2008 р.
10. *Маленина М. Н.* Личные неимущественные права граждан : понятие, осуществление, защита / М. Н. Маленина. – М. : МЗ Пресс, 2000. – 244 с.
11. *Луспенник Д. Д.* Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации) / Д. Д. Луспенник. – Харьков : Харьков юридический, 2005. – 320 с.
12. Урядовий кур'єр. – 2006. – № 60.

Д. Д. Луспенник. Право на недоторканність приватного життя публічних осіб у контексті дифамаційного спору: практичні рекомендації

Анотація. У статті проаналізовано положення Конституції, нормативно-правових актів України, Конвенції про захист прав людини та основних свобод та Декларації Ради Європи про свободу політичної дискусії в ЗМІ, рішення Європейського суду з прав людини та українську судову практику щодо недоторканності приватного життя публічних осіб. Окреслено шляхи визначення понять «суспільно необхідна інформація», «суспільний інтерес».

Ключові слова: приватне життя, дифамаційний спір, суспільно необхідна інформація, суспільний інтерес.

Д. Д. Луспенник. Право на неприкосновенность частной жизни публичных лиц в контексте диффамационных споров: практические рекомендации

Аннотация. Проанализированы положения Конституции, нормативно-правовых актов Украины, Конвенции о защите прав человека и основных свобод и Декларации о свободе политической дискуссии в СМИ, решения Европейского суда по правам человека и украинская судебная практика относительно неприкосновенности частной жизни публичных лиц. Намечены пути определения понятий «общественно необходимая информация», «общественный интерес».

Ключевые слова: частная жизнь, диффамационный спор, общественно необходимая информация, общественный интерес.

D. Luspenyk. Inviolability of the right to privacy of public figures in the ontext of defamatory dispute: practical recommendation

Summary. The article analyzed the Constitution of Ukraine, laws of Ukraine, European Convention on human rights and fundamental freedoms and the Council of Europe Declaration on freedom of political debate in the media, judgments of European Court of Human Rights and ukrainian jurisprudence of inviolability of the right to privacy of public figures. Outlines ways to identify concepts of «relevant public information» and «public interest».

Key words: right of the privacy, defamatory dispute, relevant public information, public interest.

О. С. Ткачук

*кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Вищого спеціалізованого суду України
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

ПЕРЕВІРКА СУДОВИХ РІШЕНЬ СУДОМ КАСАЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Ще донедавна вважалося, що правильне застосування юридичних норм забезпечується лише тоді, коли юридичне пізнання здійснено у суворій відповідності з принципом об'єктивної істини.

Разом із тим зрозуміло, що в юридичній (судовій) справі об'єктивна істина має обмежений за предметом і змістом характер, що перш за все визначається передбаченими законом процедурами розгляду та вирішення цивільних справ.

Після прийняття у 2004 р. нового Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) та подальшого внесення змін до нього, особливо тих, що запроваджені Законом України від 7 липня 2010 р. «Про судоустрій і статус суддів», принцип об'єктивної істини (останнім часом його називають принципом формальної чи судової істини), який є нормативною вимогою до рішення суду у вигляді обґрунтованості (ст. 213 ЦПК), зазнав значної трансформації у бік зменшення його меж й специфіки прояву при розгляді справ, хоч це інколи й заперечується в юридичній літературі [1, с. 56, 62, 82–85; 2, с. 238]. Натомість сторона (особа) з її позовними вимогами та запереченнями проти них, процесуальними правами й обов'язками стала центральною фігурою процесу.

Останнє пов'язано ще й із тим, що з проголошенням на конституційному рівні принципу змагальності, його запровадженням у цивільному судочинстві (ст. 10 ЦПК України), роль суду в процесі доказування пов'язана із забезпеченням прав сторін та залежить від активності й обґрунтованості їх позицій.

Водночас слід зазначити, що роль суду в організації проведення дійсно змагального процесу ускладнилась, оскільки це вимагає від нього чітких, конкретних процесуальних дій для виконання його основного обов'язку — створення особам, які беруть участь у справі, умов для всебічного, повного й об'єктивного з'ясування обставин справи (ч. 4 ст. 10 ЦПК України) [3, с. 116–120].

Разом із тим без з'ясування істини неможливо забезпечити гарантоване Конституцією України та ст. 3 ЦПК України право на звернення до суду за захистом, оскільки захистити можна лише офіційно визнане судом суб'єктивне право, яке виникло на підставі правової норми та встановленого судом юридичного факту.

У діючому цивільному процесі з'ясування об'єктивної істини є практично неможливим, оскільки суд ухвалює рішення на підставі лише тих доказів, які були досліджені в судовому засіданні, а можливості суду встановити дійсні обставини справи визначаються межами доказової діяльності, в якій активність та ініціатива проявляється, як правило, сторонами.

Тобто у нинішньому цивільному процесі змінились самі поняття «встановлення всебічності, повноти, об'єктивності розгляду справи», про яке йдеться у статтях 10, 212 ЦПК України, а також «істинності рішення суду». При цьому, покладаючи на сторони обов'язок щодо збирання доказів, саме суд залишається відповідальним за правильне вирішення спору та ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Саме суд, виконуючи функцію здійснення правосуддя при розгляді справ, бере участь у доказовій діяльності (зокрема визначає предмет доказування, сприяє сторонам у витребуванні доказів, їх дослідженні та оцінці тощо). Таким чином, методи досягнення істини у цивільному судочинстві змінились.

Отже, беручи участь у такій пізнавальній, доказовій діяльності, суд таким чином націлений на досягнення позитивного результату — встановлення істини у справі для правильного вирішення спору, що є завданням цивільного судочинства (ст. 1 ЦПК України). Інакше, якщо у конкретній справі суд не встановить повно, всебічно і правильно фактичні обставини справи, права та обов'язки сторін, то він порушить конституційний принцип законності, що, у свою чергу, відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК України буде підставою для скасування судового рішення судом касаційної інстанції й направлення справи на новий розгляд.

Таким чином, за своїм задумом і соціальною направленістю побудова цивільного процесу зорієнтована на встановлення судом дійсних фактичних обставин справи. Це стосується порядку збору, дослідження, оцінки судових доказів, підготовки справи до судового розгляду, а також процесуального порядку розгляду справи в наявних у вітчизняному судочинстві судових провадженнях, у тому числі і в касаційному порядку.

Загальна вимога закону про обов'язок суду сприяти всебічному і повному з'ясуванню обставин справи (ч. 4 ст. 10 ЦПК України), а також щодо оцінки доказів (ст. 212 ЦПК України) — контрольної функції — стосується й суду касаційної інстанції та касаційного провадження.

Останнім часом касаційне провадження зазнало суттєвих змін як в інстанційній побудові, так і в комплексі повноважень суду касаційної інстанції (глава 2 розділ V ЦПК України).

Звичайно, що усім — і споживачам юридичних (судових) послуг, і суддям, — хотілося б мати ідеальний ЦПК України, який характеризувався б повною системністю, узгодженістю, взаємопов'язаністю та уніфікованістю його норм.

У зв'язку із наведеним вище проаналізуємо норми ЦПК України щодо того, яким чином суд касаційної інстанції уповноважений на перевірку правильності встановлення судами нижчих інстанцій фактичних обставин справи, чи має він таке право взагалі, чи зобов'язаний перевіряти лише законність судового рішення.

Так, отримавши для вивчення касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог процесуального закону, суддя-доповідач суду касаційної інстанції має право постановити, зокрема по суті спору, такі ухвали:

1) відкрити касаційне провадження, якщо наведені у скарзі доводи містять підстави стверджувати про неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права (ч. 1 ст. 328 у поєднанні з ч. 2 ст. 324 ЦПК України);

2) відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо касаційна скарга є необґрунтованою і викладені в ній доводи не викликають необхідності перевірки матеріалів справи (п. 5 ч. 3 ст. 328 ЦПК України).

Як відомо, праву на оскарження судового рішення кореспондує обов'язок відповідного суду перевірити оскаржуване рішення, що є одним із елементів цивільних процесуальних правовідносин на стадіях перегляду судових рішень.

Отже, у такій кореспондуючій співмірності прав і обов'язків закономірно виникає питання про те, що саме мав на увазі законодавець, вказуючи про повноваження суду касаційної інстанції відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо касаційна скарга є необґрунтованою.

Звичайно ж, якщо брати не окреме слово, а словосполучення в контексті, то необґрунтованість касаційної скарги і необґрунтованість рішення суду є різними правовими категоріями з різними правовими наслідками.

Це підтверджують й положення частин 1, 2 ст. 335 ЦПК України «Межі розгляду справи судом касаційної інстанції», які передбачають перевірку лише законності рішення суду (правильність застосування судом норм матеріального чи процесуального права), керуючись доводами касаційної скарги, а не обґрунтованістю судового рішення.

У зв'язку із цим у осіб, які подають касаційну скаргу, виникає цілком правомірне запитання: чи посилатися у скарзі на необґрунтованість судового рішення? А якщо й посилатись, то чи будуть ці доводи перевірені?

Звичайно, що при цьому одразу ж виникає ще одне питання: співвідношення законності й обґрунтованості рішення суду. Це важливо ще й тому, що суд касаційної інстанції здійснює перегляд судових рішень, котрі набрали законної сили. Таким чином, під час касації можливе подолання законної

сили навіть виконаного рішення, що може бути порушенням принципу правової визначеності та незмінності судового рішення, порушенням принципу *res judicata* [4, с. 146–160]. Крім того, на відміну від ст. 202 Цивільного процесуального кодексу УРСР 1963 р., ст. 213 нового ЦПК України законодавчо проводить поділ понять законність та обґрунтованість, дає кожному з них легальні дефініції.

В юридичній літературі останнім часом висловлюється думка про те, що категорії законності й обґрунтованості збігаються, і це стосується вимог про точне дотримання норм процесуального права при розгляді й вирішенні судами цивільних справ: при наданні доказів, дослідженні, оцінці доказів і встановленні на їх основі обставин справи. Тобто суд касаційної інстанції повинен приділяти увагу фактичній стороні справи, однак лише крізь призму критеріїв законності ухваленого рішення — шляхом перевірки дотримання судами норм матеріального та процесуального права, які встановлюють правила доказування, розподілу обов'язків з доказування, належності й допустимості доказів, порядку збирання, надання та дослідження доказів тощо. Існує також думка, що вимоги законності та обґрунтованості рішення суду є нероздільними, невідповідність рішення хоча б одному із цих критеріїв ставить під сумнів його правосудність [5, с. 507–508].

Як відомо, провадження в суді касаційної інстанції є екстраординарною, тобто виключною стадією процесу, в якому вирішуються лише питання права.

Проте обмеження повноважень суду касаційної інстанції лише питаннями права не означає, що він зовсім не повинен приділяти увагу фактичній стороні справи. Наприклад, особа, яка оскаржує судові рішення, не позбавлена права посилатися у скарзі на те, що суд першої чи апеляційної інстанцій неправомірно відмовив їй у дослідженні наданих доказів, тобто допустив порушення процесуального права (статті 179–189 ЦПК України), адже згідно з ч. 4 ст. 10 ЦПК України суд повинен сприяти у проведенні змагального процесу, створити умови для всебічного і повного дослідження доказів [6, с. 27–33].

У зв'язку із цим такі доводи та дотримання судами попередніх інстанцій вимог процесуального закону при дослідженні фактичної сторони справи має перевіряти суд касаційної інстанції.

Він також повинен перевірити правильність установлення обставин справи з огляду на дотримання судами першої чи другої інстанцій норм процесуального права, що регулюють порядок подання доказів, їх дослідження та оцінки. Встановлення таких порушень має значення для суду касаційної інстанції при розгляді справи, оскільки вони можуть спричинити скасування судового рішення, якщо призвели до неможливості встановлення фактичних обставин справи, а отже, і правильного її вирішення.

Аналіз судової практики як Верховного Суду України (донедавна — суду касаційної інстанції), так і нинішнього суду касаційної інстанції —

Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ — показує, що у багатьох випадках конкретні обставини справи змушують цей суд перевіряти не лише законність, а й нерозривно пов'язану з ним обґрунтованість рішення суду. Не лише суд апеляційної інстанції, а й суд касаційної інстанції так чи інакше здійснює контрольну перевірку належності, допустимості, достовірності та достатності досліджених судами доказів, а також правильність визначення предмета доказування у справі. Проте підставами для скасування судових рішень судом касаційної інстанції є лише допущені у справі порушення норм процесуального і (чи) матеріального права (ч. 1 ст. 335 ЦПК України).

Надзвичайно важливим у контексті нагальної потреби суду касаційної інстанції перевірити не лише законність рішення суду, а й фактично його обґрунтованість, є положення ч. 3 ст. 335 ЦПК, яка регламентує чи то право, чи то обов'язок суду не обмежуватися доводами касаційної скарги, якщо буде встановлено неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

На нашу думку, вихід суду касаційної інстанції за межі доводів касаційної скарги означає:

- 1) перевірку законності судових рішень та їх перегляд у неоскарженій частині;
- 2) перевірку законності судових рішень та їх перегляд за підставами, не вказаними у касаційній скарзі;
- 3) перевірку законності судових рішень та їх перегляд стосовно осіб, не вказаних у касаційній скарзі (які не були залучені до участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки);
- 4) ухвалення при перегляді судових рішень іншого, ніж пропонувалось у касаційній скарзі, рішення.

Водночас потрібно зауважити, що відповідно до ч. 2 ст. 335 ЦПК України суд касаційної інстанції у будь-якому випадку перевіряє законність судових рішень лише у межах позовних вимог, заявлених у суді першої інстанції.

Разом із тим межі касаційної скарги зобов'язують суд касаційної інстанції здійснити перевірку — незалежно від доводів касаційної скарги — законності тільки судового рішення, на яке подана скарга. Переглянути у цій же справі інше судові рішення (наприклад, ухвалу про забезпечення позову, про закриття провадження у частині позовних вимог), якщо воно не оскаржене, не можна [6, с. 27–33].

Важливим у повноваженнях суду касаційної інстанції щодо перевірки рішення суду в частині встановлення попередніми судами фактичних обставин справи (перевірки обґрунтованості рішення суду) є й те, що відповідно до ст. 335 ЦПК України до суду касаційної інстанції не можна подати нові докази. На це постійно звертається увага в наукових публікаціях, науково-практичних коментарях до ЦПК України.

Проте, чи саме так все відбувається при касаційному перегляді справ? Наприклад, особа, яка не була залучена до участі у справі, але вважає, що ухваленим рішенням порушуються її права чи на неї покладаються певні обов'язки, подає касаційну скаргу та додає до неї докази, що не були досліджені судами попередніх інстанцій, зокрема про те, що саме вона є власником спірного нежитлового приміщення, яке рішенням суду визнано власністю позивача. У такому випадку до предмета доказування суду касаційної інстанції входить з'ясування обставин, пов'язаних з дійсним (чи уявним) порушенням прав такої особи, на підставі як доводів скарги, так і доданих до скарги документів/доказів. Не дослідити ці документи неможливо, хоча за імперативними правилами ЦПК України цього робити не можна. Отже, суд касаційної інстанції у такій ситуації перевіряє не лише законність рішення, а й його обґрунтованість у контексті невстановлення судами фактичних обставин справи, що призвело до неправильного її вирішення.

Таким чином, правильне тлумачення норм процесуального права, які вказують на підстави для скасування судового рішення, а також щодо меж розгляду справи судом касаційної інстанції має надзвичайно важливе значення для правозастосовної діяльності.

Крім того, аналіз судової практики нерідко свідчить про те, що суд касаційної інстанції, вказуючи у своєму судовому рішенні про порушення судами першої чи апеляційної інстанцій норм матеріального чи процесуального права, нерідко основною причиною скасування рішення все ж таки визначає його необґрунтованість, а при направленні справи на новий розгляд вказує на необхідність усунення прогалин у доказовій діяльності тощо.

Підтвердженням цьому є зазначення в ухвалах суду касаційної інстанції при скасуванні судових рішень таких фраз:

- рішення суду не відповідає вимогам ст. 212 ЦПК України щодо його законності та обґрунтованості;
- суд належним чином не перевінив певні доводи сторони у справі чи не дав їм належної оцінки, хоча у мотивувальній частині зобов'язаний вказати доводи, за якими не бере до уваги ті чи інші докази;
- при новому розгляді суд повинен створити умови для всебічного і повного дослідження доказів, установлення фактичних обставин справи для ухвалення законного та обґрунтованого рішення;
- у матеріалах справи відсутні докази, що підтверджують ті чи інші обставини, наприклад, про скорочення штату при звільненні працівника тощо*.

Так, при скасуванні рішення Солом'янського районного суду м. Києва від 31 серпня 2010 р. та ухвали Апеляційного суду м. Києва від 16 листопада

* Таких прикладів судової практики можна навести безліч, і кожен, хто отримувал судове рішення суду касаційної інстанції чи з наукової точки зору аналізував їх, звичайно ж, звернув на це увагу.

2010 р. у справі за позовом Р.А.В. до В.Ю.М. та інших про стягнення боргу та визнання права власності колегія суддів судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ при направленні справи на новий судовий розгляд з підстав порушення судами вимог статей 212–214 ЦПК України у своїй ухвалі від 6 квітня 2011 р. вказала, що суди належним чином не з'ясували, чи були договори позики укладені в інтересах сім'ї, не перевірили доводи позивача та відповідача про те, що В.Ю.М. знала про укладення таких договорів та давала згоду на їх укладення тощо (ухвала № 6-5238 св10).

Безумовно, що суд касаційної інстанції повинен мати право на контрольну оцінку доказів. Ця оцінка має носити об'єктивний характер і бути заснованою на доказах, які є у матеріалах справи.

Разом із тим слід звернути увагу осіб, які подають касаційну скаргу, на те, що за чинним цивільним процесуальним законодавством, якщо у скарзі є посилання лише на необґрунтованість судового рішення і при цьому немає тверджень про порушення норм процесуального права, які б підтверджували цю необґрунтованість, підстави для відкриття касаційного провадження практично відсутні, навіть незважаючи на положення ч. 4 ст. 328 ЦПК України, оскільки у цій нормі йдеться саме про порушення норм матеріального чи процесуального права.

Отже, на підставі буквального тлумачення вимог ч. 2 ст. 324 ЦПК України у сукупності з іншими нормами ЦПК України, що регулюють касаційне провадження, суд касаційної інстанції не перевіряє обґрунтованість судового рішення, але фактично і практично без цього дуже важко обійтись, оскільки поняття обґрунтованості й законності судового рішення тісно пов'язані між собою.

Чинна редакція ЦПК України відображає сучасний розвиток правосвідомості у суспільстві: надання сторонам можливості реалізувати свої права в судовому засіданні шляхом подання суду тих доказів, які вони вважають за потрібне подати, доводити перед судом свою правоту в змагальному процесі. Запроваджені механізми також мають сприяти тому, щоб суд з урахуванням своїх повноважень, будучи арбітром у суперечці, жодним чином не міг вплинути на доказову діяльність сторін. На наш погляд, якщо поставити на терези права особи й обов'язок суду відшукати істину у цивільному процесі, то більшу цінність мають саме права особи. Саме так узгоджуються норми чинного ЦПК України зі ст. 3 Конституції України.

Список використаних джерел

1. *Боннер А. Т.* Проблемы установления истины в гражданском процессе : моногр. / А. Т. Боннер. — СПб. : ООО «УИК» Юридическая книга, 2009. — 832 с.
2. *Мурадьян Э. М.* Судебное право / Э. М. Мурадьян. — СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. — 584 с.

3. *Луспенік Д. Д.* Роль суду в цивільному змагальному процесі // Юридичний журнал. — 2004. — № 5. — С. 116–120.

4. *Загайнова С. К.* Законная сила судебного решения и res judicata : сравнительный анализ // Юридическая наука и образование. — 2009. — Вып. 2. — С. 146–160.

5. *Шевчук П. І.* Апеляційне та касаційне оскарження судових рішень : наук.-практ. комент. — К. : МАУП, 2002. — 92 с.; *Штефан М. Й.* Цивільне процесуальне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. — 624 с.

6. *Луспенік Д. Д.* Межі розгляду цивільної справи судом касаційної інстанції : деякі спірні питання // Вісник Верховного Суду України. — 2010. — № 9. — С. 27–33.

О. С. Ткачук. Перевірка судових рішень судом касаційної інстанції: дискусійні питання

Анотація. У статті проаналізовано повноваження суду касаційної інстанції щодо перевірки судових рішень та окреслено завдання, які вирішує касаційний суд.

Ключові слова: суд касаційної інстанції, цивільний процес, обставини справи, касаційна скарга.

О. С. Ткачук. Проверка судебных решений судом кассационной инстанции: дискуссионные вопросы

Аннотация. В статье анализируются полномочия суда кассационной инстанции относительно проверки судебных решений и определены задания, которые решает кассационный суд.

Ключевые слова: суд кассационной инстанции, гражданский процесс, обстоятельства дела, кассационное дело.

O. Tkachuk. Examination of judgments by the court of cassation: debating point

Summary. The article analyzed the court power of the cassation instance examine judgments and defined the assignments that resolve cassation court.

Key words: cassation court, civil procedure, findings (facts of the case), court of cassation, cassational appeal.

У ВИЩОМУ СПЕЦІАЛІЗОВАНОМУ СУДІ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ВІДКРИТО ПЕРШИЙ У СУДОВИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ CALL-ЦЕНТР

На початку липня 2011 р. у Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ за підтримки Проекту Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) «Україна: верховенство права» (далі – Проект) відбулося відкриття та презентація першого в судових установах нашої держави call-центру. Метою його створення є забезпечення інформаційних потреб громадян України, сприяння відкритості й прозорості роботи суду.

4 липня 2011 р. було підписано Протокол про співпрацю між ВССУ і Проектом Агентства США з міжнародного розвитку «Боротьба з корупцією та утвердження верховенства права в Україні», і call-центр став першим вагомим результатом їх спільної діяльності.

Урочиста церемонія розпочалася з вітального слова заступника Голови ВССУ Михайла Вільгушинського. Він відзначив досягнення фахівців Проекту, які упродовж останніх років активно працюють із метою приведення судочинства України у відповідність до європейських і світових стандартів.

Крім того, Михайло Вільгушинський наголосив, що основною метою функціонування call-центру у ВССУ є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом використання сучасних інформаційних технологій. «Це сприятиме не тільки покращанню доступу до суду, а й зростанню довіри до судової системи, посиленню авторитету судової влади та підвищенню рівня правової обізнаності населення», – підсумував Михайло Вільгушинський.

Під час церемонії відкриття також виступили заступник директора Відділу сприяння розвитку демократії та врядування Агентства США з міжнародного розвитку в Україні Лора Павлович, керівник Проекту Девід Вон, заступник Голови ВССУ Станіслав Міщенко.

Лора Павлович, зокрема, зазначила, що відкриття у ВССУ call-центру, який створено за останнім словом інформаційних технологій, є дуже вчасним, оскільки громадяни потребують швидкого доступу до інформації. «Актуальність події полягає ще й у тому, що відкрита, справедлива та незалежна судова система є наріжним каменем громадянського суспільства, яке усі ми прагнемо побудувати в Україні», — зауважила Лора Павлович.

Фахівці Проекту понад 5 років успішно працюють з метою удосконалення української судової системи, особливу увагу приділяючи інформаційній політиці, покращанню взаємодії судових органів з громадськістю. На цьому у своїй промові наголосив Девід Вон. За його словами, ВССУ дуже оперативно почав розробляти власну комунікаційну стратегію й уже здійснив перші кроки на шляху її реалізації.

Вітаючи усіх присутніх із відкриттям call-центру, Станіслав Міщенко акцентував увагу на тому, що ВССУ з самого початку своєї діяльності був відкритим для суспільства. Функціонування call-центру й надалі сприятиме забезпеченню конституційних прав громадян на відкритий і прозорий суд та доступ до інформації.

Call-центр ВССУ створено з використанням новітніх інформаційних технологій. Зокрема, упроваджено опцію «інтерактивний довідник оператора» — це супроводження і навігація оператора call-центру упродовж телефонного діалогу з абонентом. Під час надходження вхідного дзвінка в оператора формується сценарій діалогу, який містить:

- послідовне озвучування запитань;
- типові відповіді на запитання;
- довідкову інформацію;
- навігацію по меню з можливістю пошуку потрібної інформації або шляхом уведення ключових слів у панель пошуку.

Таким чином, оператори, використовуючи інформаційну базу, зможуть давати актуальні та повні відповіді абонентам.

Офіційна церемонія відкриття завершилася урочистим перерізанням червоної стрічки та ознайомленням усіх присутніх із роботою call-центру.

Відтепер громадяни матимуть змогу отримати довідкову інформацію за телефоном call-центру: **(044) 363-41-50**.

ОГОЛОШЕННЯ

ВИЩИЙ СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ СУД УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

ОГОЛОШУЄ КОНКУРС

на заміщення вакантних посад державних
службовців у апараті Вищого спеціалізованого суду
України з розгляду цивільних і кримінальних справ

- старшого консультанта відділу коректури, технічного опрацювання та тиражування документів канцелярії;
- головного спеціаліста відділу будівництва, ремонту та господарського утримання адмінбудинків господарського управління;
- старшого консультанта відділу (секретаріату) організаційного забезпечення діяльності пленуму, Науково-консультативної ради, зборів суддів управління організаційного забезпечення керівництва суду.

Основні вимоги до кандидатів:

- громадянство України;
- досконале володіння державною мовою, знання основ діловодства;
- вміння працювати на комп'ютері.

Вимоги до кандидатів:

На посаду старшого консультанта відділу коректури, технічного опрацювання та тиражування документів канцелярії:

- вища філологічна освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра;
- стаж роботи за фахом на державній службі на посаді провідного спеціаліста, консультанта не менше 3 років або стаж роботи за фахом в інших сферах управління не менше 5 років.

На посаду головного спеціаліста відділу будівництва, ремонту та господарського утримання адмінбудинків господарського управління:

- вища освіта відповідного професійного спрямування за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра;
- стаж роботи за фахом на державній службі на посаді провідного спеціаліста не менше 3 років або стаж роботи за фахом в інших сферах управління не менше 5 років.

На посаду старшого консультанта відділу (секретаріату) організаційного забезпечення діяльності пленуму, Науково-консультативної ради, зборів суддів управління організаційного забезпечення керівництва суду:

— вища юридична освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра;

— стаж роботи за фахом на державній службі на посаді провідного спеціаліста, консультанта не менше 3 років або стаж роботи за фахом в інших сферах управління не менше 5 років.

Додаткова інформація розміщена на веб-сайті Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (<http://sc.gov.ua>) та надається секретарем конкурсної комісії за тел. 363-41-69 з 10 до 12 години.

Документи щодо участі в конкурсі приймаються з 10 до 12 години протягом 30 календарних днів від дня опублікування оголошення за адресою: 01043, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 4.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
ВАТ	– відкрите акціонерне товариство
ВССУ	– Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
ГК України	– Господарський кодекс України
ГПК України	– Господарський процесуальний кодекс України
ДП	– державне підприємство
ДПІ	– Державна податкова інспекція
ЗАТ	– закрите акціонерне товариство
ЗК України	– Земельний кодекс України
КАС України	– Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП України	– Кодекс законів про працю України
КК України	– Кримінальний кодекс України
КПК України	– Кримінально-процесуальний кодекс України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МАК	– Морська арбітражна комісія
МКАС	– Міжнародний комерційний арбітражний суд
МК України	– Митний кодекс України
НБУ	– Національний банк України
ПДВ	– податок на додану вартість
ПП	– приватне підприємство
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ТПП	– Торгово-промислова палата України
СК України	– Сімейний кодекс України
ЦК України	– Цивільний кодекс України
ЦК УРСР	– Цивільний кодекс Української РСР
ЦПК України	– Цивільний процесуальний кодекс України

ДО УВАГИ ШАНОВНИХ АВТОРІВ ТА ЧИТАЧІВ!

Науково-практичний юридичний журнал «Часопис цивільного і кримінального судочинства» є офіційним друкованим органом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Редакційна колегія «Часопису» запрошує до співпраці науковців, практикуючих юристів, здобувачів наукових ступенів з метою опублікування наукових статей, науково-практичних коментарів, оглядів цивільного та кримінального законодавства.

Редакція встановлює такі вимоги щодо оформлення авторських матеріалів, які подаються до опублікування:

1. Загальний обсяг публікації (назва статті, відомості про автора, текст статті, використані матеріали, анотація, ключові слова) не повинен перевищувати 20 тис. знаків (з урахуванням пробілів) або 12 сторінок машинописного тексту.

2. Тексти статей подаються українською мовою на паперових носіях та в електронному вигляді (Times New Roman; формат текстового файлу .rtf або .doc; кегль шрифту 14; інтервал між рядками 1.5).

Після списку використаних джерел подаються анотації та ключові слова трьома мовами (українською, російською та англійською із зазначенням прізвища та ініціалів автора та назви статті відповідною мовою).

3. До статей аспірантів, ад'юнктів і здобувачів наукового ступеня додається витяг з протоколу засідання кафедри про рекомендацію статті до друку, засвідчений належним чином.

4. Список використаних джерел наводиться згідно з порядком посилання у тексті. Цифрові посилання у статті [у квадратних дужках] обов'язково повинні збігатися з відповідними номерами у списку використаних джерел і містити номер сторінки, на яку посилається автор (напр. [1, с. 10]). Кількість джерел у використаних матеріалах не повинна перевищувати 15.

5. У списку використаних матеріалів вказується:

— для періодичних видань: прізвище та ініціали автора статті, її назва, найменування та рік видання, номер, сторінки;

— для книг: прізвище та ініціали автора, назва книги, місто та рік її видання, загальна кількість сторінок.

6. До матеріалів додається:

— електронний варіант статті у форматі Word;

— інформаційна довідка про автора: прізвище, ім'я, по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, місце роботи і посада, поштова адреса, контактний телефон;

— фото автора у форматі Jpg;

7. Оригінали статей обов'язково підписуються автором (усіма співавторами).

8. Якщо статтю або окремі її фрагменти (цитати, епіграф тощо) перекладено українською мовою з російської, англійської або іншої іноземної мови, необхідно подати ксерокопію оригіналу.

9. При посиланні на нормативно-правовий акт зазначається його повна назва, дата прийняття, номер.

Матеріали надсилайте за адресою:

01043, м. Київ, вул. Пилипа Орлика, 4-а, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, редакційна колегія «Часопису цивільного і кримінального судочинства».

Тел.: 363-41-23.

E-mail: pr@sc.gov.ua

Автор несе повну відповідальність за точність цитованого тексту, зміст і достовірність наданої інформації. У прийнятих до опублікування матеріалах можливі скорочення та редакційні зміни. У разі недотримання вимог до оформлення матеріалів редакційна колегія залишає за собою право не розглядати їх.

Надані для публікації матеріали не повертаються. Редакційна колегія не здійснює листування з читачами.

Відповідальний за випуск *І. В. Сироїд*
Редагування і коректура *О. А. Варваріна, В. В. Перепадя*
Комп'ютерна верстка *Т. Р. Михайленко*
Обкладинка художника *В. С. Жиборовського*
Переклад англійською *М. В. Парфічева, Я. О. Шморгун*

Підп. до друку 06.09.2011. Формат 70x108 1/16. Папір офс. Друк офс.
Ум. друк. арк. 10,5. Обл.-вид. арк. 7,2. Зам. № 11-777.
Тираж 300. Ціна договірна.

ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»
04107, м. Київ, вул. Багговутівська, 17–21.
Тел.: 0(44) 537-51-07

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2191 від 20.05.2005

Віддруковано у **ЗАТ «ВПІЛ»**
Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 752 від 27.12.2001